

PÕHISEADUSLIKU ASSAMBLEE KUUES ISTUNG

18. oktoober 1991

Juhataja T. Anton

Tere hommikust! Ilmselt on assambleed tabanud raske kaotus või raske haigus ja ka juhatust, sest meie read on hõrenenud. Sellele vaatamata me alustame reglemendis ettenähtud tööajal. Kvoorumi nõuet meil ei ole. Palun kohaloleku kontroll! Kuuekümnest assamblee liikmest on kohal 28. Eilsel juhatuse koosolekul arutati koos teematoimkonna juhtidega läbi tänase istungi päevakord. Päevakorra projekt on teil kaustas. Kas olete jõudnud sellega tutvuda? Panen päevakorra hääletamisele. Kes on esitatud päevakorra projekti poolt, palun otsustada. Hääletame. Meid on kohal juba 30 ja 24 andsid oma poolthääle esitatud päevakorra projektile. Me töötame teile väljajagatud päevakorra alusel. Enne kui asume päevakorra esimese punkti juurde, ma teen eilse juhatuse koosoleku volitusel teile teatavaks järgmist. Juhatuse koosolekul vaadati läbi nädal aega tagasi toimunud istungi lõppedes esitatud kaks protesti. Protesti esitasid härra Kaalep ja härra Sirendi. Juhatuse otsustas mõlema kolleegi protestid jätta rahuldamata. Sellele vaatamata ma palun härra Kaalepilt ja härra Sirendilt vabandust, et meie istungi käik põhjustas nendepoolse vajaduse esineda protestiga. Niisiis, esimene päevakorrapunkt – teematoimkondade aruannete ärakuulamine ja läbiarutamine aluseks võetud põhiseaduse eelnõu kohta. Ma soovin kõigepealt rõhutada seda, et vaatamata kokkuleppele teematoimkondade juhtidega, laekus aruanne õigeaegselt, see on lõppeva nädala kolmapäeval, vaid ühelt teematoimkonnalt. Meil on eriline põhjus tänada riigikaitseküsimustega tegelevat toimkonda ja selle juhti Enn Tartot, kes said oma tööga hakkama kokkulepitud ajaks. Juhatuse tänab. Kahelt teematoimkonnalt, esimeselt ja seitsmendalt, ei ole kirjalikku aruannet laekunud ka tänaseks. Seda ei ole põhjust teie kaustadest otsida.

Me leppisime kokku, et me läbime esimese päevakorrapunkti järgmises korras. Kõigepealt me kuulame järjekorras ära teematoimkonna juhtide aruanded. Teematoimkonna juhile on võimalik esitada eelnevalt küsimusi, pärast nende vastuse saamist on võimalik võtta sõna. Pärast sõnavõtte viiakse teematoimkonna nõudel läbi hääletusi nendes põhiküsimustes, milles otsustamine kergendaks toimkonna edasist tööd.

Esimesena saab sõna teematoimkonna aruande esitamiseks esimene toimikond, härra Salum. Preambula, üldsätted, seadusandlus, põhiseaduse muutmise ja ka rahvas. Palun, härra Salum, esimese teematoimkonna esimees!

V. Salum

Austatud Põhiseadusliku Assamblee liikmed! Preambula osas me jäime kaunis kindlalt kehtiva 1937. aasta põhiseaduse juurde. Lisasime ainult ühe sõna sinna, kus on loetelu Eesti Vabariigi taastamise kohta. Esimesse lõiku – Eesti rahvas kõikumatus usus ja vankumatus ... (lindilt pole midagi kuulda).

Ettepanekuid on veel laekunud ja toimkond ei ole lõplikku otsust langetanud ajapuuduse tõttu. Toimkond on arutanud põhipunkte ja nende põhipunktide arutamise käigus on saavutatud järgmine tulemus. Kõigepealt, presidendi või riigivanema nimetuse osas on toimkonna enamus jäänud riigivanema nimetuse juurde. Küsimus on, kas riigivanem valitakse otse rahva või Riigikogu poolt – 4 toimkonna liiget on otsevalimise poolt, 3 Riigikogu poolt. Nimetuste Riigikogu, riigivanem, Riigikohus osas on seisukoht ühtne: 1 toetab presidendi nimetust, ülejäänud on riigivanema nimetuse poolt.

Teine küsimuste ring, mis on seotud kogu põhiseaduse eelnõuga, puudutab küsimust, kas parlamentaarne või presidentaalne ehk teisisõnu, kas on vaja presidendi õigusi ja osa suurendada. Seal on toimkond kaldunud sinnapoole, et Adamsi eelnõus tuleks presidendi osa selgemalt välja kirjutada ja et see ei oleks mitte ainult deklareeritud, et see on tasakaalustav võim, vaid et see oleks ka sätetes tagatud. Seepärast ongi meie toimkonnal mõned küsimused täiskogu istungile: millised on teiste ettepanekud presidendivõimu tugevdamise küsimuses. Ja teine küsimus, mis tuleks hääletamisele panna, on, kas ühekojaline või kahekojaline Riigikogu. Meie toimkonna 7 liikmest 5 toetavad kindlalt kahekojalist parlamenti ja see on küsimus, mis läheb lahku Jüri Adamsi eelnõust, aga mis on küllalt keskne ja oluline. Üldine seisukoht on, et kohalikud omavalitsused kipuvad saama paremini esindatud Riigikogus. Härra Rüütel on kindlalt kahekojalise Riigikogu poolt ja seda tingimusel, kui seal on esindatud maakondlikult või territoriaalselt maakondade omavalitsused. Ideaalse variandi puhul näeb ta, et külavanemad valivad oma esindajad, külavanemad on vallavolikogus esindatud, vallavolikogu esimehed on esindatud maakonna volikogus ja sealt edasi Riiginõukogus. Nii et see tagaks territoriaalse esindatuse Riigikogus ja viiks riigivõimu laiemale alusele. Nii et küsimus kahest kojast tuleks arutusele võtta ja läbi hääletada.

Kolmas küsimus, mille meie toimkond palub täiskogul lahti arutada ja hääletada, on kohalike omavalitsuste esindatus: kas nad on kaheastmelised, tähendab, valitakse vallavolikogu ja maakonna volikogu, või on ta delegeeritav, s. t. vallavolikogud delegeerivad teatud õigused ja oma esindajad maakonna volikokku ja seda mõtet annab edasi arendada ka Riiginõukogu moodustamisel. Nii et oleks nagu kolmanda astme esindus, maakonna volikogud delegeerivad oma esindaja Riiginõukogusse. Riiginõukogu moodustamise küsimused moodustavad küllaltki keerulise, kuid vajaliku teemadepaketi ja seda tuleks laiemalt käsitleda. Ma ei suru oma ettepanekut peale, aga enne kui me hakkame teksti redigeerima, on vaja põhiküsimustes kokku leppida. See on sissejuhatuses kõik. Ma loodan, et sellel teemal võtavad teised toimkonna liikmed ka sõna. Kui on küsimusi, siis palun!

Juhataja

Tänan, härra Salum! Palun, millised on küsimused esimesele toimkonnale, härra Salumile?

K. Jürgenson

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud ettekandja! Mul pole niivõrd küsimus, kuivõrd ettepanek. Nimelt üks teie poolt formuleeritud ettepanek hääletamiseks Põhiseadusliku Assamblee täiskogul puudutab otseselt selle toimkonna tööd, mida mul juhtida tuleb. Mul on teile konkreetne ettepanek seda küsimust mitte hääletada teie ettepaneku raames, vaid jätta see meie toimkonna ettekande ja aruande esitada. Aitäh!

V. Salum

Täiesti nõus.

Juhataja

Aitäh! Teisena saab sõna küsimuse esitamiseks härra Uluots. Palun!

Ü. Uluots

Lugupeetud ettekandja! Te tõite siia välja dilemma, kas parlamentaarne või presidentaalne. Kas teie toimkonnal on olemas mingi kriteerium, mingi punane joon, mis lahutab need kaks mõistet, et te võite kindlalt öelda, et see on nüüd parlamentaarne ja see on presidentaalne?

V. Salum

Seda kriteeriumi ei ole meil ega ka teistel. Aga mingi täpsusastme juures saab seda eristada. See on suhteline.

Juhataja

Täna, härra Salum! Rohkem küsimusi assamblee liikmetel teile ei ole. Me leppisime kokku, et assamblee liikmetel on võimalik ka selles küsimuses sõna võtta. Palun, kes soovib sõna? Kohalt kaks minutit, puldist kuni seitse minutit. Need küsimused, millest rääkis härra Salum, on meil kõigil selged ja meil jääb ainult üle hääletada, küsimusi ega sõnavõtte selle probleemi puhul ei ole. Härra Salum, kuidas me otsustame, kas on võimalik läbi viia need hääletamised, mida te taotlesite? Kui soovitakse sõna, siis tohib ainult ühe korra vajutada klahvile "sõna", teistkordne vajutus kustutab sõnavõtusoovi. Kolmandat korda vajutades võetakse uuesti sõnavõtusoov arvele. Härra Salum, palun!

V. Salum

Ei ole oluline, et me kohe alustame hääletamist. Kuulame teised aruanded ära ja aruannete käigus tuleb ka ettepanekuid. Seitsmenda toimkonna esindaja juba ütles, et hääletamine viia läbi pärast nende aruannet.

Juhataja

Täna teid! Ka juhatuse seisukoht on samasugune. Härra Erm, palun!

A. Erm

Ma olen veendunud, et me ei ole tänaseks küll valmis neid alternatiive hääletama, sellepärast et meie töö ei ole graafikus, mida juhatus on meile ette pannud. Meil on kõigil olnud omal tegemist

ja meie ei ole jõudnud veel oma ettepanekuid esitadaagi. Sellepärast ma arvan, et hääletamine peaks jääma küll järgmiseks korraks. Aga nüüd, mis puudutab käsitletud küsimust: ma tahaks neid teinekord käsitleda, s. o. riigivanema eriõigusi, võrreldes teiste kodanikega, ja saadikute eriõigusi. Tänan!

Juhataja

Aitäh, härra Erm! Kas te saaksite veel kord kokkuvõtlikult öelda, kuidas te vaatate sellele, et hääletamised toimuvad pärast kõikide toimkondade aruandeid ja nende läbiarutamist?

A. Erm

Minu konkreetne ettepanek on, et täna pärast toimkondade aruannete ärakuulamist saaksid sõna assamblee liikmed oma arvamuse väljaütlemiseks kogu põhiseaduse teksti kohta ja võetakse siis arvesse ka veel need ettepanekud, mis tulevad järgneva nädala jooksul.

Juhataja

Tänan teid! Sõna saab aruande esitamiseks teise toimkonna esimees härra Rumessen. Kodanike põhiõigused, vabadused ja kohustused. Härra Vardo Rumessen, palun!

V. Rumessen

Lugupeetud assamblee! Ma palun oma mappide vahelt võtta välja teise toimkonna aruanne, sest kõik need ettepanekud, mida ma tahan teile nüüd tutvustada, on kirjalikult teile esitatud, kuid sealt puudub teise toimkonna vastav otsus nende kohta. Niikaua kui te neid otsite, ma tahaksin väga põgusalt peatuda sellel kohtumisel, mis oli teisel toimkonnal Ameerika õigusteaduse professori Herman Schwartziga möödunud laupäeval. Ma pean ütlema, et see oli meile äärmiselt kasulik ja õpetlik ning selle kohtumise tulemusel koorus välja kolm põhiprintsiipi, mis pakuvad ka meile huvi. Sellepärast ma tahaksingi neid nimetada.

Esimene oluline moment, mida me ka ise teame, on see, et kui Eesti saab Euroopa Nõukogu liikmeks, siis oleme seotud Euroopa inimõiguste konventsiooniga ja ka põhiseaduse tegemise juures võiks sellele juba varakult tähelepanu pöörata. Professor rõhutas väga, et demokraatia aluseks on see, et rahvas peab alati teadma, mida teeb valitsus. Ja põhiseadus peab kaitsma rahvast valitsuse eest. Samuti rõhutas ta, et kodanikul on alati õigus saada informatsiooni valitsuse tegevuse kohta, mis on meil praegu eriti aktuaalne küsimus. Samuti rõhutas ta, et tervishoid ja keskkonnakaitse tuleb kindlustada valitsuse poolt ja eraldi oli juttu dekomuniseerimisest, mille kohta ta ütles, et Ida-Euroopa maades, kus ta praegu on töötanud ekspordina, on see küsimus äärmiselt aktuaalne. Professor ütles ka seda, et teoreetilises mõttes see ei ole üldse probleem, kuid praktikas küll, ja rõhutas, et valitsusest tuleb kõrvaldada need isikud, kes on tihedalt seotud eelmiste struktuuridega. Ja see ei ole mitte inimõiguste rikkumine. Niipalju siis härra Schwartzi seisukohtadest.

Läheme nüüd konkreetselt teisele toimkonnale laekunud parandusettepanekute juurde.

Parandusettepanekuid on 20, nagu te näete, teise toimkonna otsus puudub. Ma palun kõigil kirjalikult praegu toimkonna otsus kas poolt või vastu juurde märkida, et me saaksime edaspidi diskussioonis seda arvestada. Enne aga ma palun 11. parandusettepaneku maha kriipsutada § 23 kohta, see on ülearune.

Niisiis, esimene parandusettepanek on Linnart Mälli poolt: muuta II peatüki pealkirja ja lisada sinna sõna "kodanike". Tekst oleks siis: kodanike põhiõigused, vabadused ja kohustused. Selle ettepaneku vastu hääletas toimkonna enamus ja selle vastu oli ka põhiseaduse eelnõu autor härra Adams.

Teine parandusettepanek (see on Rein Taagepera ettepanek): jätta välja §-s 4 lõige 2. Selle vastu oli toimkonna enamus ja toimkond esitab siin eraldi härra Leissoni poolt formuleeritud ettepaneku kirjalikult.

Kolmas parandusettepanek: lõige 2 ära jätta. Sellele hääletas toimkonnas enamus vastu.

Nüüd § 13, neljas parandusettepanek. See on põhimõttelise tähtsusega küsimus ja see on ainuke ettepanek Põhiseadusliku Assamblee täiskogule, mida tuleb eraldi läbi hääletada. Selle sõnastuse ma formuleerin hiljem. Toimkond hääletas seda küsimust, kas põhiseaduses peaks olema fikseeritud põhimõte, mis räägib surmanuhtlusest. Selle poolt oli 4 liiget, vastu ka 4, nii et oli viik.

Viies parandusettepanek puudutab § 15. Tegemist on minu ettepanekuga asendada teine lause. See ettepanek on mul tehtud, arvestades usuasjade talituse poolt saabunud mitmeid ettepanekuid. Sõnastus oleks, et igal inimesel on õigus kuuluda või mitte kuuluda kogudustesse, kirikutesse. Meie toimkond hääletas selle ettepaneku poolt. Nii et märkige "poolt".

Kuues parandusettepanek § 18 kohta, mis puudutab Peet Kase ettepanekut, on jätta välja viimane lõik. Sellele oli toimkond vastu. Järgmine ettepanek, mis puudutab sama paragrahvi, oli minu ettepanek. Teha lausesse parandus: mille sihiks on Eesti või mõne tema osa allutamine mõnele teisele riigile. Parandage palun ära oma tekstis: mitte ühendamine, vaid allutamine mõnele teisele riigile. Teine toimkond oli selle sõnastuse poolt.

Seitsmes parandusettepanek on sama paragrahvi kohta. Selle arutamise peale kulus väga palju aega ja lõpuks härra Vahtre esitas oma parandusettepaneku täiendatud kujul, mis toetub Pätsi-aegsele põhiseadusele, kuid arvestab ka Raidla töögrupi poolt tehtud eelnõu § 33. Sellisel kujul toimkond sellega praegu nõustus. Ma loen praegu teile sõnastuse ette, arvestades juba ette sellega, et praegu te ei jõua seda endale üles märkida. See on uues sõnastuses ja kõlab nii: kodanikel on õigus seaduse alusel ühineda nii ühingutesse ja liitudesse kui ka igat liiki erakondadesse. Keelatud on ühingud ja liidud, mille eesmärgiks on Eesti põhiseadusliku riigikorra vägivaldne kukutamine. Ainult kohus võib õigusrikkumise eest ühingu või erakonna tegevuse lõpetada või peatada, aga ka teda trahvida. Sellises sõnastuses ei olnud eelnõu autor

härra Adams parandusettepanekuga nõus. Põhjendus on, et pole selgelt fikseeritud, millise seaduse alusel ja kuidas see kord peab käima põhiseaduses. Härra Adams peab vajalikuks, et see oleks täpsemalt fikseeritud. Ja ta jääb oma variandi juurde, nagu ma olen praegu aru saanud. Järgmine parandusettepanek puudutab § 19 – kodanikel on õigus pidada koosolekuid, kui need ei kahjusta avalikku korda ega kõlblust. Paragrahvi 19 parandusettepanekut härra Adams kui eelnõu autor ei pea vajalikuks praegu arvestada ja toimkonnas jagunesid hääled pooleks. Toimkonna seisukoht praegu puudub.

Üheksas parandusettepanek puudutab § 22. Peet Kask teeb ettepaneku jätta välja lõige 3. Toimkond on selle ettepaneku vastu.

Kümnes parandusettepanek on § 23 kohta. Selles paragrahvis tuleks esimene lause muuta, millega on osaliselt nõus ka härra Adams eelnõu autorina. Selle poolt oli toimkond. Nii et märkige palun "poolt". Selle sõnastus oleks järgmine: igapähe on õigus säilitada oma rahvuslik kuuluvus, rahvusliku kuuluvuse alused määrab seadus.

Järgmine paragrahv on 23, õigemini 23–24. Need on parandusettepanekud 13 ja 14, mis on omavahel väga tihedalt seotud. Esimese parandusettepaneku kohta, mille on teinud härra Leisson – kas kasutada mõistet "vähemusrahvus" või "rahvusvähemus" –, olid arvamused erinevad ja lõpuks toimkonna seisukoht oli, et siin on terminoloogiline probleem ja ei hääletanud seda ning pidas vajalikuks konsulteerida ekspertidega. 13. parandusettepanek: Enn Leissoni ettepanekule lisada veel lause, et kohalikes omavalitsustes, kus on enamus muukeelne, on elanikel õigus kasutada kõrvuti riigikeelega ka rahvusvahelist keelt. Toimkond pooldas sellist ettepanekut. 14. parandusettepanek on päris üldine: asendada 1920. aasta põhiseaduse §-dega 21–11. See puudutab ka § 23, eriti teist lauset. Eelnõu autor härra Adams leiab, et siin sisulist erinevust tema eelnõu ja 1920. aasta põhiseaduse vahel ei ole, kuid see on stiiliküsimus. Härra Adams leiab, et see sinna sellisel kujul ei sobi. Toimkonna ettepanek härra Adamsile on praegu selline, et härra Adams vaataks selle paragrahvi veel kord üle ja püüaks seda maksimaalselt lähendada nendele põhimõtetele, mis on 1920. aasta põhiseaduses.

15. parandusettepanek § 25 kohta arvestab nii Lauri Vahtre kui ka härra Juhani Kristjan Talve poolt tehtud parandusettepanekut. Küsimus on teises lauses. Teine lause: iga kodaniku õigus ja kohus on ise soetada endale tööd. Palun tõmmake see maha ja selles on arvestatud Talve ettepanekut – töölepingute sõlmimine on vaba. Toimkond pooldas sellises sõnastuses seda parandusettepanekut § 25 puhul. Teine lause oleks siis järgmine: töölepingute sõlmimine on vaba.

16. parandusettepanek käib § 25 kohta. Paragrahv 25 mäletatavasti räägib töökohustusest ja siin oli eelnõus teatud vastuolu, kuna eespool oli öeldud, et igal inimesel on õigus ja kohustus leida ise endale tööd. Viimane lause on sellele vastuoluline – töökohustust ei ole. Siis oli

parandusettepanek, et see viimane lause välja jätta §-st 25. Kui ma õigesti mäletan, võib-olla ma eksin, siis minu meelest härra Adams oli sellega nõus. Ja tema poolt on täiendusettepanek, et streigivabadus on Eestis kindlustatud, töötülide ja -vaidluste lahendamine reguleeritakse seadusega. Selle parandusettepaneku me esitame assambleele järgmisel korral. Üldiselt 16. parandusettepaneku puhul oli toimkond poolt, et viimane lause välja jätta.

17. parandusettepanek § 28 kohta puudutab ühtainsat sõna – ülim. Toimkond oli nõus, et selle sõna võib välja jätta.

18. parandusettepanek käib § 32 kohta. Härra Leisson teeb ettepaneku sõna "austama" asendada sõnaga "järgima". Härra Adams vaidlustab selle ettepaneku, vaatamata sellele, et toimkonna enamus leidis, et sõna "järgima" sobib paremini. Härra Adams omalt poolt ikkagi vaidlustab selle ja toob põhjenduseks, et tema väljendus on täiesti õige, toetub põhiseaduslikule traditsioonile ka teistes põhiseadustes. Kui ikka keegi mõnitab Eesti põhiseadust, siis tuleb selline inimene ikka maalt välja saata, nii et sõna "austamine" oleks siiski õigem. Toimkonna seisukoht oli, et seda tuleks arvestada.

19. parandusettepanek § 34 kohta on viimane lause ära jätta. Viimane lause oli: kohtuotsuse aluseks saab olla põhiseaduse käesoleva peatüki tekst. Sellega oli toimkond nõus. Ja selle ettepanekuga oli nõus ka eelnõu autor härra Adams ise.

Viimane, 20. parandusettepanek on muuta peatüki ülesehitust: kodanike õigused eespool ja siis alles üldised inimõigused. Härra Adams ei vaidlustanud seda, ütles, et struktuuriküsimusi on põhimõtteliselt võimalik eraldi lahendada. Nagu me mäletame, ta ei pooldanud, et pealkirjaks oleks "Kodanike põhiõigused, vabadused ja kohustused". Toimkond oli selle vastu, et hakata muutma peatüki struktuuri ja pooldas järjekorda, nagu see projektis esitatud on.

Ja nüüd on minu ettepanek (see puudutas § 13) assamblee juhatajale hääletada, kas Põhiseadusliku Assamblee arvates peab surmanuhtluse rakendatavus olema Eestis fikseeritud põhiseadusega või mitte. See on praegu minu poolt kõik. Tänan tähelepanu eest!

Juhataja

Härra Rumessen, palun veel kord pulti! On mõned küsimused. Küsimuse esitamiseks ma palun, et te vajutaksite klahvile "sõna", kes soovib sõna võtta, need klahvile "kõne". Sõna küsimuse esitamiseks on härra Kasel. Palun!

P. Kask

Lugupeetud härra ettekandja, mul on üks küsimus. Kas teieni on jõudnud ka professor Rein Taagepera ettepanekud, mille ma enda arvates andsin kõigile toimkonna esimeestele eelmisel nädalal? Ja kui on, siis miks need ei ole kajastatud selles tabelis?

V. Rumessen

Läbi on jõutud hääletada Rein Taagepera ettepanekutest ainult see osa, mis puudutab § 4. See on

siin esitatud ja selle kohta ma aruande esitasin.

Juhataja

Kas on veel küsimusi teisele toimkonnale? Härra Rumessenile? Ei ole. Tänan, härra Rumessen!
Esimesena saab sõna härra Lauri Vahtre. Palun!

L. Vahtre

Austatud Põhiseaduslik Assamblee! Paar sõna surmanuhtluse küsimusest. Minu arvates on liialt tõsiselt võetud ühte kümnest käsust – ära tapa! Viimasel ajal on hakatud seda mõistma teistmoodi, kui kogu kristlik maailm on mõistnud seda aastatuhandete jooksul. Aastatuhandeid on tehtud vahet tapmise ehk mõrvamise ja hukkamise vahel. Ma väga palun neid asju mitte omavahel segi ajada. Arutelul Jüri Põllu juuresolekul jõudis meie toimikond paradoksini. Süütute inimeste hukkumist on võimatu vältida. Esimesel juhul me rakendame surmanuhtlust. On võimatu luua absoluutselt kindlat süsteemi, et eksituse tõttu ei hukataks süütut inimest. Kui me ei rakenda surmanuhtlust, siis on absoluutselt võimatu luua sellist vanglasüsteemi, kust mitte kunagi ei põgeneta ja et mõrtsukas uuesti ei tapaks. Mõlemal juhul on võimalik süütute inimeste hukkumine. Sellega tahan ma öelda mitte rohkem kui seda, et kui me lähtume humaansusest ja inimeste kaitses, siis ei ole see küsimus lahendatav niisama lihtsalt. Kui me seame ühiskonna eesmärgid inimesest kõrgemaks, mis on ka täiesti võimalik – mitte ainult kommunismiidee nimel, on ka muid ideid –, siis langeb see küsimus hoopiski ära. Siis ei ole hukkamine kahtlemata keelatud. Aga käesoleval juhul ma hoopis palun Põhiseaduslikku Assambleed mõista küsimust õigesti. Küsimus on selles, kas me kirjutame midagi surmanuhtluse kohta põhiseadusesse sisse või me ei kirjuta. Kui me ei kirjuta, siis ei tähenda see sugugi automaatselt, et Eestis on olemas surmanuhtlus, vaid see tähendab seda, et seda küsimust lahendatakse eraldi seadusega ja et seda seadust on võimalik kõikides olukordades muuta. Seadust muuta on palju lihtsam kui põhiseadust muuta.

Nii, ja teine küsimus. Ma palun panna hääletusele peale selle surmanuhtluse küsimuse ka üks teine küsimus. Kas Põhiseadusliku Assamblee arvates peab usuõpetuse õpetamine või mitteõpetamine üldhariduskoolides olema reguleeritud põhiseadusega? See on umbes nagu surmanuhtluse asi. See on omaette suur vaidlus, mille jaoks Eestis 1925. aastal korraldati ka rahvahääletus. Ainult et kui me nüüd selle põhiseadusesse sisse kirjutame, siis me peame põhiseadust muutma, juhul kui rahvas teistmoodi arvama hakkab. See on asja tehniline külg. Asjal on ka sisuline külg. Mis usuõpetusest on juttu? Ja kuidas see tehniliselt korraldatav on? Palun väga, ma tahan sellega öelda, et äärmisel juhul peaks olema kirjas, et on olemas usundite õpetus koolis või midagi seesugust. Aga miks peab olema fikseeritud põhiseaduses, et igal lapsel on õigus saada õpetust näiteks matemaatikas? Niisiis, ma soovin jätta selle küsimuse omaette arutelu ja omaette seaduse teemaks ning jätta sellisena põhiseadusesse kirjutamata. Tänan

tähelepanu eest!

Juhataja

Härra Kaalep, meie reglemendi järgi sõnavõtjaile küsimusi esitada ei saa. Kui te soovite sõna võtta, siis palun vajutage seekord klahvile "kõne". Nii me saame eristada küsimuste esitajaid ja sõnavõtjaid. Tänan!

Seoses esitatud mõtetega on mul siiski küsimus härra Rumessenile. Kas usuõpetuse küsimused on teie toimkonnas läbi vaadatud? Meie reglemendi järgi on võimalik siin saalis vaadata läbi apellatsioon ja hääletada ainult sel juhul, kui küsimust on arutatud toimkonnas ja assamblee liige ei nõustu toimkonna otsusega. Kas on tegemist sellise juhtumiga, härra Rumessen? Palun sisse lülitada härra Rumesseni mikrofon! Tänan! Härra Rumessen vastas jah, kuigi esitatud tabelis ei kajastu usuõpetuse arutamine. Meie reglemendi järgi on võimalik vaadata härra Vahre apellatsioon läbi siin, selles saalis. Härra Runnel, palun!

H. Runnel

Austatud juhataja! Austatud kolleegid! Kõikide kriiside põhi, mis on meie maid ja rahvaid tabanud, on kõlbluse kriis. Teatud mõttes peab ka põhiseadus tegelema kõlbliste küsimuste ja põhimõtetega ja ma lootsin, et meie üldkoosolek on soodus paik selleks, et neid asju koos läbi arutada ja üksteise tundelist põhja mõistma õppida, sest paragrahvides on mõned asjad siiski üsna pealiskaudsed ja me ei saa aru, mida me õieti taotleme. Näiteks nimetatud "kodanik", mis on minu meelest vähem sisukas ja bürokraatlikum kui sõna "isik". Me teame, et paljud kultuurid ehitavad kõik üles sõltumatule üksikisikule. Kodanik on alles kolmanda järgu tuletit isikust, sellepärast tuleb asendused kodaniku suunas lugeda kõlbluse seisukohalt nõrgendavateks tegudeks.

Küsimus vähemusrahvustest või rahvusvähemustest peaks olema ilmselt selge. Kui me kõneldes kasutame mõistet "rahvusvähemus", siis me konstitueerime rahvusena, natsioonina kõiki riigikodanikke. Aga me teame, et eesti keeles tähendab rahvus midagi muud ja rahvusvähemus võib tähendada väga hästi ka inimkogu, kes istub Toompeal. See on see osa Eesti rahvast, kes on saanud siia, see on rahvusvähemus. Sellepärast tuleks jääda vähemusrahvuse mõiste juurde.

Üks kõlblusega seotud küsimus on töö, nii nagu ka usk, perekond, ja ma soovitaksin, et me mõtleksime läbi töö tähtsuse meie ühiskonnas. Me ironiseerime, et stalinlik põhiseadus või konstitutsioon ütles, et töö on auasi, kuid me ei tohiks minna ka kaasa selle kõlvatu vabaturu mentaliteediga, mille põhi ei austa mitte midagi, ja me peaksime sõnastama oma põhiseaduse paragrahvi, et töö on isiksuse eneseteostuse parim vahend. Kõikidele inimestele on antud selline võimalus ja seda peaksime toonitama. See läheb kokku võrdsuse ja vendluse mõttega. Kui me austame tööd kui produktiivsuse allikat, siis me peaksime panema põhiseadusesse ka mõistlikus sõnastuses pühapäeva puutumatus. Pühapäev on see, mille kaudu õigustatakse tööd, mis on

inimese eneseteostuse parim vahend. Pühapäeva nihutamine juurutab sunnitööd, see on esimene samm sunnitöö suunas.

Usku, usu küsimust tuleks käsitleda natukene sügavamalt kui matemaatikat, sest see on ikkagi rahva, rahvuse ja kogu olemise üks põhitegureid. Ja võiks natukese selle juures peatuda ning natuke võtta eeskuju suuremate, vanemate, targemate rahvaste põhiseadusest, kus usk vahel tuuakse esimesele kohale ja öeldakse: me oleme ja meie võim tuleb jumalast. Me peame ka seda arvestama, mitte rääkima proletkultlikus stiilis.

Natuke proletkultlikus stiilis võib-olla on meil veel harjumus kõnelda ka perekonnast. Kui me ütleme põhiseaduses, et perekond on riigi kaitse all, aga me ei ütle, et põhiseadus peab kaitsma isiku ja perekonna au, me ei räägi perekonnast kui aust ja lipsab läbi see tendents, et igaüks hoolitsegu ise enda eest; kui me ei täpsusta perekonna tähtsust, ei suurenda tema au mõistet, siis ma palun panna kuhugi mujale niisugune sõnastus, et meie tulevik peab kuuluma, meie puutumatu loodus peab kuuluma meie lastele ja meie kasulastele. Täna tähelepanu eest!

Juhataja

Aitäh! Järgmisena saab sõna härra Kask. Palun!

P. Kask

Lugupeetud härra juhataja! Austatud kolleegid! Esmalt protseduurilised märkused. Et meie töö oleks viljakas, tuleb kõikidel toimkondadel tõepoolest esitada selline ülevaatlik tabel tehtud muudatustest ja ettepanekutest ning nende kohta tehtud otsustest, nagu mõned toimkonnad on teinud. Kui sellist tabelit ei ole, siis on väga raske siin vaidlustada toimkonna tehtud otsuseid. Ja isegi siis, kui selles tabelis puudub toimkonna langetatud otsus, on siin pärast neid otsuseid vaidlustada ja läbi hääletada raske. Lisaks sellele on minu arvates väga oluline, et toimkond põhjendaks oma negatiivset otsust, kui ta ettepaneku tagasi lükkab. Kui seda ei esitata kirjalikult, kui seda peetakse paljaks, siis vähemalt suuliselt. Ma esindan siin oma toimkonna puuduvat liiget härra Rein Taagepera ja iseennast hetkel, sest meil on mõlemal ettepanekuid, mis on tagasi lükatud. Ja ma pean vajalikuks neid ettepanekuid vaidlustada ja põhjendada.

Esimene on ettepanek nr. 2 § 4 kohta, kus härra Rein Taagepera on teinud ettepaneku välja jätta lõige 2, mis kõlab järgmiselt: Eestist Nõukogude võimu ja anneksiooni tõttu lahkunud Eesti kodanikud säilitavad Eesti kodakondsuse. See on üldine põhimõte, põhiseaduses ei peaks olema kajastatud üleminekuprotsessid. Põhiseaduse ülim mõte on kaitsta kvalifitseeritud häälteenamuse nõudega kergekäeliste muudatuste eest mõnda mängureeglit, et parasjagu parlamendis enamuses olev poliitiline erakond ei saaks neid mängureegleid lootusetult enda kasuks keerata. Ja ma antud juhul lisan Rein Taagepera originaalpõhjenduse, kui ta selle ettepaneku esitas. See on järgmine: Nõukogude Liidu okupatsioon ei ole seda au ära teeninud, et olla mainitud Eesti Vabariigi põhiseaduses ka veel, ütleme, 50 aasta pärast, kui Nõukogude Liit ise on ammu hingusele läinud

ja unustatud. Kirjutagem tuleviku jaoks. Sisuliselt käsitleb see lause ainult ajutist üleminekuaega ja kuulub sellega eriseadusesse, mitte aga püsivasse põhiseadusesse. Ja kahtluse puhul teeb tolle lause töö ära ka järgmine lause: väljaspool Eestit elavatel eestlastel on õigus saada Eesti kodanikeks vastava soovi avaldamisel.

Teine ettepanek, mida ma kaitsen, on nr. 9 ja puudutab § 22. Ettepanek on ära jätta § 22 lõige 3, mis ütleb, et üldhariduskoolides on õigus saada usuõpetust. Ma ei vaidlusta seda põhimõtet. Igal inimesel, kes oma last kooli paneb, peaks olema võimalus valida vastav kool, kui ta soovib, et ta laps saaks usuõpetust. Aga kui kirjutada see õigus põhiseadusesse sellisena, nagu see siia on kirjutatud, tekitab see väga, ma ütleks, piinliku olukorra. See seob absoluutselt kõik Eesti koolid nõudega anda usuõpetust. Teiseks, selles sõnastuses on asi raskesti arusaadav, sest meil on palju muu-usulisi: üksikud inimesed on islamiusulised, üksikud budistid, üksikud on sellised, kelle kohta ma isegi nimetust ei tea. Ja selle paragrahvi alusel võivad nad hakata nõudma igas koolis väga spetsiifilise usuõpetuse saamist ja see olukord võib tekitada ka selles mõttes piinliku olukorra.

Need on kaks ettepanekut, mida ma kaitseksin, aga loomulikult olukorras, kus aruandes puudub toimkonna otsus ja see sõnastatakse suuliselt, on väga raske neid vaidlusi hääletamise teel lahendada. Nagu ma aru sain, ei ole toimkond oma tööd lõpetanud, osa muudatusi ja ettepanekuid on läbi arutamata ja arvatavasti tuleb selle teema juurde hiljem tagasi tulla. Tänan!

Juhataja

Aitäh, härra Kask! Härra Kasele on siiski üks küsimus. Nõue vaadata uuesti läbi tagasilükkav otsus härra Taagepera ettepanekule jätta §-st 4 välja lõige 2 tuleks lugeda esitatuks härra Taagepera poolt. Niisiis, kas me fikseerime, et selle nõude on esitanud härra Kask, härra Taagepera või mõlemad? Härra Kask, selge, tänan! Palun see nii protokollidagi. Protest sellise protsessuaalse lahendi vastu on härra Rumessenil, käe püstitõstmine saalis on märgiks sellele. Palun, härra Rumessen!

V. Rumessen

Ma esitan praegu komisjoni seisukoha selles küsimuses, millele ma oma sõnavõttus ennist viitasin. Ja see oli praegu põhjendatud just sellega, et komisjon esitab oma sõnastuse selles küsimuses, kui härra Kask soovib. Ma võin selle sõnastuse talle praegu ette lugeda. Komisjon ei olnud nõus, et seda põhimõtteliselt välja jätta.

Juhataja

Härra Rumessen, ma vabandan, aga mul on palve sellisel kombel diskussiooni saalis mitte avada. Minu pöördumine oli põhjustatud protsessuaalse külje täpsustamisest. Tänan härra Kaske. Järgmisena saab sõna härra Kaalep. Palun!

A. Kaalep

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud kolleegid! Kuivõrd Lauri Vahtre siin juba sisuliselt rääkis mõnest väga olulisest probleemist, tahaksin ma väga lühidalt lisada ka oma seisukoha. Surmanuhtluse küsimus, mis tõenäoliselt tuleb otsustamisele assamblee hääletamise kaudu, on minu meelest üks põhilise tähtsusega küsimus. Ja oleks väga hea, kui see tõesti põhiseaduses oleks fikseeritud kujul, et Eestis ei ole surmanuhtlust. Enamikus Euroopa riikides teatavasti ei ole – see oleks üks kaalutlus. Aga eetiline kaalutlus, millele tavaliselt ei mõelda: kui riigis on olemas surmanuhtlus, siis peab olema ka surmanuhtluse täideviija. Kui surmanuhtlus on seaduslikult kehtestatud, siis printsiipiaalselt võiks kohustada igat Eesti Vabariigi kodanikku ka surmanuhtlust täide viima ja see on minu meelest täiesti võimatu olukord. Timuka ameti sisseseadmine ei vasta tänapäeva humaanse riigi olemusele. Ja kõige lõpuks – surmanuhtlus kui hirmutusabinõu. Minu meelest on eluaegne vangisistumine veel raskem kui surmanuhtlus. Nii palju surmanuhtlustest. Tahaksin teha ettepaneku, kui küsimus otsustatakse assamblee poolt. Samuti meeldiks mulle väga, kui usuõpetuse õigus oleks põhiseaduse tekstis antud. Kõik muu selle juurde kuuluv, kõikmõeldavad detailid (kuidas toimida teiseusulistega, kuidas toimida ateistidega, ei tohi unustada, et nii, nagu igas tänapäeva riigis leidub homoseksualiste, leidub ka teiseusulisi ja ka neid ei tohi taga kiusata) – seda kõike peab muidugi fikseerima eriseadus. Aga põhimõtteline usuõpetuse õigus ja järelikult ka Eesti koolikohustuses usuõpetuse võimaluste leidmine peaks olema põhiseaduses fikseeritud. Aitäh tähelepanu eest!

Juhataja

Aitäh, härra Kaalep! Härra Rätsep, palun!

J. Rätsep

Lugupeetud juhatus! Austatud kolleegid! Ma ütleksin ka mõne sõna surmanuhtluse kohta. Pean seda oma kohuseks seetõttu, et olen teie hulgas vist ainuke õnnetu, kellel on tulnud oma kutsetöö tõttu suhelda surmamõistetud isikutega ja seda rohkem kui korra. Ma tean, mida see tähendab inimesele, kes sellist suhetki peab pidama. Ma olen täielikult surmanuhtluse kui inimese kriminaalõigusliku suhtlemisvormi vastu. Kuid ma esitaksin oma seisukoha ka selle küsimuse käsitlemise suhtes põhiseaduses.

Me peame põhiseaduses selle põhimõtte sätestamise puhul arvestama minu arvates meie praeguse riikluse väga habrast kandepinda. Meil ei ole korralikku kontrolli oma territooriumi üle, meil ei ole piiri, mis meid lahutaks sellest suurest kodumaast, kuhu me oma rahva õnnetuseks oleme mitmekümne aasta jooksul ka ise kuulunud. Kriminogeenne situatsioon Eesti Vabariigis on praegu katastroofiline ja seda surmanuhtluse kehtivuse tingimustes. Ma jagan täiesti kolleeg Ain Kaalepi kui tundliku inimese hinnanguid selles küsimuses, kuid kõigele sellele tuginedes, mida ma nüüd nimetasin, arvan ma, et surmanuhtluse probleemi käsitlemine meie põhiseaduses käesoleval hetkel ei ole põhimõtteliselt poliitiliselt õige. Ma arvan, et me ei

tohiks nii kõlavalt rääkida sellest oma täiesti inimlikust kavatsusest, igal juhul ei tohiks me seda teha mitte praegu ja mitte praegu väljatöötatavas põhiseaduses. Selles mõttes ma ühinen Lauri Vahtrega. See põhimõte tuleb järgnevalt lahendada põhiseadusest madalamal olevates seadustes. See küsimus tuleb praktiliselt lahendada Eesti Vabariigi uue kriminaalseadustiku vastuvõtmisel. Iseasi on küsimus, kas seda ebainimlikku kohtlemismeetodit tõepoolest Eesti Vabariigis täide viia, niisuguse privileegi olemasolu meie pisikesel territooriumil võib kaasa tuua negatiivseid, preventiivseid tagajärgi, nagu juristid räägivad võõrapärases keeles. Tänan!

Juhataja

Tänan! Proua Endre, meie reglemendi järgi on kord selline, et sõnavõtjale paraku küsimusi esitada ei saa. Kui te soovite võtta sõna, siis mul on palve, et te vajutaksite ühe korra klahvile "kõne". Aitäh! Härra Adams, palun!

J. Adams

Lugupeetud kolleegid, kõigepealt ma tahaks tänada teist toimkonda ja härra Rumesseni väga põhjaliku töö eest! Momendil on see töö alusena kahtlemata seniesitatust kõige arusaadavam. Peatüki puhul üldiselt ma tahaksin aga rääkida seda, et vähemalt minule on selge, ja ma arvan, et ka mitmele teie hulgas peaks olema selgunud, et antud peatükis esineb üks väga suur lünk.

Nimelt, kuidas me suudame moodsas põhiseaduses saada läbi ilma selle paragrahvita, mis käsitleb elukeskkonda ja looduskaitset. Arvatavasti need sõnastused on praegu sündimas meie keskel, võib-olla ka veel mingid detailiseeringud muude traditsioonilisemate kodanikuõiguste ja vabaduste kohta. Nii et ma näen ette, et seda probleemi tuleb veel juurde.

Konkreetsetest käsitlustest on surmanuhtluse probleem üks neid tüüpilisi probleeme, mis tuleb assambleel läbi hääletada. Siin on öeldud poolt- ja vastuargumente. Ma juhiks tähelepanu, see on suurel määral poliitilise deklaratsiooni küsimus. Kui see asi jääb põhiseadusest välja, siis ei tähenda see seda, et Eestis peaks tingimata surmanuhtlus olema, kuigi sellega muutub n.-ö. surmanuhtluse keelustaja üritus äärmiselt raskeks. Siit ma jõuaksin järgmise teema juurde – hääletamised. Ma mõtlen praegu kohkumisega sellele, kui me peaksime praegu hääletama ükskõik millist siin tehtud ettepanekut, sest ma kujutan ette, et igaüks meist suudab hääletada neid asju, mida tema toimkonnas arutati, kuid teistele, kes kuulavad praegu esitatut, peab jääma mõtlemisaega. Siin me seisame paratamatult dilemma ees, et meie oma vaimuprotsessi kiiruse ja küpsuse küsimus hakkab minema konflikti reglemendi ja töögraafikuga. Kui selline konflikt tekib, siis mina pooldan tulemuse huvides, et me võtaksime omale iga kord vajaliku mõtlemisaja. Ma kujutaksin seda ette selliselt, et kui näiteks ühel istungil formuleeritakse küsimused väga selgelt, siis peaks olema piisav järelemõtlemisaeg nii, et järgmisel korral saab hääletada. Tähendab, me peaksime tundma ennast küpsena.

Nüüd mõnede üksikprobleemide juurde. Leissoni tõstatatud probleem: vähemusrahvus ja

rahvusvähemus. Rahvusvähemus on arvatavasti tulnud vene keele eeskujul (*natsionalnoje menšestvo*). See ei ole stiili küsimus, see on kultuuri küsimus. Teisest küljest – need sõnad eesti keeles, keskmise eestlase keeletajus tähendavad vaieldamatult erinevaid asju. Rahvusvähemus on mingisugune rahvusgrupp, kes mingisuguses piirkonnas on vähemuses. Keskmise eestlase keeletaju ütleb, et eestlased on Narvas rahvusvähemus. Nii et siin ma ei võtaks seda argumenti vastu.

Usuõpetuse probleemidest. Ma arvan, et me peaksime lähtuma sellest, et me koostame põhiseadust, mitte tööjuhendit Eesti NSV või mõne teise riigi haridusministeeriumile. Meie asi on anda kodanikele nende õiguste põhiseaduslikud garantiid. Üks kodanikegrupp, kes oli aastaid diskrimineeritud, olid usklikud. Üks põhiline õigus, mille eest nemad kogu maailmas võitlevad, on õigus anda lastele omaenda arusaamisega sobiv religioosne haridus. Kui me kirjutame põhiseadusesse sisse, et inimestel on õigus saada oma lastele üldhariduslikus koolis usuõpetust, siis ma arvan, et me teeme vähima, mida me oleme kohustatud nende inimeste suhtes tegema. See ei tähenda loomulikult mitte seda, et igal konkreetsel koolil oleks kohustus iga konkreetse usutunnistusega lapsele anda vastavat haridust, nagu ta tahab. Loomulikult peavad niisugused asjad olema reguleeritud mõistlikkuse piirides (kui palju peab vastavalt olema taotluse esitajaid koolis, millises ulatuses), aga minu arvates on see juba eriseaduse probleem. Me peaksime siiski arvestama sellega, et reaalne lähimate aastate elu Eestis saab selle usklise õiguse teostamisel arvatavasti raske olema. Meil läheb sellist konstitutsioonilist garantiid tõenäoliselt vaja.

Nüüd järgmine punkt, millel ma tahaksin peatuda, on härra Taagepera ja härra Kase ettepanekud § 4 osas. Paragrahv 4 sisuliselt määratleb kodakondsuse seaduse alused. Siin me peaksime suutma ette näha seda uut olukorda, milles Eesti rahvas ja kodanikkond saab olema lähiaastakümnetel, ja teisest küljest tunnistama seda, mida me tegelikult juba tunnistame. Ma olen siit puldist juba ka öelnud, et me käsitame Juhan Kristjan Talvet siin saalis Eesti kodanikuna võrdselt meiega ja me ei nõua, et tema loobuks Soome kodakondsusest. Täpselt samamoodi me käitume Rein Taagepera, Hain Rebase ja paljude teiste suhtes. Tähendab, me peaksime endale teadvustama, peaksime võtma vastu vastava otsuse, et Eesti Vabariigi kodanikke saab olema vähemalt lähimatel aastakümnetel kahte eri liiki. Nimelt, inimesed, kes on ainult Eesti Vabariigi kodanikud, ja teisest küljest hulk kodanikke, kellel peaks olema õigus säilitada oma kuni praeguse ajani tekkinud kodakondsus. See läheb praegu natukene ka ülemnõukogu kodakondsuskomisjonis toimuvate kodakondsusvaidluste kapsaaeda. Ma ei tahaks neid siin üle korrata. Ma ainult kutsun üles selles küsimuses vaatama tõele silma ja tunnistama, et 1938. aasta põhiseaduse suhtes, mis keelustas topeltkodakondsuse, on situatsioon kardinaalselt muutunud. Ja teiseks kutsun üles andma oma toetuse kardinaalsele ideele. Meie iseseisev Eesti riik ilmselt vajab neid topeltkodanikke, kes on läänes. Võib-olla on nende olemasolu meile isegi

hädavajalikuks tingimuseks, et me üldse suudaksime välja rabelda tekkinud olukorrast.

Nii et sellised oleksid minu märkused nende teemade kohta, kordan veel kord. Minule jättis väga sügava mulje Ilmar Rebase kui eksperdi ettekanne. Ta ütles, et võrreldes moodsa põhiseadusega on see peatükk projektis liialt vähemahukas, kui ma õigesti mäletan. Tema arvates peaks see peatükk sisaldama kuni 55 paragrahvi. Võib-olla on see nüüd natukene liiga palju, aga ma arvan, et teisel lugemisel me peaksime oluliselt keskendumata täitmisele selles peatükis. Tänan!

Juhataja

Tänan, härra Adams. Proua Endre, palun!

S. Endre

Lugupeetud juhataja! Austatud kolleegid! Ma tahaksin ka öelda mõne sõna II peatüki vaidlusaluse § 13 kohta. Kas me peame vajalikuks, et põhiseaduses on see klausel – Eestis ei ole surmanuhtlust? Kas see peaks olema või ei peaks olema? Tundub nõnda, nii on vähemalt minu isiklik arvamine, et põhiseaduses selle määratluse või selle suhtumise sõnastamine on meie praegu koostatava põhiseaduse kaaluks. Eesti olukord on muidugi muutunud. Siin ma julgeksin vastu vaielda härra Rätsepale. Nimelt, mulle tundub, et nüüd, mil Eesti Vabariik on ÜRO liikmesriik, jälgitakse seda, kas põhiseaduses on sees määratlus surmanuhtluse kohta või ei ole, lausa tähelepanelike silmadega. Kui me vaatame teiste riikide põhiseadusi, siis me näeme, et enamikus Euroopa riikides on see ikkagi sätestatud. Muidugi ei tee ma mingit saladust sellest, et meil oli ka täna oma toimkonnas juttu Eesti Kristliku Ühenduse kirjast, mis on adresseeritud Eesti Vabariigi esinduskogudele, valitsusele kodumaal ja eksiilis ning Põhiseaduslikule Assambleele. Seal juhitakse tähelepanu või õieti palutakse kaaluda, et meie poolt koostatava põhiseaduse projektis oleks sätestatud järgnevalt: Eestis ei ole surmanuhtlust. Siin nende kirjas on viidatud inimõiguste ülddeklaratsioonile ja toodud seos, et nüüd on, nagu ma mainisin, Eesti Vabariik taas ÜRO liikmesriik. Kui te lubate, siis ma võib-olla tsiteeriksin paar lauset inimõiguste ülddeklaratsiooni preambulast ja artiklist 6: "Igal inimesel on võõrandamatu õigus elule. Seda õigust kaitseb seadus. Meelevaldselt ei tohi kellelki elu võtta. Igal surmamõistetul on õigus paluda armu või kohtuotsuse pehmemdamist." Amnesteerida, armu anda või surmanuhtlust tühistada võib kõikidel juhtudel.

Samas ma täielikult jagan kolleeg Rätsepa muret selle pärast, et Eesti on praegu sellisel teekäänakul, kus selle määratluse sätestamine võib olla meile kõigile ja meie olukorrale ohtlik, arvestades praegust kuritegevuse jätkuvat kasvu. Aga me teeme ju seda põhiseadust tulevikule ja me kõik loodame, et me ei pea hakkama tegema iga paari või iga kümne aasta järel uut põhiseadust, vaid et me teeme seda ikkagi kümneteks aastateks. Ja mõtleme nendele andmetele, mis kristliku ühenduse kirjas on: möödunud aastal hukati maailmas 2029 inimest, sealhulgas Hiina, Nigeeria, Nõukogude Liit on vastutavad 84% elude eest. Me peaksime tõsiselt kaaluma,

kas me sätestame selle põhiseaduses või mitte. Ma rõhutan veel kord, et minu arvates on see kaaluksel – pilkudele, mis meie peale vaatavad. Samas, lõpetades § 13 juurde kuuluvat juttu, tahaksin ma teha teile ettepaneku, et me ei hääletaks selle paragrahvi alust, vaidlusküsimust, vaid me peaksime seda põhjalikumalt kaaluma. Võib-olla tänane päev ja esimene süvenemine ei võimalda meil teha lõplikku otsust.

Nüüd, kui te lubate, veel lühidalt II peatüki § 22 lõigust 3, mis käsitleb usuõpetuse saamise õigust koolides. Kui me selle termini nüüd lahti mõtestame, siis usk on üks, kuid tema alaliike või usulahke on tõepoolest palju. Me ei saa ju hakata põhiseaduses lahti kirjutama, millistes koolides ja millist usuõpetust peaks antama – see oleks ebanormaalne. Samas tekitab see, ja tekitab ka meie toimkonnas, väikese vaidluse, mida mõista õiguse all saada usuõpetust, sest see ei ole lahti kirjutatud. Mul on ettepanek, et me lisaksime sellesama lause lõppu veel teise lause: usuõpetamise, usuõpetuse andmise korra määrab seadus. Ja siis me pääsime võimalikest vaidlustest käesolevas paragrahvis. Täna!

Juhataja

Täna, proua Endre! Enne kui saab sõna härra Leisson, teen ma teile teatavaks, et juhatus soovib teile viisakal kombel survet avaldada. Lugu on nii, et meil tuleb teha üheksa või kümne minuti pärast vaheaeg. Kui on võimalik, tehke nii, et me jõuaksime teise toimkonna aruande enne vaheaega läbi arutada. Sellisel juhul on palve, et härrad Leisson, Lauri Vahtre ja Saatpalu esineksid kohalt kaks minutit ja kui nad peavad vajalikuks esineda puldist, hoiaksid võimalikult palju aega kokku. Võib-olla on võimalik piirduda ka nende sõnavõttudega, mis seni teise toimkonna aruande põhjal on toimunud. Täna teid! Härra Leisson, palun!

E. Leisson

Lugupeetud härra eesistuja! Lugupeetud kolleegid! 1988. aastal võttis EKP Keskkomitee sekretär Mikk Titma ilmselt segaduse tekitamiseks kasutusele niisuguse termini nagu vähemusrahvused Eestis. Ja Jüri Adams ütles, kuidas suhtuda Narva eestlastesse – nad on ju Narvas vähemusrahvus. Tõepoolest, kui Narva oleks linnriik, siis eestlased oleksid seal rahvusvähemus, sest narva keelt pole veel olemas. Küsimus on muidugi terminoloogias ja me peame siin siiski lähtuma rahvusvahelisest terminoloogiast. See näeb ette neli terminit rahvusvähemuste, vähemusrahvuste tähistamiseks. Ma nimetan need, mis on olemas meil Eestis 1989. aasta rahvaloenduse alusel. Väikseim neist on "rahvuskild". Selle esindajaiks on assüürlased, keda on Eestis 11 inimest. Neil ei ole ajaloolist etnilist kodumaad ega administratiiv-territoriaalset üksust, mida nad võiksid selleks pidada. Järgmine on "rahvusrühm". Rahvusrühma esindajaid on meil mitmeid: jakuudid, evengid ja burjaadid-mongolid, kes ei ole määratlenud oma kuuluvust rahvusrühma, kuid nende ajaloolis-etnilisel kodumaal käsitatakse näiteks orotše, metsaevenke rahvusrühmana, vastandina lamuutidele ja evenkidele. Eestis

vähemusrahvusi pole. On Lätis. Lätis on selleks liivlased, kelle ajaloolis-etniline kodumaa asub Läti Vabariigi territooriumil. Läti Vabariigi aegse rahvusliku rõhumise või ühtesulatamise tagajärjel on see vähemusrahvus praktiliselt kadunud. Rahvusvähemus on näiteks venelased Eestis, sest neil on olemas ajaloolis-etniline kodumaa ja Eesti pole selleks mitte kunagi olnud. Ja puhtalt terminoloogia ühtlustamise eesmärgil tuleks meil see kasutusele võtta. Kujutage endale ette, et näiteks kolm suuremat rühma – venelased, ukrainlased ja valgevenelased – oleksid Eesti vähemusrahvused. Sel juhul võiksid nad pretendeerida eestlastega võrdsele suhtumisele. Tänan!

Juhataja

Tänan, härra Leisson! Härra Lauri Vahtre, palun! Sõnavõtt on kohalt. Palun mikrofon sisse lülitada!

L. Vahtre

Austatud assamblee! Mul on neli täpsustust. Me kuulsime ÜRO-st ja inimõigustest. Ainukene, mis ma sellest aru sain, oli see, et ei ÜRO ega inimõigused ei keela ega välista mitte mingil moel surmanuhtlust. Seda esiteks. Teiseks: see ei ole üldse küsimus. Ma palun mitte inkrimineerida ettepanekule jätta välja surmanuhtlust keelav punkt. Palun mitte inkrimineerida sellele ettepanekule soovi seada sisse surmanuhtlus. Palun mitte agiteerida surmanuhtluse vastu. See ei ole kohane. Järgmiseks: on öeldud, et me teeme põhiseadust mitte hetkeolukorrast lähtudes, vaid me peame mõtlema tulevikule. Just sellepärast ei tohi me sisse kirjutada seda, kas surmanuhtlust on või teda ei ole. Sellepärast, et tulevikus võib olukord muutuda nii selles kui ka teises suunas. Ja lõpuks: ma paluksin väga selles osas siiski hääletada. Ma tunnen, et ka selles on vale arusaam. Tänapäevane hääletus on toimkonnale ainult teadmiseks, aga mitte mingisuguseks siduvaks kohustuseks. Toimikond ise otsustab, kas ta arvestab tänast assamblee meeleolu või mitte. Kui ta ei arvesta, siis ta peab arvestama sellega, et lõpuks tuleb tal oma peatükki võib-olla kõvasti ümber teha. Kui ta arvestab, siis on tal lootust saada läbi kergema töövaevaga. See on lihtsalt informatsioon toimikondadele. Ma tänan!

Juhataja

Aitäh! Ka härra Saatpalu võtab sõna kohalt. Palun!

V. Saatpalu

Ma pakun surmanuhtluse küsimuses kompromissina välja järgmist. Ma teeksin surmanuhtluse paragrahvi käsitlevale toimikonnale ettepaneku kaaluda võimalust sätestada põhiseaduses surmanuhtluse küsimust käsitlev paragrahv selliselt, et see kohustab iga uut Riigikogu selles küsimuses võtma vastu oma otsuse kriminaalkoodeksi vastava paragrahvi kohta ja ma olen valmis selle sõnastuse väljatöötamisel kaasa aitama. Aitäh!

Juhataja

Suur tänu! Me teeme kohe vaheaja, aga enne mõned teadaanded. Pärast vaheaega saab aruande

esitamiseks sõna härra Hallaste. Mis puudutab hääletamisi, siis selles küsimuses juhatus peab nõu, ja kui on ettepanek juhatuselt seda küsimust üht- või teistviisi lahendada, siis me peame koos nõu ja otsustame. Vaheaeg 20 minutit. Me koguneme kell 12.50. Töö jätkub kell 12.50.

Vaheaeg

Juhataja

Vaheaeg on lõppenud. Palun teil võtta istet! Kohaloleku kontroll: kohal on 38 assamblee 60 liikmest.

Lugupeetud kolleegid, vaheajal pidas assamblee juhatus nõu mõningates küsimustes. Kõigepealt on juhatuselaekunud härra Ain Kaalepilt Põhiseadusliku Assamblee otsuse projekt keelelise paranduse kohta assamblee nimetuses. Juhatus vaatas nimetatud projekti läbi ja soovib härra Kaalepil pöörduda otse nii ülemnõukogu kui ka Eesti Kongressi poole, kes on võtnud kasutusele assamblee nimetuse kujul, nagu ta täna on. Juhatus kordab veel kord, et assamblee volituste hulka ei kuulu ülemnõukogu ja Eesti Kongressi otsuste revideerimine.

Teiseks tegi juhatus otsuse, et me avalikustame assamblee liikmete osavõtu assamblee istungitest ja toimkondade tööst.

Kolmandaks peab juhatus vajalikuks veel kord selgitada, miks viiakse täna läbi mõningad hääletused põhiseaduse projekti läbitöötamisel kerkinud küsimuste lahendamiseks ja milline tähendus on nendel hääletustel. Selleks et oleks aega nende küsimuste üle mõelda, ma pakun kõigepealt sõna härra Ülo Uluotsale, et ta selgitaks juhatuse seisukohta nimetatud küsimuses. Härra Uluots, palun!

Ü. Uluots

Lugupeetud kolleegid, eisel juhatus koosolekul ja ka täna toimkondade esimeeste sõnavõttudes (õigemini aruannetes ja mõningates sõnavõttudes) libises läbi mõte, et me peaksime täna mõningates põhimõttelistes küsimustes läbi viima hääletuse. Juhatus on volitanud mind tõlgendama meie reglementi ja meie plaangraafikut. Me viime põhiseaduse seadusloome protsessi läbi kolmel lugemisel. Ja me peame teiega teadvustama nende lugemiste erinevust. Esimesel lugemisel kannavad toimkondade esimehed ette toimkondade arusaamad nende antud küsimuste peegeldamisel. Reglementi järgi tegelikult esimesel lugemisel ei tohiks olla sõnavõtte, kuid juhatus otsustas seda siiski lubada, kuna, ärge nüüd kõik solvuge, seadusloome ja reglement ei ole, kuidas öelda, kõigile veel verre läinud – seepärast me lubasime täna ka sõna võtta. Ja esimesel lugemisel reeglina ei viida läbi mingeid hääletusi. Otsustamise põhiline järk on teine lugemine. Kui see palve on aga tungiv, siis juhatus on sellega nõus, kuid ühe klausliga ja palun seda kõikidel endale teadvustada. Täna esimesel lugemisel ei ole hääletused siduvad, ei toimkondadele, ei assambleele tervikuna ega juhatuselaek. Kui täna toimuvad hääletused, siis on need nõuandvad, atmosfääri peegeldavad hääletused toimkonnale tema edaspidiseks tööks. See

ei tähenda seda, et kui me võtame täna vastu otsuse surmanuhtluse kohta, siis see on lõplik. Selle küsimuse otsustamine toimub teisel lugemisel. Ja kolmandal lugemisel läheb põhiseadus juba tervikuna peatükkide kaupa vastuvõtmisele ja hääletamisele. Selline on meie töö kord ja nii tuleb tõlgendada meie reglementi ja nii tuleb tõlgendada meie plaangraafikut. Kas mu jutt oli arusaadav?

Juhataja

Tänan, härra Uluots! Kordan veel kord: kui täna viiakse toimkondade nõudmisel läbi hääletamisi, siis hääletustulemustel on üksnes abistav iseloom toimkondade töös. Juhatus otsustas, et selles protsessuaalses küsimuses läbirääkimisi ei avata.

Ja neljas, viimane küsimus, mida küll juhatus ei jõudnud arutada, kuid mis tekkis vaheajal, on seotud sellega, et terve rida assamblee liikmeid on andnud oma allkirja Eesti Vabariigi Põhiseadusliku Assamblee avaldusele, mille sisu on selles, et assamblee protesteerib ülemnõukogu tegevuse vastu võtta vastu kodakondsuse seadus naturalisatsiooni korra kindlaksmääramisega.

Lugupeetud kolleegid! Esiteks, nimetatud küsimust ei ole võetud tänase istungi päevakorda ja seetõttu ei ole võimalik meil asuda arutama avaldust, millele te andsite allkirja. Teiseks, meie reglemendi § 4 lõige 3, mida on olnud põhjust juba mitmel korral tutvustada, näeb ette, et päevakorda võetakse ainult põhiseaduse väljatöötamise ja assamblee töökorralduse küsimusi. Ma palun kõigil kolleegidel juhendada reglemendist ja antud juhul § 4 lõikest 3. Sellise käsitluse korral jääb muidugi arusaamatuks, miks kolleegid andsid oma allkirja dokumendile, mille pealkiri on "Assamblee avaldus". Assamblee sellist avaldust päevakorda võtnud ei ole ja sellise avalduse päevakorda võtmine on vastuolus meie reglemendiga. Avalduse projekti teksti ma sain härra Korrovitsilt. Ma tagastan nimetatud projekti härra Korrovitsile. Palun!

Lugupeetud kolleegid, me saame jätkata vastavalt päevakorrale oma tööd. Leppisime kokku, et pärast vaheaega saab aruande esitamiseks sõna kolmanda toimkonna esimees härra Hallaste. Härra Hallaste, teil on sõna. Palun!

I. Hallaste

Lugupeetud juhataja! Austatud kolleegid! Kolmanda toimkonna teemad on Riigikogu, valitsus ja rahandus koos eelarvega. Esimesel nädalal jõuti läbi arutada vastavad peatükid põhiseaduse aluseks võetud eelnõus ja panna kokku uus tekst, kuhu on võetud ka mõned paragrahvid Raidla eelnõust. Järgnevalt esitan need probleemid, mis nende peatükkide juures tekkisid ja mis tuleks ka läbi hääletada, kui mõni Põhiseadusliku Assamblee liige seda nõuab. Neid probleeme väga palju ei ole – ainult 28. Minu hinnangul on vaja hääletamist. Ma vaatan, kas seda hääletust on vaja täna teha.

1. Kõigepealt § 50. Eelistasime Raidla teksti, kuna see välistab põhimõtteliselt teised

seadusandliku võimu kandjad Riigikogu kõrval. Teoreetiliselt on võimalik, et Riigikogu kõrval on veel teisi seadusandliku võimu kandjaid, kuid toimkond seda lahendust ei pooldanud.

Praegune tekst, mis on eelnõus, annab sellise võimaluse.

2. Riigikogu liikmete arv. Kõik toimkonna liikmed pidasid vajalikuks, et see arv oleks paaritu, ja leiti, et see arv võiks olla 101. See välistab totaalse patiseisu parlamendis, kui mingis küsimuses saadikute hääled lähevad pooleks ja ei ole mingit võimalust otsust vastu võtta. Oleks ka võimalik jätta siia selle paragrahvi juurde Riigikogu liikmete arv põhiseadusesse märkimata, mis võimaldaks seda arvu hiljem vajaduse korral kiirelt muuta.

3. Ametivande vajalikkus. Kuigi Adamsi eelnõus see puudus, leidis toimkond, et on vajalik see fikseerida põhiseaduses.

4. Asendusliikme määramise mehhanism oli eelnõus määratletud väga täpselt. Toimkond pidas vajalikuks loetleda vaid neid juhte, kus Riigikogu liikme asemele astus asendusliige, ning sõnastada, et asendusliikme valimise korra määrab valimisseadus. Sellisel juhul jääksid meil siin saalis, Põhiseaduslikus Assamblees ära vaidlused selle üle, mis juhtub siis, kui nimekirjas, mille kaudu Riigikogust lahkuv liige Riigikogusse valiti, rohkem kandidaate ei ole. Adams pakub välja, et siis jääb tema koht Riigikogus täitmata. Võib-olla oleks siiski otstarbekam, kui taolisel juhul jaotatakse teiste nimekirjade vahel d'Hondti jagajate meetodil üks lisamandaat. Kindlasti on ka teisi võimalusi, kuid toimkond pidas vajalikuks jätta need vaidlused valimisseaduse juurde ja viia nad välja siit saalist.

5. Paragrahv 57 punkt 7. Ma kasutan seda numeratsiooni, mis on teile välja jagatud uues redaktsioonis. Probleem on selles, kas Eesti Panga Nõukogu liikmeteks on ainult Riigikogu liikmed või moodustavad nad ainult mingi osa Eesti Panga Nõukogu koosseisust. Toimkonna poolt pakutud tekst võimaldab ka näiteks rahandusministril kuuluda Eesti Panga Nõukogusse.

6. Riigikogu liikme seotus mandaadiga. Toimkond on seisukohal, et Riigikogu saadik mandaadiga seotud ei ole. See tähendab, et teda ei saa tema volituste kehtivuse ajal tagasi kutsuda. See põhimõte on sõnastatud ka uues redaktsioonis.

7. Riigikogu liikmete keeld saada tasu ja kingitusi mõnelt tulunduslikult ettevõttelt. Toimkond leidis, et tuleks jätta tekstist välja sõna "kingitused", kuna see viiks koomiliste situatsioonideni, näiteks oleks siis juubeli puhul kingituste ja lillede vastuvõtmine vastuolus põhiseadusega.

Kõrvale võiks tuua näitena Soome, kus puudub tasu saamise keeld ja paljud parlamendi saadikud saavad tasu nendest ettevõtetest või asutustest, kus nad on enne töötanud. Toimkonna arvates on taoline keeld tasu saada meil praegu ikkagi vajalik ja see tuleb ka sõnastada. Keeldu olla teisel riiklikul ametikohal tuleks kindlasti täpsustada ja võib-olla ka eraldi läbi hääletada. Näiteks § 57 ütleb, et Eesti Panga Nõukogus võib rahvasaadik olla. See on riiklik ametikoht. Võib-olla võiks piiritleda, et ei tohi olla riiklikul palgalisel ametikohal, või jätta see osa üldse välja.

8. Kas Riigikogu liige on kohustatud andma aru kõigist temale kuuluvatest varadest? Kui seda peetakse vajalikuks, siis ei tohiks piirduda aruandega ainult ametisse astumisel, kuna see võimaldab manipulatsioone. Aruandmise perioodilisuse korra peab sel juhul määrama Riigikogu kodukorra seadus. Kuid siiski tuleb siin eraldi läbi hääletada, kas seda lõiget üldse on tarvis. Näiteks härra Uluots protesteerib oma tänastes parandustes selle vastu väga kõvasti: et see rikub inimõigusi, eraomand on püha ja on liiast, kui me rikume seda põhiseadusega. Ma arvan, et tema seisukoht tuleb läbi hääletada.

9. Riigikogu esimehe ja aseesimeeste valimismeetodi fikseerimine. Rein Taagepera tegi ettepaneku määrata põhiseaduses kindlaks, et esimees ja aseesimees valitakse üksiku mitteülekanntava hääle meetodil. Pärast pikki vaidlusi nõustuti selle ettepanekuga, kuna see tagab suurema stabiilsuse. Selgitan, mis on asja mõte. Üksiku mitteülekanntava hääle meetodi fikseerimine põhiseaduses tagab, et esimees ja kaks aseesimeest on kolme kõige suurema parlamendirühmituse liidrid või vähemalt nende esindajad. Kui me ei fikseeri põhiseaduses, millisel hääletusmeetodil valitakse esimees ja kaks aseesimeest, siis võib tekkida olukord, kus rühmitus (nt. kristlikud demokraadid) saab enamuse tulevases Riigikogus ja tal tekib kiusatus saada enda kätte mitte ainult esimehe, vaid ka kaks aseesimehe kohta. Selleks tehakse lihtsalt valimismeetod, luuakse kaks ühemandaadilist ringkonda, kus kõik eraldi läbi hääletatakse, ja saavutatakse kolme juhatuse koha enda kätte saamine. Et taolist kiusatust vältida, tuleb põhiseaduses ka fikseerida esimehe ja aseesimeeste valimise kord üksiku mitteülekanntava hääle meetodil. Ja ka siis, kui see küsimus peaks minema eraldi hääletusele, ma palun seda toetada.

10. Kvoorum. Toimkond leidis, et korralise istungi jaoks piisab kvoorumi nõudeks veerandist Riigikogu koosseisust, nii nagu see on sõnastatud aluseks võetud eelnõus, kuid erakorralise istungi kvoorum peaks olema vähemalt pool Riigikogu koosseisust. See välistaks olukorra, kus kahes erinevas Eesti paigas tuleks üheaegselt kokku Riigikogu istung, mis koosneks täiesti erinevatest saadikutest, kes võtaksid vastu teineteisele vastukäivaid otsuseid. Kui kvoorum on ainult veerand, siis selline olukord võib erakorralise istungjärgu puhul tekkida. Ka see küsimus tuleb ilmselt läbi hääletada, sest härra Uluots teeb ettepaneku panna istungjärgu kvoorumiks 50%.

11. Kas tuua mõned alatised komisjonid eraldi välja, nimetades need põhiseaduses ära (nt. õiguskomisjon, eelarvekomisjon, riigikaitsekomisjon, väliskomisjon) või mitte? Toimkond ei pidanud seda (häältega 3 : 2) vajalikuks. Hääled läksid ligi pooleks. Ja praeguses tekstis on see seis ka fikseeritud, ehkki komisjone eraldi nimetatud ei ole.

12. Hääletamise avalikkus. Siin on probleem selles, kas pidada võimalikuks teha selles mingeid erandeid, näiteks isikute hääletamisel. Siiani on olnud tava, et kui isikuid on hääletatud, siis on tegemist olnud salajase hääletamisega. Härra Adamsil on pakutud ka selline erandi tegemise

võimalikkuse fikseering. Samas leidis toimkond häältega 4 : 2, et mingeid erandeid avalikul hääletamisel ei tehta. Pannakse punkt pärast seda sõna "avalik". Tõenäoliselt tuleb ka see küsimus saalis eraldi läbi hääletada.

13. Vaidlusi põhjustas lihthäälteenamuse ja poolthäälteenamuse kasutamine sama sisu kohta. Kuigi senine traditsioon on kasutada mõistet "lihthäälteenamus" selle kohta, kus on enam poolt- kui vastuhääli, pooldas toimkonna enamus siiski mõistet "poolthäälteenamus", mis tuleks seletavalt lahti kirjutada. Nii on see ka praegu uues osas välja jagatud. Kuigi toimkonnas pakuti välja ka kolmas lahendus, mis on täiesti üheselt mõistetav – vastuhäälte vähemus –, ei peetud siiski võimalikuks põhiseadusesse kirjutada, et Riigikogu aktid võetakse vastu vastuhäälte vähemusega.

14. Erakorralise istungi kokkukutsumise õiguse saamiseks peeti vajalikuks ühe viiendiku saadikute nõudmist, sest kui kokkukutsujate arvu nõue oleks suurem, siis määraksid need kokkukutsujad ette ära erakorralise istungi otsused, kuna nad moodustaksid istungil enamuse. See oleks nii ka juba ühe neljandiku puhul, nii et seega tuleks alandada erakorralise istungi kokkukutsumise nõude esitajate arvu.

15. Mis saab juhul, kui Riigikogu liikme suhtes jõustub süüdimõistev otsus? Adamsi eelnõus pakutakse välja keeruline protseduur, mille järgi tuleb see eraldi läbi hääletada või lükata karistuse täitmine edasi. Siin toimkond ei toetanud eelmist lahendust ja leidis, et siis astub Riigikogus tema asemele asendusliige. See kindlasti tõstaks Riigikogu autoriteeti – mitte nii, et tapmiselt tabatud Riigikogu liikme suhtes Riigikogu hääletab, et teda ametist ei vabastata, vaid tema suhtes lükatakse karistuse (nt. surmanuhtlus) täitmine edasi Riigikogu volituste lõppemiseni. Ja ta hakkab hääletama kõigi seaduste üle, kuni Riigikogu volitused kestavad. Toimkond jõudis lahendusele, et kindlasti asendab teda kohe asendusliige.

16. Eelmine § 63 sõnastada ümber ühemõtteliseks analoogiliselt Riigikogu peatüki algusega. Täidesaatev ja korraldav võim kuuluks valitsusele. Aluseks võetud eelnõus on sõnastus segane.

17. Kõige suuremaid probleeme tekitab valitsuse moodustamise kord. Võimalusi on siin väga erinevaid. Toimkond pakub välja, et see toimuks järgmiselt. Riigikogu kinnitab peaministri, kuid alles pärast seda, kui ta on teinud Riigikogule teatavaks oma valitsuse koosseisu. See tähendab, ei kinnitata valitsust tervikuna, vaid ainult peaminister, aga on olemas mingisugune garantii selle kohta, et koalitsioonivalitsuslepped on juba sõlmitud ja need on avalikustatud. Siis on võimalik apelleerida sellele, et umbusaldust hakatakse avaldama kokkulepetest mittekinnipidamise pärast. Samas suunas on liikunud ka Soome ja Rootsi põhiseadused. Soomes praegu küll eraldi peaministrit ei kinnitata, kuid kui valitsus tervikuna on ametisse astunud, peab ta esitama valitsusprogrammi usaldushääletusele, mis sisuliselt tähendab valitsusele usaldushääletust. Valitsusjuht kinnitatakse ametisse lihthäälteenamusega, kuid umbusalduse avaldamiseks on

nõutav vähemalt pool Riigikogu koosseisust – see võimaldab ka vähemusvalitsuse moodustamise. Ministrid nimetab ametisse riigivanem peaministri ettepanekul. See tähendab, et sellises korras on võimalik ministreid ka hiljem välja vahetada.

18. Tasu saamise keeld mõnelt juhulikult ettevõttelt peab kehtima ka ministrite kohta, kui ta kehtib saadikute kohta. Samas, kui saadikutel ei ole seda keeldu ja seda ei peeta vajalikuks, siis tuleb seesama küsimus ministrite puhul ikkagi eraldi läbi hääletada. Ministrid on need ametiisikud, kes jagavad riiklikke programme, riiklikke tellimusi, ja ma isiklikult ei pea mõeldavaks, et tööstusminister saab palka mingisugusest kontsernist, kellele ta siis ministri kohta ära kasutades annab kõige soodsamad tellimused või toetused. Nii et kui leitakse, et see küsimus lahendatakse ära saadikute puhul, nii et nad ei saa tasu mõnelt tulunduslikult ettevõttelt, kui see keeld jääb kehtima, siis ministrite juures on see enesestmõistetav. Kui see keeld saadikute juures maha võetakse, siis tuleb see ministrite puhul ikkagi eraldi läbi hääletada.

19. Kes nimetab tööle ministrid, kes peale peaministri äraolekut juhivad valitsust? Toimikond on seisukohal, et need ministrid nimetab riigivanem peaministri ettepanekul.

20. Kellele lähevad üle volitused, kui minister mingite muude takistuste tõttu ei saa oma ülesandeid täita? Millised volitused peavad kindlasti üle minema teisele ministrile, mitte mingisugusele selles ministeeriumis olevale kantseleiülemale või aseministrile, kes on lihtsalt palgaline bürookraat, kes jääb ametisse igasuguse valitsuse ametisse nimetamise puhul?

21. Kui suur osa Riigikogu koosseisust on õigustatud algatama umbusalduse küsimust valitsuse suhtes? Toimikond asus seisukohale, et kuna erakorralise Riigikogu istungi kokkukutsumiseks on nõutav üks viiendik, siis siin võiks ka jääda üks viiendik, et stiililiselt seda ühtlustada. Tõenäoliselt pannakse see küsimus hääletusele.

22. Probleem tekkis riigisekretäri puhul. Kes on riigisekretär? Kas ta on ametiisik, kelle nimetab ametisse riigivanem Riigikogu ettepanekul või on tegemist sisuliselt valitsuse kantseleiülemaga, kelle puhul riigivanemal ei tohiks üldse olla sõnaõigust? Toimikond asus seisukohale, et riigisekretäri nimetab ametisse ja vabastab ametist peaminister. See on Jüri Adamsi eelnõus. Seda tuleb eraldi hääletada.

23. Peaminister ja ministrid võivad sõnaõigusega osaleda Riigikogu istungitel ja komisjonides. Pidasime väga oluliseks selle mõtte fikseerimist põhiseaduses, kuna muidu võib tekkida olukord, mis on praegu näiteks ülemnõukogu ja valitsuse puhul, kus valitsuse liige saab siit kõnepuldist sõna ainult siis, kui ta teeb kaasettekannet, ta ei saa oma seisukohta välja öelda. Ja komisjonides saab ta osaleda praktiliselt ainult siis, kui komisjoni esimees teda kutsub. Kui ta sinna kutsutud ei ole, siis võib öelda nii tavalisele ministrile kui ka peaministrile, et palun ärge segage meie komisjoni koosolekut, palun astuge välja. Valitsuse liikmed peaksid saama sõnaõiguse osaleda nii istungitel kui ka komisjonides.

24. Selle uue numeratsiooni järgi, mis on teile esitatud, on § 87 peatükis "Rahandus ja riigieelarve": maksukoormuse, lõivud ja trahvid, sundkindlustuse maksed määrab seadus. Ma loodan, et Põhiseaduslik Assamblee on seisukohal, et selle all mõistetakse mitte ainult maksude loetelu määramist, vaid ka maksude suuruse määramist, s. t. valitsusele või mõnele teisele riiklikule organile ei jäeta õigust määrata lõivusid või maksusid või muid koormisi. Need määrab Riigikogu oma seadusega. Ja seda seadust on õigus vastu võtta ainult Riigikogul. Kui peetakse vajalikuks, siis tuleb ka siin hääletada.

25. Aluseks võetud põhiseaduse eelnõus on öeldud, et riigivara valitseb ja vara erastamist teostab Riigivaraamet. See on üks ametitest, mille esimees ei kuulu isegi valitsuse koosseisu. Kuna vara erastamine on niivõrd oluline asi, siis pidasime vajalikuks sõnastada asi ümber ja öelda, et erastamise ja valvamise ning käsutamise korra määrab seadus. Siin võib olla olukord, kus mõningad riiklikud või mingit liiki riiklikud omandid eraldatakse mõne ministeeriumi poolt, kuid seda tehakse seadusega, mitte et seda hakkab määrama üks amet, mille põhimääruse kinnitab valitsus, minnes mööda parlamendist. Võimalik, et siin tuleb hääletada.

26. Kõige tõsisem probleem rahanduse ja riigieelarve peatükis on järgmine. Põhimõtteliselt oleks võimalik kolm võimalust. See, mis siin on praegu sõnastatud, on vahepealne. Rangem võimalus oleks sõnastada see paragrahv selliselt, et Riigikogu võib suurendada eelarve eelnõus ettenähtud kulusid ja võtta eelarvesse uusi kulusid ainult Vabariigi Valitsuse nõusolekul. Selline mõte oli Raidla eelnõus. See piiraks päris tugevalt parlamendi õigust teha muudatusi. Vahepealne variant on siin, et seaduseelnõud ja riigieelarve muutmissetpanekud, mis tingivad kulude suurendamist, tuleb algatajate poolt koostada vastavate rahaliste arvestustega. Ja veelgi pehmem variant oleks jätta §-st 90 ära sõna "seaduseelnõu". See looks olukorra, kus tavalise seaduseelnõu esitamisel, mis küll järgmise aasta eelarves toob sisse muudatused, ei nõuta rahalisi arvestusi. Rahalisi arvestusi nõutakse siis, kui eelarve on juba esitatud. Rahalised arvestused seaduseelnõu puhul peaks tegema valitsus, kui ta näiteks hakkab poole aasta pärast riigieelarvet kokku panema. Ma arvan, et need kolm võimalust tuleks siin läbi hääletada, aga arvatavasti mitte täna.

27. Eelviimane küsimus. Riigikogu ei või kustutada või vähendada eelarve eelnõu kulusid, mis on määratud seadusega. Toimikond pidas oma varasemates arutlustes väga vajalikuks, et selline säte oleks siin sees. See tähendab, et kui kehtivad seadused, mis näevad ette teatud kindlad kulutused näiteks pensionitele või millelegi muule, siis nende kulutuste osas ei saa eelarvet muuta enne, kui ei ole muudetud vastavat seadust.

28. Viimane punkt läheb tegelikult kogu teksti algusesse tagasi ja tuli tänu sellele, et härra Uluots tõi oma parandusettepanekud minu kätte alles täna. Riigikogu volituse tähtjaks on esitatud kolm aastat. Toimikond nõustus, et praegusel ajal on vajalik Riigikogu volituste tähtjaks kehtestada kolm aastat, kuid härra Uluots peab vajalikuks panna hääletusele küsimus, et volituste

tähtaeg oleks neli aastat. Toimkond pole sellega nõus ja tõenäoliselt tuleb seda hääletada. Ma arvan, et seda küsimust on võimalik hääletada ka täna, kui seda vajalikuks peetakse. Aitäh!

Juhataja

Tänan! Kolmandale toimkonnale ja härra Hallastele on mõned küsimused. Kõigepealt saab küsimuse esitamiseks sõna härra Uluots. Palun!

Ü. Uluots

Lugupeetud härra Hallaste, te libisesite Eesti Panga probleemist väga ruttu üle ja mul on jäänud niisugune mulje, et toimkonnas vist ei suhtutud sellesse küllalt tõsiselt. Viimasel ajal on tekkinud arusaam, et meil peab olema selline skeem: Riigikogu moodustab panga nõukogu ja seda mitte ainult oma liikmete hulgast, sest tekib hädaoht, et kui, ütleme, kahe kuu pärast läheb Riigikogu laiali, läheb ka Eesti Panga Nõukogu laiali ja katkeb järjepidevus. Skeem peaks olema selline, et Riigikogu nimetab nõukogu esimehe ja president Eesti Panga Nõukogu esildisel Eesti Panga presidendi. Kas mu mõttekäik oli teile arusaadav? Kuidas teie toimkond sellesse suhtuks? Muuseas, mu märkustes on see ka sees.

I. Hallaste

Toimkonna suhtes on teil selles mõttes õigus, et me seda peatükki ei jõudnud põhjalikult arutada. Selle peatüki arutamine käis veel pärast toimkonna ühiskoosolekut möödunud laupäeval. Kõigepealt, Raidla eelnõu tõi sisse sellise mõtte, et Eesti Panga Nõukogu koosneb ainult rahvasaadikutest, s. t. parlamendi liikmetest. Me tegime siin sellise paranduse, et panga nõukogusse võivad lisaks rahvasaadikutele kuuluda ka teised isikud. Riigikogu valib oma liikmete hulgast Eesti Panga Nõukogu liikmete selle osa, kes on Riigikogu liikmed, ja kinnitab panga nõukogu koosseisu. Selle, kuidas toimub panga nõukogu koosseisu esitamine parlamendile, peaks määrama seadus. Usun, et need vaidlused seisavad veel ees. Ning ka toimkonnas tuleks nende küsimustega tõsiselt tegelda. Kusjuures teie kirjalikult tehtud ettepanekus on sellest väga lühidalt juttu või ei ole üldse juttu.

Juhataja

Aitäh! Härra Kask, palun!

P. Kask

Aitäh! Mul on härra Hallastele kaks küsimust. Esimene puudutab § 77 viimast lõiget, et valitsusel on õigus siduda Riigikogule esitatud eelnõu usaldusküsimusega. Ma ei saa hästi nii lühikesest viitest aru, mida selle all on mõeldud. Kui valitsus seob konkreetse eelnõu usaldusküsimusega, kui ta peab seda eelnõu väga tähtsaks, siis mismoodi Riigikogus toimitakse? Kas toimub siis kaks hääletust? Kas see tähendab, et valitsusel on õigus endale umbusaldushääletus tellida või tähendab nii, nagu Prantsusmaal välja mõeldi, et tegemist on ühe hääletusega? Kui aga tegemist on ühe hääletusega, siis millised on hääletusreeglid?

Ja teine küsimus. Esimene oli § 77 kohta, teine on § 88 kohta. Riigivara valdamise, käsutamise, haldamise, erastamise korra määrab seadus. Mul on küsimus, et kui te panite juurde erastamise, miks te ei pannud siis selle vastand- või peegelprotsessi, natsionaliseerimist või riigistamist.

I. Hallaste

Ma alustaksin vastamist viimasest küsimusest: miks ei pandud juurde riigistamist? Mis puutub riigistamisse, siis see on omandiõigusevastane akt või selline asi, mis võiks toimuda ainult Riigikogu otsusega. Kui mingil põhjusel midagi ära riigistatakse. Võimalik, et sinna tuleb panna juurde ka riigistamine, kuid me pole seda küsimust toimkonnas arutanud.

Mis puudutab umbusalduse avaldamist või õigemini Riigikogule esitatud eelnõu sidumist usaldusküsimusega, siis toimkonnas on seda küsimust arutatud ja toimkond oli üksmeelne selles, et peab toimuma üks hääletamine. See tähendab, et kui antud eelnõu vastu ei võeta, siis sellisel juhul see tähendab umbusaldust valitsusele. Härra Peet Kasel on probleemi tõstatus väga õige: kui tavalisel korral umbusalduse hääletust nõuaks pool koosseisust, siis mingi eelnõu või Riigikogu akti läbiminemise teed on hoopis teised ning seetõttu tuleb siin täpsustada ja fikseerida ära, mis juhtub siis, kui seda eelnõu vastu ei võeta.

Juhataja

Aitäh! Härra Erm, palun!

A. Erm

Härra Hallaste, üks paragrahvidest, mis mulle peavalu valmistab, on § 68 teie poolt esitatud redaktsioonis. Tähendab, kas komisjonis arutati, kuidas ta on kooskõlas §-ga 10, mis ütleb, et kõik inimesed on seaduse ees võrdsed, sõltumata kõige muu juures ka ametikohast ja poliitilistest või muudest veendumustest?

I. Hallaste

Ma arvan, et see ei välista inimeste võrdsust. Kui rahvasaadik on rikkunud seadust, siis Riigikogu ka sellise otsuse vastu võtab. Kuid see tuleb enne ära tõestada. Samas on saadiku puutumatus põhimõte fikseeritud paljude maade põhiseaduses ning ka meie pidasime õigeks, et see oleks fikseeritud. Saadikul peab olema mingi tagatis, et kui näiteks esitatakse järelepärimine siseministri tegevuse kohta, siis järgmine päev teda kohe ei võeta kinni, ei panda pokri, öeldes, et nii me teeme tavaliselt kõigi teiste inimestega.

Juhataja

Härra Adams, üks hetk, palun! Kohe, kui ekraanile tuleb sõna "mikrofon".

J. Adams

Tänan! Juba tuli. Minu küsimus puudutab § 65 lõigu 2 redaktsiooni, kus käsitletakse Riigikogus hääletamise protseduuri. Ma nõustun sellega, et see on avalik. Viimane lause ütleb, et erandid sellest reeglist määrab põhiseadus. Kas härra Hallaste oskaks praegu öelda, millised erandid ja

kuskohas need oleksid sissetoodavad? Ja küsimuse teine pool on see, kas härra Hallaste ja tema komisjon usub, et meie keerulises elus oleks kõiki neid erandeid võimalik ette näha ja põhiseaduses kajastada. Tänan teid!

I. Hallaste

See viimane lause (erandid sellest reeglist määrab põhiseadus) käib eelviimase lause kohta, s. t. poolthäälteenamuse kohta. Ja poolthäälteenamus saab tõepoolest olla fikseeritud ainult põhiseaduses, kui siin üldse fikseeritakse hääletamise kord. Võimalik, et ka seda küsimust tuleb hääletada. Samas oli see tekst näiteks Raidla eelnõus, kus oli öeldud, et erandid määrab seadus. See oleks vale, sest sellisel juhul tuleb võtta vastu otsus, et näiteks abordikeeld tuleb võtta vastu viiendikulise häälteenamusega ja võtta see seadusega vastu, sel juhul üleüldse blokeerida selle küsimuse lahendamine parlamendis. Ma arvan, et selline lahendus, nagu siin on, on kõige parem. Ja põhiseaduses on fikseeritud just nendessamades peatükkides need erandid, näiteks umbusalduse küsimus. Saadiku kriminaalvastutusele võtmise küsimus käib erikorraga. Ma praegu hetkel ei oskagi ...

J. Adams

Kas ma võin küsida? Tähendab, see viimane lause ei käi teise lõigu esimese lause kohta, mis ütleb, et hääletamine Riigikogus on avalik.

I. Hallaste

Praegusel juhul ei käi, kusjuures on võimalik sõnastada siin ka ära, et erandid nendest reeglitest määrab põhiseadus, aga kuna meie toimkonnas jäi häälte jagunemise tulemusena 4 : 2 peale arvamus, et erandeid ei tehta, siis see lause käib ainult viimase lause kohta.

Juhataja

Rohkem küsimusi ei ole.

I. Hallaste

Aitäh!

Juhataja

Suur tänu kolmandale toimkonnale ja kolmanda toimkonna esimehele härra Illar Hallastele põhiseaduse projekti keskse osa (Riigikogu, Vabariigi Valitsus, eelarve) põhjaliku läbitöötamise eest. Sõna on palunud härra Peet Kask. Kas kohalt, puldist? Palun!

P. Kask

Lugupeetud härra eesistuja! Kallid kolleegid! Ma puudutaksin oma kõnes kahte küsimust: § 72, § 77. Ma alustan teisest, sest küsimuste esimeses osas sai sissejuhatus sellele juba tehtud. Nagu ettekandja vastusest selgus, jäid otsad natukene lahtiseks. Mis siis ikkagi saab, kui eelnõu on seotud usaldusküsimusega ja ta ei saa lihthäälteenamust? Kas siis jääb eelnõu vastu võtmata ja valitsus peab lahkuma või on võimalikud muud variandid? Ma tuletan meelde, kuidas see mõte,

et valitsus võib siduda eelnõu usaldusküsimusega, maailmas üldse tekkis, kuidas ta on läinud põhiseaduse teksti.

Enne Teist maailmasõda oli Prantsusmaal olukord, kus valitsuse kukutamine nõudis absoluutset häälteenamust, aga valitsuse eelnõusid sai tagasi lükata lihthäälteenamusega – nii nagu meilgi plaanis on. Ja sealsed nõrgad valitsused kukkusid väga sageli. Valitsuse nõrkus oli tingitud just sellest, et valitsus ei saanud oma programmi parlamendis läbi viia, eelnõud kukutati läbi, ehkki parlamendi opositsioonil polnud jõudu moodustada endale uut valitsust või absoluutse enamusega valitsust kukutada. See oli niisugune kunstlik valitsuse kukutamine sel moel, et lihtsalt tõkestati valitsuse töö. Ja see on üldiselt taunitav nähtus, kui valitsuse kukutamine ei ole konstruktiivne, kui see viib riigi ummikolukorda, kus lahendust ei ole, kus ei ole ka konstruktiivset varianti asemele pakkuda. Selle tõkestamiseks mõeldigi Prantsusmaa jaoks välja selline retsept, et valitsus võib siduda eelnõu usaldusküsimusega. Reeglid on sellised, et eelnõu loetakse vastuvõetuks, kui valitsusele usaldamatust avaldatud ei ole. Täheleb, kui absoluutne enamus parlamendi liikmetest ei suuda valitsust kukutada seoses selle eelnõuga, siis loetakse eelnõu vastuvõetuks. See retsept ei ole kasutusel mitte ainult Prantsusmaal, vaid on nüüd üle võetud ka mitmes teises Euroopa riigis. See on üks neist parlamendi ja valitsuse tasakaalu balansseerimise meetoditest, mis tugevdavad valitsuse positsiooni. Ja selles mõttes on kogu probleem tegelikult palju laiem.

Nüüd ma tulen siis § 72 juurde. Enne ma räägin veel probleemist üldisemalt. Me elame riigis, kus on ees väga rasked poliitilised probleemid. Ja prognoos on, et kui me midagi oluliselt oma põhiseaduses ette ei näe, vastavaid tõkendusvahendeid sisse ei kirjuta, siis saavad tulevikus valitsused olema nõrgad: nende positsioon parlamendi suhtes saab olema nõrk, nad hakkavad sageli kukkuma, mõne kuu tagant, nii nagu see toimus Eestis 1920. aastatel. Retsepte selle vastu on kahesuguseid. Ühed nõuavad tugevat kätt presidendi näol. Presidendi võim, rahva poolt otseselt valitud president – tema peale parlamendi hammas ei hakka, tema on võimeline läbi viima stabiilset, järjekindlat poliitikat. Teine retsept peab seda esimest liiga ohtlikuks, sest tugev presidendi võim tähendab ka konfliktiohtu ja ummikolukorra ohtu. Nimelt, president ja parlament satuvad vastuollu ja noortes demokraatias on see väga tavaline olukord, mille tulemusel siis demokraatia kukub, tekib diktatuur. Selleks et niisugust kahetsusväärset konflikti ära hoida, pakutakse välja teistsugust lahendit, nimelt valitsuse positsiooni tugevdamise meetmeid seadustes. Kõige üldkasutatavam neist on vahekordade sümmeetriline tasakaalustamine. Kui parlament saab valitsuse maha võtta, siis vastukaaluks saab valitsusjuht või valitsus tellida erakorralised parlamendivalimised. Selline reegel on kas nõrgemal või tugevamal määral kasutusel parlamentaarsetes riikides. Aga muidugi on ka teisi võimalusi ja mehhanisme ja vahendeid, mida kasutatakse. Ja üks nendest vaatab vastu §-s 72 (ma ei mõtle halvas mõttes):

nimelt, kui parlament ei tule valitsuse moodustamisega toime, siis teatud aja pärast parlament kukub ise, s. t. automaatselt kuulutatakse välja erakorralised parlamendivalimised. Tundub, et mehhanism on väga hea ja annab teatud tagatised, annab survevahendi või avaldab survet parlamendile. Paraku asi nii lihtne ei ole. Sellest survest saab parlament väga kergesti mööda minna, kui ta aktsepteerib või valib ise ajutiselt ühe peaministri § 72 lõike 3 alusel. Sellega hoiab ta ära erakorralised parlamendivalimised, aga ta valib peaministri, kes on kergesti kukutatav, ja ta kukutab selle kahe nädala pärast, et hakata kõike otsast pihta, et saada lihtsalt lisa-aega. Sellised vahendid või sellised mehhanismid on vaja tõkestada, sest kõik, mis on võimalik, võetakse poliitilises mängus kindlasti ka kasutusele. Arvata, et poliitiline mäng ei kujune rafineeritud mänguks, oleks naiivne. Seetõttu on vaja sisse programmeerida kõik vastused sellisele tegevusele ja konkreetsel juhul sobib siis hästi lisada täiesti tasakaalustav element: kukutatud valitsusel on õigus tellida parlamendivalimisi. Naks ja parlament enam niisugust mängu mängida ei saa. See on minu ettepanek, mida ma palun tõsiselt kaaluda. Praegune lahendus ei ole tasakaalus, ei ole iseendaga kooskõlas. Tänan!

Juhataja

Suur tänu, härra Kask! Sõnavõtt kestis kaheksa minutit. Härra Koha, palun!

K. Koha

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud kolleegid! Tahaks pisut anda selgitusi kolmanda toimkonna mõnele probleemile, millest ka härra Hallaste siin rääkis. Julgen öelda, et meie riigi tegelik juhtimine hakkab ikkagi tema võimalustest ja võimalused – see on raha, kui palju on riigikassas raha. Ja ühte või teist valdkonda juhtides me kehtestame mingi seaduse ja reglemendi ning iga seadus hakkab ka midagi maksma, seetõttu ongi meie poolt praegu selline pakutud § 90 tekstis: seaduseelnõud ja riigieelarve muutmise ettepanekud. Mispärast just seaduseelnõud? Paraku tänase praktikaga, kust me oleme ka tulnud, käib riigieelarve koostamine sellisel printsiibil, et kulutajad, keda riigieelarvest finantseeritakse, esitavad oma kuluaruanded või kulujaotused ning siis käib diskussioon selle üle, kas ikka nii palju raha saab või ei saa. Aga siiski me võtame vastu terve rea seadusi, mis reglementeerivad ühe või teise eluvaldkonna tööd, kas muudavad või parandavad, ning teatud ümberformeerimine läheb ikka midagi maksma. Kas need kohustused suurenevad või kahanevad, ikka läheb see riigikassale maksma. Ja on igati õigustatud, et kui riigi parlament peab võtma seisukoha seaduseelnõu suhtes, peab ta ka teadma selle eelnõu hinda. Selle kaudu hakkabki tegelikult formeeruma riigieelarve. Aasta jooksul võetakse väga palju seaduseelnõusid vastu, aasta lõpul võetakse vastu riigieelarve. Riigieelarve on sisuliselt aasta tööviili kokkuvõetuna ja selle alusel siis hakatakse nagu lõpparutelu pidama. Täheleb, see sõna "seaduseelnõu" on selles paragrahvis väga vajalik. Teine, alternatiivne võimalus, mida härra Hallaste ka ette kandis, on põhimõtteliselt suunatud sellele (kuid ta on jäigem parlamendi

suhtes), et valitsus tingimata peab andma oma nõusoleku ühe või teise muudatusettepaneku jaoks. Sisuliselt on praegune tekst ja alternatiiv omavahel kooskõlastatud: mõte on ikkagi selles, et ühtki muudatusettepanekut ei saa teha populistlikel kaalutlustel, endale aru andmata, sest riigi parlament peab arvestama, et see on maksumaksjate raha. Seaduse projektist said välja viidud need sõnad, mis käsitlesid tulude poolt. Tulude baas määratakse ära juba maksudega. Põhimõte on, et kogu tulu ei saa eelarveaasta eel täpselt ära määrata, saab ainult prognoosida suurusjärgud, üldsumma. Täpselt arvutust teha ei saa, sest maksud laekuvad proportsionaalselt vastavalt protsentidele.

Teine probleem, mis mängib ka meie majanduses ja kogu riigi elus suurt osa, on ikkagi raha – see on nagu vereringe. Me oleme siia sisse kirjutanud sellise põhimõtte, et riigivanema esildisel kinnitab Riigikogu Eesti Panga presidendi. Selles skeemis valitakse panga nõukogu liikmed Riigikogu poolt, et oleks tugevam side parlamendi ja panga vahel, et ei oleks ainult seaduse alusel tegutsev riigiorganisatsioon, vaid et seos oleks tugevam. Selleks oleks vaja Riigikogu liikmete osavõtt panga nõukogust. Panga nõukogu koosseisu reglementeeriks ära pangaseadus ja panga põhikiri. Aga küsimus on selles, kas siis riigivanem ei võiks selles mõttes läbirääkimisi pidada, et panga nõukogu siiski leiab selle isiku, kooskõlastab selle riigivanemaga ja riigivanem siis esitab selle Riigikogule kinnitamiseks. Aitäh!

Juhataja

Täna! Juhin kõigi sõnavõtjate tähelepanu sellele, et sõna on võimalik võtta ka kohalt, aga ainult kaheks minutiks. Härra Adams, palun!

J. Adams

Härra Anton, ma kartsin, et ma ei mahu selle kahe minuti piiridesse, sellepärast ma tuln siia ette. Ma arvan, et kolmas toimikond on teinud ära väga suure ja tänuväärse töö, projekt on ilmselt paranenud, kuigi kiirustamisega on paratamatult sisse sattunud vastuolusid. Üks asi on oluliselt halvenenud – see on valitsuse moodustamise protseduur, sinna ma ka jõuan.

Mõningad märkused probleemide suhtes. Ma arvan, et minu töögrupi eelnõus oli panga küsimus halvasti läbi mõeldud. Õige oleks, ja see on ka teistes riikides nii, et riigipanga nõukogu liikmed lähevad tõepoolest läbi parlamendi sõela. See peaks olema õige tee, kuid panga direktori määramine ei peaks olema parlamendi ülesanne.

Nüüd üks veidramaid asju, mida mina olen alati imestanud. 1938. aasta põhiseaduses on lause, et Riigikogu liikmed ei ole seotud mandaadiga. Ma ei ole aru saanud, mida on selle all mõeldud ja kust niisugune mõiste nagu mandaat on eesti keelde tulnud. Mandaat on see, et sina oled seaduse kohaselt kandideerinud ja saanud valitud Riigikogusse. Kui tahetakse öelda, et Riigikogu liige ei ole tagasikutsutav, siis tuleb seda ka eesti keeles nii öelda, kuigi ma ei tea põhjust, miks selline lause peaks põhiseaduses olema, selleks kummardus 50-aastasele Nõukogude võimule. Kui selle

lausega omal ajal, 1938. aastal taheti öelda selliseid asju, et tema ei pea kinni pidama valimiseelsetest lubadustest, siis see väljend ei peaks seda igatahes sisaldama. Kui sellega taheti öelda, et ta võib oma erakondlikku kuuluvust parlamendis muuta oma suva järgi, siis samuti see väljend ei sobi. Ma teeks ettepaneku üldse mitte kasutada meie põhiseaduses sõna "mandaat" ja kui me tahame midagi sõnastada täpselt, siis tehkem seda ka täpselt ja tehkem seda eesti keeles ja ühemõtteliselt. Sellega haakub ka üks väike näpuviga, mis siin on. Kui me tahame öelda, et Riigikogu liige ei ole tagasikutsutav, siis sellega ma ei välista, et tema on oma ametist tagandatav, aga loomulikult ei saa see olla mitte igasuguse jõustunud kohtuotsuse järgi. Kui see kohtuotsus on näiteks trahv liikluseeskirjade rikkumise eest, siis tuleb kohtuotsust lihtsalt täpsustada.

Muudest probleemidest. Paragrahv 68 – Riigikogu esimehe ja aseesimeeste valimine. Hoolimata kõrgest austusest professor Taagepera vastu, arvan, et valimiskord peaks siiski jääma Riigikogu kodukorra privileegiks, selle kohta ei ole põhiseadust vaja. Kuid ma teen omakorda ettepaneku kaaluda Soomes ja mitmel teisel maal kasutatavat praktikat, et Riigikogu valib oma esimehe ja aseesimehed iga kord uuesti, kui algab tema korraline istungjärk, s. t. kas siis üks või kaks korda aastas.

Asendatavuse probleemide taandamine põhiseadusest valimisseadusesse on minu arvates vastuvõtmatu. Valimisseadus ei saa neid asendamise asju käsitleda. Neid tuleb käsitleda kas põhiseaduses või siis Riigikogu kodukorra seaduses, kuid ma arvan, et nende õige koht oleks siiski põhiseaduses.

Hääletamise avalikkuse probleemi ma oma küsimuses juba puudutasin. Peet Kase poolt tõstatatud probleemist – usaldushääletuse institutsioon. Pooldan põhimõtteliselt selle sissejätmist, kuid Eesti parlamentaarses praktikas on see absoluutselt uus asi. Ma ei oska öelda, kuidas ja millises versioonis ta läheb kasutusele. Selles mõttes ma teeksin ettepaneku, et kui see jääb sisse, siis seda mitte konkretiseerida, s. t. oodata, mis sisu parlamentaarne praktika sellele tegelikult annab. Peet Kase hoiatus selle kohta, et on võimalik moodustada n.-ö. ajutisi valitsusi, et vältida Riigikogu laialisaatmist, on väga tõsine hoiatus. Me kaalusime seda neljandas punktis. Arvatavasti on võimalik selle ärahoidmiseks sõnastada mingid garantiid. Esialgsesse eelnõusse igatahes ei kuulunud valitsuse tingimusteta õigus määrata uusi parlamendivalimisi. Kui nüüd assamblee otsustab sellest loobuda, siis see peaks toimuma põhjaliku hääletamise tagajärjel. Mina isiklikult seda ei toeta. Tahan öelda Peet Kasele vastuseks, et ka nendes maades, kus valitsusele on antud selline võimalus, on see enamasti teostatav kas riigipea kaudu või siis on piiratud mingisuguste asjadega, näiteks parlamendielu ja teatud perioodidega, nagu see on Rootsis.

Kuid nüüd põhiprobleemi juurde, milleks on valitsuse moodustamine. Ma ei tea, kas keegi pani

tähele, kuid §-d 72 ja 73 on esitatud tekstis vastuolulised ja teineteist välistavad. Nimelt, § 72 lõike 1 järgi esitab peaminister kahe nädala jooksul valitsuse koosseisu, § 73 järgi esitab peaminister selle koosseisu kolme päeva jooksul riigivanemale. Tähendab, need kaks teed ei ole minu arvates üheaegselt võimalikud. Siin on ilmselt juhtunud kiirustamise viga. Ma arvan, et praegune valitsuse moodustamise kord teeb valitsuskriisid esialgse eelnõuga võrreldes pikemaks, pikendab tähtaegu, lisab veel kahenädalase tähtaja ja teeb valitsusjuhile kättesaamatuks omaenese meeskonna moodustamise. Meie töörühm lähtus mingil moel härra Taagepera ettepanekutest, et parlament aktsepteerib alati peaministri ministrite valiku, kuni ta ei ole avaldanud umbusaldust, kiirendades sellega valitsuste moodustamise protsessi. Need on minu märkused selle asja kohta.

Täna!

Juhataja

Aitäh, härra Adams! Ka härra Adamsi sõnavõtt kestis kaheksa minutit. Härra Runnel, öelge palun, kui palju aega te vajate. Meil on jäänud lõunavaheajani 3,5–4 minutit.

H. Runnel

Ma loodan, et saan alla kaheksa minuti kulutada.

Punkt 1: ma uurisin, kas projekti järgi on võimalik ka ministreid nagu saadikuidki kohtulikule vastutusele võtta. Mõne riigi põhiseaduses see on nii, sest ministrid või valitsustegelased võivad oma valitsuse ajal teha rahvale ja riigile nii suuri hädasid, et need vajavad täpselt samuti nagu saadikute veadki kohtulikku vastutust.

Siis põhiküsimus, millest siin nii pikalt räägiti: valitsuse stabiilsus. Ma julgen juhtida tähelepanu, et 1920. aastate valitsuse stabiilsuse ja ebastabiilsuse küsimus ei olnud ainult konflikt seadusandliku võimuga, vaid üks oluline põhjus oli koalitsioonide pudedus, erakondlik häda. Seda erakondadest tingitud koalitsioonide lagunemist ei tohi kirjutada teiste võimukandjate arvele. Sellepärast, kuuldes, kui väga toonitatakse praegusel hetkel valitsuse vägevamaks tegemist, näen ma ohtlikku tendentsi, et seeläbi hakatakse looma ametnike riiki, mis on kõikidest riigivormidest kõige kohutavam. Ametnikud ei ole ju otseselt valitud ja sellega väheneb demokraatlikus riigis rahva osavõtt tegelikust riigivalitsemisest. Ja kui on selline soovitus, et valitsusjuht, peaminister võiks algatada Riigikogu ümbervalimise, siis mitte minna tagasi riigivanema või presidendi volituste laiendamise juurde, sest ta on ju ka valitsusjuht. Minu meelest on hirm autokraatse presidendi ees tänapäeval, kui ei ole 1930. aastate olusid, natuke põhjendamatult suur. Me elame maailmas, mis on ikkagi ühtne ja jagamatu, ja me ei sõlta ju mitte Euroopa autokraatsest, vaid rahumeelsest traditsioonist, mis on juba küllalt pikk pärast sõda. Ei ole karta, et Eesti president muutub suureks röövliks, pigem on oht ametnikustumises ja sellele ma julgen väga tähelepanu juhtida. Täna tähelepanu eest!

Juhataja

Suur tänu, härra Runnel! Palun, kas seoses kolmanda toimkonna aruandega on meil veel sõnasoovijaid? Ei ole. Kell on 14 ja algab lõunavaheaeg, mis lõpeb kell 15. Kell 15 me jätkame neljanda toimkonna aruande ärakuulamisega. Üks hetk veel, härra Jürgenson registreeris ennast sõnavõtjana. Palun, kas on võimalik selgitada, mida see tähendab?

K. Jürgenson

Aitäh! Ma palun seitsmendal toimkonnal, kui võimalik, koguneda kell 14.45 meie kabinetti, Ristkoki kabinetti. Aitäh!

Juhataja

Täna selle märkuse eest! Head lõunavaheaga! Me kohtume kell kolm.

Lõunavaheaeg

Juhataja

Lugupeetud kolleegid! Lõunavaheaeg on lõppenud, palun istuge oma kohtadele. Kohaloleku kontroll. Kohal on ... Ma annulleerin kohaloleku kontrolli tulemused: osa kolleege on kohal mitme assambleeliikme eest. Mul on palve, et keegi ei arvaks, nagu oleks tal õigus esindada mitut assamblee liiket. Kordame kohaloleku kontrolli. Palun, et keegi ei vajutaks teiste pultide nuppe. Kohal on 33 assamblee liiket. Jätkame esimese päevakorrapunkti arutelu. Me oleme jõudnud neljanda toimkonna aruande ärakuulamiseni. Härra Peet Kask, palun, teie kord!

P. Kask

Aitäh, härra juhataja! Austatud kolleegid! Neljanda toimkonna teema on vabariigi välislepingud. See on teatud vastuolus aluseks võetud tekstiga ja see vastuolu väljendus tasakesi ka toimkonna tehtud ettepanekutes. Nimelt on meil varem või hiljem vaja ära otsustada, kuidas nimetatakse riigipead. See küsimus ei ole kaugeltki mitte kõige tähtsam, mis meil otsustada tuleb, see on maitse küsimus. Aga ma arvan, et meie töö oleks ladusam, kui ühe toimkonna töös poleks riigipead nimetatud ühtmoodi ja teise omas teistmoodi. Praegusel juhul see nii igatahes on. Mõned toimkonnad on nime muutnud, teised kasutavad Adamsi pakutud nimetust.

Järjekorranumbri all ongi siis ettepanek, mille sisu on panna täiskogus hääletusele riigipea nimetus – kas riigivanem või president. Praegu ei ole rohkem välja pakutud.

Ma loodan, et kõik on juba leidnud meie toimkonna aruande tabeli näol, kus on 12 ettepanekut, mis meile õigeaegselt laekusid. Toimkonna aruande juurde käib ka tekst "Põhiseadusliku Assamblee IV toimkonna koondettepanekud". Selle on koostanud Jüri Adams, kes on õnneks toimkonna liige. Pärast seda, kui asjad said toimkonnas läbi arutatud, peab siiski ütlema, et see tekst on kiirustamisi tehtud ja teatud vastuolud on seal sees, isegi kõik toimkonna otsused vist ei kajastu selles tekstis. Aga ma arvan, et kui me võtame aluseks need ettepanekud, mis tehti, on toimkonna tööst ülevaade saadud.

Punkt 2, teine ettepanek: jätta § 43 punktis 1 välja tekst "... ja Riigikogu välistoimkonna

nõusolekul". Küsimus on Eesti välisesindajate nimetamises. Adamsi teksti järgi teeb seda välisministeeriumi ettepanekul ja Riigikogu välisloimekonna koosolekul riigivanem. Ettepanek on siis jätta välja Riigikogu välisloimekond ja põhjendus on see, et täidesaatev ja seadusandlik võim oleksid lahutatud, et seadusandja ei tegeleks täitevvõimu ülesannetega. Vastasel juhul ei ole kedagi, kes seda tegevust kontrollib. See on funktsioonide jaotamine parlamentaarsüsteemis, kus täidesaatev võim teeb ja seadusandlik võim kontrollib.

Kolmandast ettepanekust. See oli väga laialt arutatud küsimus isegi enne seda, kui eelnõu aluseks võeti. Kui arutati härra Raidla tööühma projekti, leiti, et riigipea funktsioonid peaksid olema väga täpselt määratletud. Raidla teksti üheks puuduseks riigipea käsitus peetigi seda, et see määratlus on liiga ebamäärane, annab liiga palju erinevaid täiendusvõimalusi. Ettepanek oli lisada väga suur hulk punkte ja seejuures iga punkti juures määratleda, mille alusel president seda või teist asja teeb. Kui te nüüd vaatate uut teksti, mille härra Adams esitas, siis te näete 18 punktist koosnevat § 43 ja peaaegu kõikides punktides on ka nimetatud, mille alusel riigipea mingit küsimust lahendab: seda küsimust lahendab ta vastavalt põhiseaduse paragrahvile see ja see jne. Või siis on viidatud seadusele, kui põhiseaduses vastavat paragrahvi sees ei ole. Selline oli ettepaneku sisu ja eesmärk. Kas see 18-punktiline paragrahv on nüüd hästi õnnestunud või mitte, seda me arutame järgmine kord.

Neljas ettepanek võeti vastu. Ettepanek seisnes selles, et riigipeaks ei saa valida ühte isikut kaheks tähtjaks järjestikku. Sellest arvati piisavat, et president enda kätte liiga tugevat võimu ei koondaks, nagu seda omal ajal tegi Kekkonen Soomes, kus praktiliselt ei olnud võimalust teda sellelt kohalt eemaldada.

Viies ettepanek puudutab kõige tähtsamat küsimust, mille kohta otsuse langetamine on minu arvates väga oluline, vähemasti selle peatüki raames kõige olulisem küsimus. See on nimelt see, kuidas me saame riigipea, kuidas ta valitakse. See oleks väga ulatuslik ülevaade, kui ma räägiksin kõigist argumentidest, mida üks või teine pool nimetas. Kokku oli kolm erinevat varianti, mida esitati ja mida toetati, ja toimekond arvas, et täiskogule võiks esitada neist kaks, vältimaks lõhestumist ühe koolkonna sees. Järjekindlad parlamentaarmudeli rakendajad ja nende toetajad arvavad, et president tuleb valida mitteotsustel valimistel kas valijameeste või parlamendi poolt, kartes, et vastasel juhul saab presidendi võim liigsuure legitiimsuse ja tal võib tekkida kiusatus astuda aktiivselt poliitikaareenile. Ma võrdleksin presidendi osa poliitikas ja ringikohtuniku osa poks. Ringikohtunik ei võta vastu otsust, kes võitis – selleks on punktikohtunikud. Ringikohtunik vaatab, et võistlus toimuks määrustepäraselt, ta püüab kohtumist n.-ö. tasakaalustada. Ka parlamentaarsüsteemi president peaks hoiduma endale poksikindaid kätte tõmbamast. Tema ülesanne on jälgida mängu ja hoolitseda selle eest, et mäng oleks reeglipärane ja see on kõik. Ja ehkki mõnes riigis valitakse ka parlamentaarsüsteemi

president otsestel valimistel – meie põhjanaabrid on üks selle näiteid ja veel paar riiki Euroopas –, ei ole see otseses vastuolus parlamentaarmalliga. Parlamentaarsüsteemis ei ole väga tähtis, kuidas riigipea tekib. Enamik parlamentaarriike on monoliitsed, vaja on lihtsalt ühte inimest, kes seda vahekohtuniku rolli täidaks. Ja tegelikult riigis täidetakse seda kõige paremini, sest seal õpib tulevane riigipea oma rolli sisse elama juba varases nooruses. Aga see selleks. Toimkond otsustab, et see küsimus tuleks lahendada täiskogus hääletamise teel ja pakub välja ikkagi kaks varianti, et oleks selge võistlus-duell kahe koolkonna pooldajate vahel. Teine variant on siis otsesed valimised ja nende pooldajate põhiargument on see, et rahvas tahab ju valida ja kõrvalejäämine nendest valimistest teeks rahva kurvaks.

Kuues punkt: vaidlustati algselt tekstis olnud vanusetsensus, et president peab olema vähemalt 40-aastane. Probleem on selles, et üldine tendents maailma riikides on selliste vanusetsensuste alandamine, presidendid muutuvad keskmiselt üha nooremaks ja nooremaks. Ka Rein Taagepera ettepanek oli vanusetsensus allapoole viia. Toimkond leidiski, et täiskogus on vaja lihtsalt läbi hääletada, kas 40 või 30 aastat.

Seitsmes ettepanek on jällegi selles, et Riigikogu eesistuja nimetus tuleks täiskogus hääletusele panna. Härra Adamsi tekstis on "Riigikogu esimees". Härra Taagepera leidis, et "esimees" ei ole kaasaegne sõna – see on liiga seksistlik, viitab eesistuja soovitavale soole. Kaasajal oleks see dissonants Euroopa üldtavade foonil. Ja toimkond leidiski, et on kaks sobivat võimalust – kas siis "eesistuja" või "juhataja", mis tuleb hääletusele panna. Ettepaneku sisu ei ole antud juhul kuigi õnnestunud. Sisu oli ikkagi juhataja, eesistuja või esimehe nimetuse küsimus.

Kaheksas ja ka üheksas ettepanek puudutavad küsimust, millal ja mis asjaoludel saab riigipead kohtulikule vastutusele võtta. Kui riigipea on toime pannud kuriteo ja tema kohta tahetakse algselt algatada kohtumenetlust, siis mis tingimustel saab seda algatada ja kes seda nõusolekut Riigikogult küsib? Kuidas see asi käib ja milliste kuritegude puhul on see üldse võimalik? Algselt oli asi piiratud tahtlike kuritegudega. Lisaks nendele kuritegudele on teatavasti ettevaatamatusest johtunud kuriteod, näiteks autoavarii. Kui autoõnnetus on juhtunud juhi süü läbi, aga siiski mitte tahtlikult, vaid ettevaatamatusest, siis lihtinimesele toob see kaasa kohtuliku karistuse. Küsimus on, kas me tõepoolest arvame, et kui on tegemist presidendiga, siis sel juhul ei saa menetlust alustada. Selle ettepaneku kohta – see on kaheksas – ei võtnud komisjon seisukohta, ehkki ta seda arutas. Nähtavasti vajab see ka täiskogus arutamist ja hääletamist. Üheksas ettepanek, mille sisu on § 48 lõikude 2–4 redaktsioon, võeti vastu. Sisu seisneb selles, et põhiseaduses ei määratleta täpselt ära, kui suurt häälteenamust on Riigikogul vaja, et asi menetlusse võtta. Määratakse lihtsalt ära see põhimõte, et kohtumenetlust teostab Riigikohus, kõrgeim kohus, praeguse ülemkohtu analoog, ja et seda menetlust saab teostada ainult Riigikogu nõusolekul.

Kümnendast ettepanekust. Paragrahv 87 on välislepingud ja see on ka meie toimkonna peatükk. Laekunud oli ainult üks ettepanek ja see võeti ka vastu. Paragrahv 87 uues sõnastuses räägib, et välislepinguid saab tühistada ainult Riigikogu. Ja jällegi on ettepanek jätta kirjeldamata, kuidas Riigikogu seda otsust teeb, kes võib asja algatada, kes mitte.

11. ettepanek puudutab jällegi riigipead, tema volitusi, täpsemalt tema vetoõigust vastuvõetud seaduste suhtes ja seda osa põhiseaduse eelnõus, millega tegeleb kolmas toimkond. Nii et kolmas toimkond võiks käsitleda meie otsust kui ettepanekut neile. Meie otsus oli see, et assamblee täiskogus tuleb hääletusele panna kaks varianti presidendi vetoõiguse kohta. Esimese variandi järgi ei ole presidendil üldse vetoõigust ja sel juhul jääb § 75 lõige 2 lühemaks, samuti tuleb välja jätta § 75 lõige 5. Teise variandi järgi on presidendil nõrk vetoõigus, mis tähendab, et Riigikogu võib lihthälteenamusega oma varem vastuvõetud selgituse ikkagi kehtima panna, ka sel juhul, kui riigipea vetoõigust kasutas ja asja Riigikogule tagasi andis. Need on mõlemad sellised vetoõigused, mis Shugarti skaalas lähevad null palli alla ja mis ka sisuliselt presidendile võimu, seadusandlikku võimu ei anna.

12. ettepanek puudutab § 65 uut sõnastust. Meie ettepanek on see jällegi üle anda kolmandale toimkonnale. Paragrahv 65 puudutabki seda küsimust, millest ma eelmise ettekande järel rääkisin: mis saab ikkagi siis, kui Riigikogu tahab vältida enda laialisaatmist, kinnitab ajutiselt ühe nõrga peaministri ja sellega väldib erakorralisi valimisi? Kuidas sellist nõrka kohta ära hoida? Sellega on minu aruanne eelmise nädala tööst lõppenud. Tänan!

Juhataja

Aitäh, härra Kask! On mõned küsimused. Härra Uluots, palun!

Ü. Uluots

Lugupeetud härra Kask! Mul ei õnnestunud kahjuks laupäeval toimkonna tööst osa võtta. Kuulates teid, tekkis mul küsimus, mitu protsenti teie tänasest jutust on teie isiklik arvamus ja mitu protsenti on toimkonna arvamus.

P. Kask

Sellest küsimusest kõlab läbi süüdistus. Enda arvates ma rääkisin toimkonnas toimunud asjadest nii objektiivselt, nagu ma seda teha oskasin. Olgu öeldud, et seda tabelit ei ole koostanud mina, vaid toimkonna sekretär, kes pani selle kirja protokollil alusel, mille ta ise koostas ja mida mina muutnud ei ole. Kui härra Uluots arvab, et ma ei tule oma ülesannetega toime, siis ta võib muidugi toimkonnas tõstatada esimehe ümbervalimise küsimuse. Tänan!

Juhataja

Lugupeetud kolleegid, enne kui küsimuse esitamiseks saab sõna härra Saatpalu, ma palun, et kõik uuriksid tähelepanelikult ka neljanda toimkonna poolt esitatud aruande vormi. Nimelt leiab juhatus, et just neljanda toimkonna aruande vorm on selline, mis lubab meil tõhusat tööd teha.

Täna! Härra Saatpalu, palun!

V. Saatpalu

Härra Kask, kas te oma toimkonna koosolekul käsitlesite võimalust lisada presidendikandidaadile volitusi selles valdkonnas, et ta oleks enne kandideerimist mõnda aega mõningatel Eesti Vabariigi tähtsatel ametikohtadel?

P. Kask

Aitäh! Sellist ettepanekut mulle ei laekunud ja meie seda küsimust ei käsitlenud.

I. Hallaste

Austatud juhataja! Lugupeetud ettekandja! Mul on küsimused teie parandusettepanekute kohta. Esimene parandusettepanek. Kas te arutasite ka seda, et lisada sinna kahele variandile veel kolmas – riigivanem (president)? Teatavasti sai see variant meie kahe toimkonna ühiskoosolekul kõige rohkem toetust.

Teine küsimus, punkt 11. Kas teie toimikond arutas ka võimalust, et presidendi vetoõiguse tagasilükkamiseks on vaja absoluutset häälteenamust, s. o. Shugarti skaala järgi üks pall, mis suurendaks natuke presidendi võimu?

Ja kolmas küsimus: see on 12. parandusettepanek § 65 kohta. Kas teid rahuldab see lahendus, mille pakkus välja kolmas toimikond valitsuse ametisse kinnitamise korra kohta? Teie parandusettepanekud olid eelkõige suunatud sellele, et valitsusel peab olema õigus tellida presidendilt või riigivanemalt uusi erakorralisi valimisi, kui talle umbusaldust avaldatakse. Kas see praegu välja pakutud lahendus rahuldab teid? Aitäh!

P. Kask

Me arutasime ka varianti, kus "riigivanemale" järgneks sulgudes "president". Ma ei mäleta, kas ükski toimkonna liige seda varianti toetas või mitte, aga toimikond otsustas hääletusele panna kaks varianti: riigivanem ja president. Selle variandi hääletusele panekut – sulgudes oleks "president" – ei toetatud. Aga kui kolmas toimikond seda nõuab, siis loomulikult läheb ka see hääletusele.

Teine küsimus: kas me arutasime, et vetoõiguse kummutamine käiks absoluuthäälteenamusega? Seda me oleme arutanud juba varem ja arutasime meie hiliskoosolekul samuti, aga jällegi ma ei mäleta, et ükski toimkonna liige oleks seda varianti toetanud, mistõttu toimikond ei otsustanud seda ka hääletusele panna.

Ja kolmas küsimus oli punkti 12 kohta. See jutt, mis ma rääkisin teie toimkonna ettekande järel peetud kõnes, oli minu isiklik ettepanek – see ei ole meie toimkonna ettepanek. Kas praegune tekst rahuldab, sellele ma ei oska vastata, sest ma ei ole jõudnud teie toimkonna uut teksti korralikult lugeda. Võib-olla rahuldab, kui seal on olulised muudatused, kui see vastuolu ära kaob ja kui on võimalik valitsuskriisi vältida, ilma et parlament saaks mängida, pannes vahepeal

paika n.-ö. ajutise peaministri ja takistades sellega erakorralisi valimisi.

Juhataja

Aitäh, härra Kask! Härra Kork soovib veel esitada küsimuse.

T. Kork

Lugupeetud eesistuja! Ma esitan ettekandjale küsimuse, mis puudutab kõnesoleva eelnõu § 46. Kas te olete oma toimkonnas läbi arutanud või seisukoha võtnud, mida tähendab presidendikandidaadi elamine Eestis viimased kolm aastat ja kuidas seda sätestada? Ma toon mõned selged näited presidendikandidaadi kohta: kui ta võib näiteks olla Eesti Vabariigi saadik mõnes teises riigis või on sattunud viimasel kolmel aastal vangi mõne vaenuliku suguharu kätte ega ole elanud kogu see aeg Eestis või veel mõned situatsioonid. Kas ja kuidas on see sätestatud? Aitäh!

P. Kask

Seda küsimust toimkond küll põhjalikult arutanud ei ole. Ma võin ilmselt anda oma isikliku seisukoha, kui see küsijat rahuldab. Ma arvan, et sellised detailid ei kuulu põhiseadusesse, vaid sellesse normatiivakti, millega reguleeritakse nende valimiste korda. Seal on siis kõikvõimalikud detailid, mis väldivad mitmeti mõistmist.

Juhataja

Härra Koha, palun!

K. Koha

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud ettekandja! Ma palun vaadata § 43 punkti 14, kus on öeldud, et riigivanem määrab riigikulutused vastavalt põhiseadusele. Praeguse põhiteksti kohaselt korraldab riigieelarve täitmist valitsus. Kas on vaja, et riigivanem määrab oma otsusega ära kulutuste osa, kui seaduses on ära öeldud "üks kaheteistkümnendik osa"? Kas on vaja veel kellegi ülekordamist, kui seadusega on öeldud, et ühe kaheteistkümnendiku võib kulutada ja valitsus korraldab seda? Kas riigivanema osa on siin vajalik või ei ole?

P. Kask

Ma arvan, et tema osa seisnebki otsuse väljakuulutamises: et kõigile oleks selge ja et ei oleks kahtepidi mõistmist. Mõned võib-olla arvavad, et see säte veel ei kehti, või tekivad küsimused, millal seda sätet tuleb kohaldada. Selleks on presidendi allkirjad ka põhiseaduslikel aktidel, et ei tekiks kahtepidi mõistmist, kas seadus on vastu võetud või ei, kas see ikka kehtib või ei kehti, kas see oli nüüd õige Riigikogu poolt vastu võetud seadus või ei olnud Riigikogu üldse pädev otsustama sellel istungil, mida ta pidas. Et niisuguseid mitmeti mõistmisi ära hoida, selleks ongi vaja riigipea vahekohtuniku rolli. Tema ütleb, et ring võib alustada jälle poksi ja selle järgi asi käib. Tänan!

Juhataja

Suur tänu neljandale toimkonnale, suur tänu toimkonna esimehele härra Kasele! Küsimusi rohkem ei ole. Härra Runnel soovib sõna võtta. Palun puldist!

H. Runnel

Kallid kolleegid! Jälgisin suure sisemise kaasaelamise ja hirmuga, kuidas esitatud ettepanekud vähendavad veelgi riigi esimese kodaniku mõõtkava. See on seesama mure, et me ei tähtsusta isikut, üksikisikut. Me ei anna endale aru, kui palju me oleme nõukogude inimesed, *homo soveticus*'ed, kes tahavad küll presidendi nime kasutades konstitueerida inimest, kes sisuliselt või ametikoha järgi oleks ülemnõukogu, ENSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimees, kellel pole mingit võimu ega mingit muud rolli kui viia lillekesi lüpsjatele, sest tol korral juhtis partei kõiki asju. Praegu on siiski teine riik sünnitamisel, aga meie põhilised hoiakud on, et riigivanem on rumal ja ohtlik, Riigikogu on rumal ja tühine, Riigikogu on rumal ja moraalitu, valitsus on teaduslik-tehnilise revolutsiooni põlvkonna sünnitis, kõige eelistatum organ. Seal on targad spetsialistid, targad ametnikud. Targad on head. Kui aga presidendilt või riigipealt võetakse ära igasugune vetoõigus, dekreedõigus, seaduste algamine ja muu aktiivne osavõtt, siis ta läheneb ju õiguskantslerile. Miks on siis teda üldse vaja? Ma küll sügavalt palun mõelda, millisele teele nende parandustega liigutakse. Nii konstitueeritakse ohtlikku, sünget ametnike riiki. Täna tähelepanu eest!

Juhataja

Suur tänu! Lugupeetud kolleegid! Meil on küll reglemendis säte, mille järgi ühes päevakorrapunktis ei tohiks keegi üle kahe korra sõna saada. Härra Runnel näiteks on saanud käesolevas päevakorrapunktis rohkem kui kaks korda sõna. Mul on aga siiski palve juhatust selle eest mitte hukka mõista, sest arutamisel on kõige tähtsam küsimus. Eks iga toimkond ole läbi töötanud oma valdkonna ja sellepärast on ehk andeksantav ka see, et osa assamblee liikmeid formaalselt rikub reglemendi sätet, mille järgi päevakorrapunktis võib sõna võtta vaid kahel korral. Palun, kas on veel neid, kes soovivad sõna võtta? Härra Salum, palun!

V. Salum

Siin oli märkus härra Runneli sagedaste sõnavõttude kohta. Minu arvates on iga toimkonna ettekanne omaette päevakorrapunkt.

Juhataja

Täna, härra Salum! Juhatust ei ole kellelegi märkust teinud. Vastupidi, oli ettepanek aktsepteerida juhatuse käitumist, kes ei ole piiranud ei härra Runneli ega kellegi teise esinemisi. Ma sain aru, et saal vaikselt aktsepteerib sellist lähenemist. Täna teid! Härra Kois!

V. Kois

Härra Runnel rääkis, et meil on olemas kodanik nr. 1. Mina mäletan hästi, et NSV Liidus oli parteijuht, kelle käes oli parteipilet nr. 1. Seda küll, aga ma ei mäleta, kas on niisugust riiki, kus

presidendi käes on pass nr. 1. Ja üldse, siin ei ole vaja minna emotsionaalseks. Kui me juba tahame, et meie riik oleks tsiviliseeritud, siis võib-olla paneme tähele, et näiteks Saksamaa on päris normaalne demokraatlik riik ja seal ei ole väga tugevat presidendivõimu. See ei tähenda, et see on administratiivne või mingi niisugust laadi riik.

Juhataja

Tänan! Härra Enn Tarto, viienda toimkonna esimees, palun! Juttu tuleb riigikaitsest.

E. Tarto

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud kolleegid! Kuna me püüdsime sellest tähtajast kinni pidada, et eelmiseks kolmapäevaks anda valmis tekst, siis meil tabeli kujul ettepanekuid ei ole. Sellepärast ma palun, et te võtaksite välja härra Adamsi ja kollektiivi põhiseaduse eelnõu X peatüki "Riigikaitse" ja sinna kõrvale siis meie toimkonna tehtud redaktsiooni. Me püüame järgmiseks korra selle redaktsiooni viia tabelisse, siis on siin tõepoolest võib-olla parem töötada, kuigi koduses töös peab nahunii kaks teksti kõrvu olema. Samuti ma tahan meie toimkonna poolt öelda, et me ei ole siiani saanud täiendus- ja parandusettepanekuid.

Alustame §-st 88. Me viisime sinna sisse sõna "Eesti", s. t. jätsime sõna "kõik" ära ja panime nii: Eesti Vabariigi kodanikel on õigus ja kohus osa võtta riigikaitsest. Nimelt see sõna "õigus" tähendab suurt vahet riigikaitsekontseptsioonides. Viimasel ajal, pärast Teist maailmasõda on põhiseadustesse või siis vähemalt kaitseseadustesse viidud sisse sõna "õigus" nendes maades, mis olid Teise maailmasõja ajal okupeeritud – Norras, Taanis ja Hollandis. Emmasse-kummasse seadusesse on see sisse viidud. See tähendab, et kodanikul on ka õigus riigikaitsele, see ei ole mitte ainult tema kohustus. Tal on õigus oma initsiatiivile. Meile pole eksperti kinnitatud, kuid kaks eksperti on siiski juba meiega koos töötanud ja nende poolt on tulnud ettepanek sätestada eraldi lausena, et "õigus riigikaitsealasele väljaõppele". Ma arvan, et kui me selle sõna sisse viime, siis see laieneb ka sellele. Muidugimõista, siin on kaks kontseptsiooni: kas rahvas kaitseb iseennast või mitte, s. t. kas siis relvastatud rahvas või mitte. Tulevikus peaks selle sõna läbi hääletama, aga sellega ei ole kiiret – see meie toimkonna tööd ei sega. Läheme edasi § 88 teise lause juurde. Me lihtsalt natuke täpsustasime härra Adamsi sõnastust ja siin mingit põhimõtet vahet ei ole.

Paragrahv 89: siin on öeldud, et Eesti Vabariigi kaitsejõud koosnevad Eesti Vabariigi kaitseväest. Me arvasime, et võib-olla on vaja kirjutada need mõisted suure tähega, et siis ei tekiks, eriti Kaitseväe puhul, mitut kaitseväet. Ja juhul kui soovitakse, võib siia hiljem panna veel "ja teised kaitseorganisatsioonid", kuid esialgu meil selleks ametlikke ettepanekuid ei ole olnud (on olnud suusõnalised). Paragrahvi 89 teisest lausest. Me arvasime, et võiks olla siiski kaks riigikaitse seadust: rahuaja riigikaitse seadus ja sõjaaja riigikaitse seadus. See on nüüd omaette Eesti Vabariigi kaitsekorralduse eeskujul. Selle küsimuse otsustamisega ei ole aga ka

kiiret.

Läheme § 90 juurde. Siin on meil sisse viidud selline tekst: "Riigikaitse kõrgeim juht on Eesti Vabariigi president. Eesti Vabariigi kaitsejõudude kaitseväge ja kaitsealiit juhib rahuajal kaitseväge juhataja, sõjaajal kaitseväge ülemjuhataja. Kaitseväge juhataja määratakse ametisse Riigikogu poolt vabariigi presidendi ettepanekul." Selle punkti juures oleks meil siiski edaspidise töö huvides vaja ära otsustada üks küsimus: kellele allub sõjaväge ülemjuhataja? Probleem on selles, et sõjaväge juhataja või ülemjuhataja on professionaalne sõjaväelane. Kui me jälgime härra Adamsi ja kollektiivi poolt tehtud eelnõu, siis seal ei ole seda täpselt öeldud. Meie toimkonna arvates on see siiski nii tõsine probleem, et see peaks olema ära määratud põhiseaduses. Nüüd ongi siis vaja otsustada, kas selline määratlus viia sisse või mitte. Kui viia, siis on kolm võimalust. Esiteks, sõjaväge ülemjuhataja või juhataja allub riigivanemale, kes on riigikaitse kõrgeim juht, sest riigikaitse juht on laiem mõiste kui sõjaväge juht. Teine võimalus on, et kaitsejõudude juhataja, ülemjuhataja allub kaitseministeeriumile, kaitseministri kaudu valitsusele. Ja on veel kolmas võimalus, et Riigikogu moodustab mingi riigikaitse nõukogu. Riigikaitse nõukogul on oma esimees, kes oleks nagu erioorgan, ja sõjaväge juhataja allub siis temale. Nii et meie toimkonna arvates peaks see alluvus olema sätestatud põhiseaduses ja me näeme siin kolme varianti. Omalt poolt pakume välja, et sõjaväge juhataja, ülemjuhataja alluks riigivanemale või presidendile olenevalt sellest, kuidas nimetuse suhtes kokku lepitakse. Arvamust oleks siin aga vaja, sest sellest oleneb meie edasine töö. Niikaua, kuni me ei tea, kuidas selle küsimusega jääb, on meil raske edasi töötada.

Paragrahv 92 on jäänud enam-vähem samaks. Siin on meil ainult väike trükiviga sisse tulnud. Poliitilistesse ametitesse ei tohi valida. Paragrahvi 92 teise lausesse me panime sisse, et sõjalise kallaletungi korral võib president valitsuse ettepanekul kuulutada välja kaitseseisukorra ja mobilisatsiooni ning määrata kaitseväge ülemjuhataja, ootamata ära Riigikogu otsust või nimetamist. Nimetamine peab olema.

Paragrahvi 93 puhul on põhimõtteline vahe selles, et härra Adamsi ja kollektiivi poolt on pakutud kaks mõistet: kaitseseisukord ja erakorraline seisukord. Me arvasime, et kahte mõistet pole vaja, ühest aitab küll. Paragrahv 93 oleks siis: sõjalise kallaletungi ohu korral võib Riigikogu välja kuulutada kaitseseisukorra kogu riigis või mõnes tema osas, kuid mitte kauemaks kui 90 päevaks. Kaitseseisukorra korralduse määrab seadus.

Paragrahvis 94 on meil sisse toodud selline mõiste, et Eesti Vabariik ei kapituleeru. See on laenatud Šveitsi põhiseadusest ja muidugi oli tegemist, kuidas seda tõlkida. Seal oli natuke teisiti: ei sõlmi kapitulatsioonitingimusi. See lähtub ka sellest samast kontseptsioonist, et oma riigis kaitsevad riiki eelkõige kodanikud ja kui ka valitsus kapituleerub, siis see ei ole põhiseaduslik. Eesti Vabariik lihtsalt ei kapituleeru. Siin on § 94 vanas redaktsioonis. Meie siin

mingisuguseid muudatusi ei teinud, kuid on ettepanek viia see paragrahv V peatükki, mis käsitleb Riigikogu. Kui arvatakse, et ta võib ka siia jääda, kuna siin räägitakse riigivanemast, Riigikogust ja kohalikust omavalitsusest, siis on seegi mõeldav. Aga teiselt poolt võiks selle viia sinna, kuhu ta nagu sisuliselt kuulub. Ega kordamine ka paha ei ole, ta võib olla nii seal kui siin. Ma ei tea, kuidas selles suhtes arvatakse. Järgmiseks korraks me siis püüame ka esitada need parandused ja täiendused numbrite viisi. Praegu oleks aga tõesti vaja teada kaitseväge juhataja alluvust. Aitäh!

Juhataja

Aitäh, härra Tarto! On küsimusi. Esimesena saab sõna küsimuse esitamiseks härra Leisson. Palun!

E. Leisson

Härra juhataja, lubage mul esitada ettekandjale kolm küsimust. Paragrahv 90 – riigikaitse kõrgeimast juhust. Võib-olla võiks ta olla riigi kaitseväge kõrgeim juht, sest kui ta peab tõesti tegelema sellise asjaga nagu riigikaitse, siis tal ei jätku aega lüpsjatele lilli viia.

Paragrahv 91 – tegevteenistuses olevad sõjaväelased ei tohi osa võtta poliitiliste organisatsioonide tegevusest, olla Riigikogu või kohalike volikogude saadikud. Sellega võib nõus olla. Aga mida arvata sellest, et ei tohi olla määratud muudesse poliitilistesse ametitesse ja kohtadele? Kas te siis arvate, et välisministeeriumis peaksid sõjaväeatašeedena teenima tsiviilisikud?

Ja te ütlesite, et §-s 94 on kapituleerumisest rääkides võetud eeskuju Šveitsi põhiseadusest. Šveitsi on ilma kapituleerumiseta tema 700-aastase ajaloo jooksul neli korda kõiksuguste rahulepingute ja pühade lepingutega ümber treitud. Kas see ei tundu teile üleliigselt deklaratiivne? Tänan!

E. Tarto

Kõigepealt, mis puutub § 90, siis see lause, et riigikaitse kõrgeim juht on Eesti Vabariigi president, läheb muidugi hääletamisele. Oleneb, kuidas assamblee seda võtab.

Mis puutub teise küsimusse selle kohta, et ei tohi määrata muudesse poliitilistesse ametitesse või kohtadele, siis ma isiklikult olen härra Leissoniga nõus ja toimekonnas me arutasime seda. Võib-olla tõesti niisugune ebamäärane ütlus ei sobi põhiseadusesse. Selle ma võtan arvesse ja tänan märkuse eest.

Mis puutub sellesse, et Eesti Vabariik ei kapituleeru, siis ma ei arva, et see oleks ülearu deklaratiivne. Ma isiklikult ei arva seda. Minul on elus tihtipeale tulnud kokku puutuda väga kõrgetes aukraadides olevate isikutega, polkovnikute ja kindralitega, ja ma olen nendega edukalt vaieldud ja neile vastu seisnud. Nad on küsinud, et mis alusel sa üldse räägid. No küll oleks hea olnud, kui mul oleks kordki olnud õigus öelda, et Eesti Vabariigi kodaniku õigus on selline ja et

meie vabariik ei ole kapituleerunud. Võib-olla tulevikus on seda vaja. Aga see on ka hääletamise küsimus, kuidas otsustatakse. Ega ma ei arva, et see peaks siin tingimata olema, see on ettepanek. Aga teise märkuse eest ma tänan härra Leissoni.

V. Saatpalu

Härra toimkonna esimees, mul on kaks küsimust. Kas te arutasite võimalust, et selline peatükk jääks üldse põhiseadusest välja ja Eesti riik kuulutatakse demilitariseeritud riigiks?

Teine küsimus on selle kohta, kuidas jagunesid toimkonna liikmete seisukohad Kaitseliidu vajaduse kohta Eesti ühiskonnas. Ma palun mitte hakata otsima minu isiklikku seisukohta nimetatud küsimustes.

E. Tarto

Demilitariseeritud riiki me oleme arutanud. See ei ole meil ametlikult päevakorras olnud, kuid see tuleb meie toimkonna ühest teisest seisukohast. Nimelt sellest, et me leiame, et Eesti Vabariigil on igal juhul kaitsejõude vaja. See on esiteks väliselt kaitset teostav jõud. Kui valitsuse alluvuses on politsei ja vastavalt sellele, kuidas seadus määrab, piirikaitse, siis peavad ilmtingimata olema ka kaitsejõud. Meil ei olnud toimkonnas mitte ühtegi inimest, kes oleks nõus olnud, et riigikaitse peatükk tuleks hoopis välja jätta.

Mis puutub Kaitseliitu, siis eraldi hääletamist me läbi viinud ei ole, kuid ma ütleksin, et oli kaudne hääletamine meie ekspertide valimise näol. Kõigepealt on meil härra Priks, keda kõik toimkonna liikmed on üksmeelselt nõus eksperdiksi võtma, ja teisena me palusime eksperdiksi Kaitseliidu juhataja härra Kalle Elleri. Hääletamine toimus nii, et kaks toimkonna liiget olid selles küsimuses erapooletud ja ülejäänud olid tema kutsumise poolt. Nii et selle järgi võib ka arvata, kuidas on lugu Kaitseliiduga. See on nüüd kaudne tõend. Kuna meie toimkonna liikmed on üpris nõus sellega, et me ei taha taastada või üle võtta mingit nõukogulikku sõjalist struktuuri, vaid Eesti kodanikud kaitsevad ennast ise, siis on just Kaitseliit selleks hädavajalik. Kas või juba rahalises mõttes ja ka selles mõttes, et Eesti Vabariigi kodanikul peab olema õigus iseennast ja oma riiki ning demokraatlikku korda kaitsta. Nii et kaudselt on seda asja arutatud, aga eraldi hääletamist ei ole olnud, sest lihtsalt keegi ei nõudnud seda.

Ü. Uluots

Härra Tarto, mul on teile selline küsimus: kas te ei leia, et loodusõnnetuste, ränga radioaktiivse saastamise korral on kaitseisukorra väljakuulutamise ebakohane ja selle jaoks peaks siiski teksti jääma eriolukorra väljakuulutamise võimalus?

E. Tarto

Kui seda niimoodi soovitakse, siis see võiks ka nii olla, aga pärast asja arutamist toimkonnas oli meie ettepanek võtta sisse üks mõiste – kaitseisukord. Kui arvatakse, et on vaja jätta sisse ka erakorralise seisukorra mõiste, siis võime seda teha ju üpris lihtsalt. See ei valmista meile kuigi

suuri raskusi, sest nagunii me ütleme nii ühel kui ka teisel juhul, et täpsemalt fikseerib selle korralduse Riigikogu seadusega.

Juhataja

Härra Sovetnikov, palun!

S. Sovetnikov

Lugupeetud härra Tarto! Kuidas te hindate president Pätsi ja kindral Laidoneri otsust juulis 1940? Teie projekt § 94 kohta.

Teine küsimus: kas teie toimkonnas ei ole mitte ühtegi liiget, kes oleks Eesti Vabariigi neutraliteedipoliitika poolt? Tänan!

E. Tarto

Aitäh! Ma arvan, et ajalooliste hinnangute andmine ei ole reglemendi järgi meie ülesanne. Me ei anna siin ajaloolisi hinnanguid. Mis puutub isiklikult minusse, siis mina muidugi mõistan igasugust kapitulatsiooni hukka.

Neutraliteedipoliitika kohta arvan, et sellise konkreetse asja peab otsustama tulevane Riigikogu. Põhiseaduse kaudu ei tohiks nii konkreetset asja piirata. Las Riigikogu otsustab!

Juhataja

Härra Runnel, palun!

H. Runnel

Lugupeetud ettekandja, üks küsimus esimese toimkonna poolt: kas teie toimkonnale tundub sobivam panna niisugune probleem üldsätetesse või II peatükki, kus oleks nimetatud, et Eesti Vabariik (lähtudes praktilise neutraliteedi põhimõttest) ei luba iial ühegi teise riigi sõjaväel omada oma territooriumil toetuspunkte ega oma riigist läbi marssida? Põhjendus – lähtudes praktilise neutraliteedi põhisättest – oleks lisatud sulgudes, mitte teksti kirjutatud.

E. Tarto

Juhul kui see otsustatakse sisse panna, siis ma arvan, et see võiks olla juba üldsätetes.

Juhataja

Härra Kaalep, palun!

A. Kaalep

Mul on kolm küsimust. Kõigepealt §-st 91. Eespool näeme sõnu "kaitsejõud", "kaitsevägi", aga siin on "sõjaväelased". Kas see on kogemata või meelega? Normaalne oleks "kaitseväelased", nagu teatud perioodil ka Eesti Vabariigis seda sõna kasutati.

Teine küsimus. Siin on juttu sõjaseisukorrast, on juttu kaitseisukorrast ja § 93 lõpust loeme, et kaitseisukorra korralduse määrab seadus. Kas ei oleks kasulik ka § 92 lõppu lisada lause, et "sõjaseisukorra korralduse määrab seadus"? Nagu ma aru saan, on kahe seisukorra vahel ju vahet tehtud.

Kolmas küsimus puudutab sedasama § 94, kus on öeldud, et Eesti Vabariik ei kapituleeru. Üks eelküsijaid rääkis Šveitsi ajaloost. Selles asjas on mul lisada. Šveitsi põhiseadus on vastu võetud 9. mail 1874 ja peale seda ei ole Šveitsi tõepoolest mitte vallutatud. Saksa keeles on vastav lause nii: "Es dürfen keine Militärkapitulationen abgeschlossen werden." Seda on eesti keelde tõesti väga raske tõlkida. Eesti Vabariik ei kapituleeru – see on võib-olla tõesti liiga deklaratiivne. Mida arvab härra Tarto minu sellisest täpsustatud redaktsioonist: ühelgi kodanikul ei ole õigust Eesti Vabariigi nimel alla kirjutada või sõlmida vastavalt siis kas sõjalise kapitulatsiooni lepingule (lepingut) või sõjalise kapitulatsiooni lepingutele (lepinguid) – umbes niimoodi?

E. Tarto

Pakuksin näite, kui kasulik on see arutelu siin. Kuna siin on kaks teksti küllaltki kiirustades kokku pandud, siis ma olen loomulikult selle poolt, et kasutada järjekindlalt mõisteid "kaitseväelased" ja "kaitseseisukord". See on täiesti õige ja selle me parandame ära.

Ja muidugi võib ka § 92 lõppu kirjutada, et "määrab seadus".

Mis puutub kolmandasse küsimusse, et Eesti Vabariik ei kapituleeru, siis oli härra Kaalep ka kohal, kui toimikond arutas, kuidas tõlkida, aga tookord tal veel seda praegu pakutud varianti ei olnud. Me pakume selle toimikonnale välja. Ma võib-olla pärast räägin veel otseselt, mingi niisugune inimlikum ja reaalsem sõnastus oleks ehk tõesti parem. Kaalepi pakutud sõnastus on parem küll, mulle hakkas see juba meeldima. Aga siiski ma palun kõikidel, kes on nõus, et see põhimõtte läheks põhiseadusesse, mõelda, kuidas seda sõnastada.

Juhataja

Proua Hänni, palun!

L. Hänni

Lugupeetud juhatus! Lugupeetud ettekandja! Nii härra Adamsi kui ka teie redaktsioonis § 88 kohta sisaldub mõte, et Eesti Vabariigi kodaniku kohustus on osa võtta riigikaitsest. Paragrahv 89 näitab, missugused on riiklikult organiseeritud vormid selleks ülesandeks. Kas teie komisjon on arutanud seda aspekti, kuidas Eesti Vabariigi naiskodanikud hakkavad täitma oma kodanikukohust – osa võtta riigikaitsest? Kas ka meile hakkab laienema kohustusliku tegevteenistuse seadus?

E. Tarto

Ma arvan, et põhiseadusesse ei peaks seda panema. Siin on öeldud, et riigikaitse korralduse rahuajal määrab rahuaja riigikaitse seadus ja sõjaajal sõjaaja riigikaitse seadus. Ma usun, et see küsimus otsustatakse seaduses. Muidugi, mis isiklikult minusse puutub, siis ma arvan, et õrnema soo esindajatel peaks olema võimalus vabatahtlikuna osaleda riigikaitstes, mitte kohustuse korras. Aga see määratakse seaduses. See läheks liiga detailseks, kui see panna põhiseadusesse, pealegi need arusaamad ju muutuvad aja jooksul.

Juhataja

Täna! Härra Reinson, palun teie küsimus!

J. Reinson

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud ettekandja! Öelge palun, kas teie toimkond on lihtsalt kiirustades eksinud või on §-s 70 tõesti mõeldud, et sõjaajal on kaitseväge ülemjuhataja ja mitte kaitsejõudude ülemjuhataja.

E. Tarto

Siin on mõeldud niimoodi, et kaitseväge ülemjuhataja on sõjaajal, ja on öeldud, et temale allub ka kaitseväge.

J. Reinson

Siis ta oleks ju kaitsejõudude ülemjuhataja.

E. Tarto

Seda asja tuleb täpsustada. Ma täna!

Juhataja

Härra Kork, palun!

T. Kork

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud ettekandja! Minu küsimus on selline. Kui lugeda § 88 esimest lauset ja seejärel § 89 esimest lauset, võib jääda selline mulje, et Eesti Vabariigi kodanik peab kuuluma kas kaitseväkke või Kaitseväele. Milles see osavõtt seisneb? Kas ta ei võigi väljaspool ühte või teist organisatsiooni olla? Või annab siin midagi täpsustada või sättida?

E. Tarto

Mina kujutan niimoodi ette, et selle täpsustuse määrab riigikaitse seadus. Loomulikult ei pea ta kuuluma ei ühte ega teise. Mina ei loe siit kuidagi välja, et ta just peab kuuluma. Loomulikult ei pea.

T. Kork

Aitäh!

Juhataja

Härra Laar, palun!

M. Laar

Austatud härra Tarto, ma sain aru, et kapitulatsiooni punkti lisas teie toimkond peamiselt seetõttu, et justkui võiks vältida 1940. aastal toimunut. Ma juhin tähelepanu, et 1940. aastal Eesti ei kapitulatsioon: mitte mingisugust kapitulatsiooniakti kui sellist alla ei kirjutatud. Ma ei ole põhimõtteliselt selle punkti vastu, aga natukene deklaratiivselt see tõesti kõlab. Aitäh!

E. Tarto

Me arutasime oma toimkonnas seda, et Eesti tõepoolest ei kapitulatsioon ja toimus niisugune

pseudoriigi, Eesti Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi moodustamine. Ja kui algul oli see riiklik moodustis ainult paheline, ta õigustas seda vägivalda, siis hiljem kasvas selle vördjaliku moodustise seest tasapisi ka üksikuid tervemaid võsusid. Kuni sinnamaani, et need selle riikliku moodustamise struktuurid hakkasid taastama Eesti iseseisvust. Nii et loomulikult ei toimunud kapitulatsiooni, kuid me lihtsalt ei osanud niimoodi sõnastada, et ei toimuks jälle midagi sellist, sisulist kapitulatsiooni, nimede vahetamise teel. Kui härra Laaril on välja pakkuda selline sõnastus, siis ma palun see meile esitada.

Juhataja

Aitäh, härra Tarto! Rohkem küsimusi ei ole.

E. Tarto

Aitäh!

Juhataja

Lugupeetud assamblee liikmed! Kas peale härra Adamsi on veel sõnasoovijaid? Härra Kask, juhatusel on selline ettepanek, et enne saab sõna härra Adams ja seejärel teie. Me teeme vaheaja. Vaheaeg on 20 minutit. Töö jätkub kell 16.35.

Vaheaeg

Juhataja

Lugupeetud kolleegid! Vaheaeg on lõppenud. Palun istuge oma kohtadele! Kohaloleku kontroll. Meid on kohal 26. Sõna soovis härra Adams. Palun!

J. Adams

Head kolleegid, selle aastasaja esimese kolmandiku paiku läks maailmas moodi nimetada sõda ümber kaitseks. Ja algas see kõige sõjakamatest ja agressiivsematest riikidest. Praegu on maailmas nii levinud kasutada sõna "kaitse", et ei tea, kuidas me suudame selle vastu võidelda. Suurimal kurjategijal on ainult kaitseministeerium ja kaitsevägi. Meie väikese riigi puhul, kus sõjavägi on tõesti ainult kaitseks ning ei ole ette näha mingit reaalselt võimalust, et me kedagi suudaksime või tahaksime kunagi vallutada, on see muidugi täiesti õigustatud, aga see tekitab meile teatud terminoloogilisi probleeme. Vaadates seda toimkonna eelnõu, on mul niisugune tunne, et siin kummitab meid natuke see võim, mis seostub meie aja ühe suurima sangari, Johan Laidoneri karjääriga tema hilisematel eluaastatel. Ja see puudutab kõigepealt niisuguseid termineid nagu ülemjuhataja, millel omal ajal võis olla mingi sisu. Ma kutsun teid kõiki üles tagasihoidlikkusele. Fikseerigem ülemjuhataja mõiste ainult sellisel puhul, kui on olemas veel mingid alamad juhatajad. Vastasel juhul jään ma madalama variandi juurde ega näe mingisugust olulist põhjust, mis pärast üks ja sama isik või sama ametikoha täitja peaks rahuajal ja sõjaajal kandma erinevaid nimetusi. Selge on, et tema õigused ja kohustused on küll erinevad, kuid nimelise vahetagemise mõtet selle aastasaja lõpul ma ei näe. Analoogiline on § 89 variant, mis

kirjutab tulevasele Riigikogule ette, et see peab võtma vastu kaks kaitseseadust: rahuaja kaitseseaduse ja sõjaaja kaitseseaduse. Teen ettepaneku, et me ei tee nii detailseid ettekirjutusi. Räägiksime siiski ainult kaitseseadusest – kas see tuleb kahe seadusena, ühe seaduse kahe osana või üheainsa seadusena, sellega ei ole meil mõtet praegu ette rutata.

Üks kontseptsiooniline probleem tekib veel sellest, kas meie kavandatav riigipea on riigijuht või peaarbiter. Kui ta on peaarbiter, nagu see on momendil esitatud minu töögrupi projektis, siis ta ei saa samal ajal olla riigikaitse kõrgeim juht, sest tal ei ole juhtimise funktsioone. Selles lauses on veel teinegi vastuolu: nimelt, mida tähendab "riigikaitse kõrgeim juht". Ta võiks siis maksimaalselt olla kaitsejõudude kõrgeim juht, kuid riigikaitse ei ole antud juhul termin – see on laiem tegevus. Sellega tegelevad peaminister, konkreetset temale alluv kaitseminister ja kahtlemata ka sõjaväe juhataja.

Nüüd on küsimus, kuidas saada ametisse meie kaitseväge kõrgeim ülemus, nimelt kaitseväge juhataja. Momendil läheb töögrupi eelnõus esitatu siin üldiselt skeemist välja, kõigis muudes kohtades on riigivanemale antud õigus kellegi teise poolt varem välja valitud kandidaat ametisse nimetada või sellest keelduda, välja arvatud üks erand – see on peaministri küsimus, kus riigivanemale on antud eelvaliku õigus, mille omakorda Riigikogu kinnitab ja lõppude lõpuks kinnitab isiku ametisse siis jällegi riigivanem. See peaks olema loogiliselt kirja pandud ka siin, et kaitseväge juhataja nimetab ametisse riigivanem, kuid määratleda tuleks, kelle ettepanekul see sel juhul läheks üldisesse süsteemi.

Järgmine on nende seisukordade küsimus. Ma ei tea, kas kaitseseisukord on rahvusvaheliselt korrektne termin, võib-olla on see jälle teistmoodi liialdamine sõnaga "kaitse". Ja kui me vaatame küsimust sisuliselt, siis on tegemist kahe erineva võimaliku olukorraga. Tähendab, kui Eesti riiki on rünnatud, siis on Eesti riik sõjas. Ma eelistaksin seda nimetada sõjaseisukorraks. Kui seda nimetatakse kaitseseisukorraks, mida ma ka ei välista, siis sellisel juhul peaksid olema nimetatud eriolukordade tüübid. Neid on nimelt kaks: sõjaohuseisukord, mis sisuliselt tähendab seda, et naaberriik on näiteks väed mobiliseerinud ja piiride äärde seadnud, ja teiseks mitmesugused sisemaised loodusõnnetused, millele härra Uluots juhtis tähelepanu. Projektis me tegime vahet, öeldes, et üks on sõjaseisukord ja teine erakorraline seisukord. Võib-olla need terminid ei olnud küllalt õnnestunud, kuid minu arvates on vahetegemine kahe erineva situatsiooni vahel täiesti vajalik.

Mis puudutab seda, et riigivanemal on erivolitused ametisse nimetamisel tegeliku sõja puhul, siis minu arvates on see siin tõesti loomulik, kuid kujutagem siiski ette, et normaalselt ei juhi meie praeguse kontseptsiooni järgi riigi igapäevast tegevust mitte riigivanem, vaid peaminister.

Täna!

Juhataja

Aitäh, härra Adams! Härra Kask, palun!

P. Kask

Mul on isegi natuke piinlik, et ma nii tihti siin teie ees rääkimas käin, aga need küsimused on küllaltki olulised. Riigikaitseküsimustes ma ennast spetsialistiks ei pea, aga siia tikub ühte otsa pidi sisse ka president ja tema staatus. Ja nii paradoksaalne kui see esimesel pilgul ka ei tundu, ma ei saa hästi aru sellest loogikast, mille kohaselt president juhib kaitsejõudude tegevust sõjaajal ja ei tee seda mitte rahuajal. Minu arusaamise järgi peaks ta seda ilmtingimata just rahuajal tegema ja poleks paha, kui ta seda sõjaajal teeb. Loogika on järgmine. Ta on ju see vahekohtunik-arbiter, kes peab kontrollima ja jälgima, et poliitikaelu toimuks põhiseaduse järgi, toimuks mõistlikult. Tema peab ära hoidma selle, et neid jõudusid ei kasutataks oma riigi vastu või näiteks võimu haaramiseks kellegi poolt rahva vastu. Ja kui ta on kõrgeim ülemjuhataja sõjajõududes, siis just sellega, et temalt nõutakse riigi tähtsaimatele otsustele allkirja, ta selliseid asju väldibki. See oht on olemas just rahuajal, et keegi püüab diktaatoriks saada. Nii et minu arvates just selles küsimuses peaks presidendi võim olema tugevam, kui selles eelnõus kirjas on. Teine märkus puudutab § 89 ja ma alustan üldisemast sissejuhatausest. Me teame, milline on meie seadusandliku võimu olukord. Meil on ülemnõukogu, aga on ka Eesti Kongress, kes kuulutas ennast seadusandlikuks võimuks. Selle kaksikvõimu olukorra tekitamises ollakse hulljulged: tegelikult balansseeritakse kogu aeg väga ohtlikus kohas, sest just see olukord, kus ühes riigis ajavad kaks erinevat võimukeskust ühte ja sedasama asja, konkureerivad teineteisega, võib viia kodusõdadeni. Seadusandliku võimuga on nii, et praegu on kuuldavasti kellelgi plaanis kokku kutsuda koguni kõigi tasandite rahvasaadikute kogu, et taaskehtestada 1938. aasta põhiseadus tegelikkuses, mis tähendaks siis ülemnõukogu ja valitsuse laialisaatmist. Sama ohtlikult käib praegu mäng ka täidesaatva võimuga. Tegelikult on välja kujunenud ka kaks täidesaatva võimu keskust: üks on valitsus peaministri juhtimisel ja teine on Kadriorus. Selget võimu ja volituste jaotust nende vahel ei ole. Ja halvemal juhul võib ka niisugune asi, kui see pikka aega kestab, halvasti lõppeda.

Kolmas valdkond on sõjajõud. Jällegi sai asi alguse sellest, et loodi kodukaitse ja Kaitseliit ja seda olukorda tahetakse nüüd jätkata ning kirjutada koguni põhiseadusesse sisse, et on olemas kaitsevägi ja Kaitseliit. Minu arvates on see ohtlik. Ma lihtsalt koputan südametunnistusele, et see mäng, mida me mängime, on väga ohtlik. Tänan!

Juhataja

Aitäh! Härra Kama, palun!

K. Kama

Kõigepealt tahan öelda, et mul on hea meel, et härra Kask on sellisel seisukohal nagu meie komisjongi, kes pooldab, et kaitsejõud alluksid presidendile või riigivanemale – ükskõik kuidas

me teda nimetame. Ma tahaksin anda selgitust § 90 kohta. Härra Adams kritiseeris, et siin on kaks ametinimetust: rahuajal juhataja ja sõjaajal ülemjuhataja. Ka meie komisjonis oli arutuskas on ühel ja samal ning samas funktsioonis isikul vaja mitut nime, kuigi see 1938. aasta põhiseaduses niimoodi oli. Aga just nimelt selles asi ongi, et funktsioon ei ole üks ja sama – funktsioonid on erinevad. Sõjaajal võib kaitseväge ülemjuhataja sekkuda ka tsiviilellu, näiteks võtta oma korraldusega kuskil rindelinnas linnapea ametist maha või teha midagi muud taolist. Rahuajal ta loomulikult midagi sellist teha ei tohi. Nii et sel põhjusel me jääme 1938. aasta variandi juurde. Muidugi, kui assamblee seda ei aktsepteeri, siis ei aktsepteeri. Ma lihtsalt selgitasin, mis on juhataja ja ülemjuhataja vahe.

V. Korrovits

Lugupeetud assamblee liikmed! Ma ütlesin paar sõna riigikaitsetoimkonna redaktsiooni kohta §-s 94, kus on öeldud, et Eesti Vabariik ei kapituleeru. See on väga tähtis paragrahv, ehkki ta on viimasel kohal. Nimelt niisugune formuleering määrab riigikaitsekontseptsiooni ülesehituse. Vaieldamatu tõsiasi on see, et riik peab kaitsma oma maad ja rahvast. Ei ole üldse juhus, et me pöörame oma pilgu selles küsimuses Šveitsi poole. Selle riigi püsimise garantiiks on kindlasti olnud tugev ja võitlusvalmis sõjavägi, mitte aga pangad ja tükike maad Euroopa südames, kus maailmasõja ajal said kokku vastaspoolte vastuluured. Šveits teatas näiteks Esimese maailmasõja puhkemisel, et ta on neutraalne ja kaitseb seda kõigi vahenditega. Teise maailmasõja ajal olid kogu Šveitsi meeskodanikud mobiliseeritud ja paigutatud mööda tolleaegse Saksa riigi piiri. Ja ka praegu on see sõjavägi umbes pool miljonit ning seda on võimalik veerand tunni jooksul kokku kutsuda ja lahingusse saata. Sellest järeldus, et ka meie loodav sõjavägi peab olema just niisuguse suunitlusega, et ta ei oleks valmis kapituleeruma. Tänan!

Juhataja

Härra Tarto!

E. Tarto

Ma tahaksin veel kord selgitada, et toimkond näeb siiski ainumõistliku lahendusena, et kaitsejõudude juhataja või ülemjuhataja allub presidendile. Kui on teistsuguseid arvamusi, siis ma palun juba täna soovitusi anda. Mis puutub muresse, et siin on Kaitseliit, siis ma arvan, et niipea, kui tulevad uued valimised ja valitakse Riigikogu, need probleemid lahenevad. Ja see on täiesti loomulik, et on kaitsevägi ja Kaitseliit. Ma mõtlen, et igasugused muud üleminekuvormid leiavad oma koha kas piirikaitstes või politseis või tulevad üle kaitsevärke. Nii et ma kujutan ette, et niisugust jagunemist kuigi pikalt enam ei ole. Aitäh!

Juhataja

Sellega on ühtlasi viienda toimkonna aruande läbiarutamine lõppenud. Nüüd saab sõna aruande esitamiseks kuuenda toimkonna esimees härra Jüri Rätsep.

J. Rätsep

Lugupeetud juhatus ja kolleegid! Kuues toimkond esineb teie ees kõigepealt vabandusega selle pärast, et meil ei õnnestunud enestegi plaani kohaselt kolmapäevaks esitada kirjalikku aruannet. Nimelt toimus teisipäeva õhtupoolikuks planeeritud toimkonna istung täiesti objektiivsetel põhjustel alakvoorumiga. Kahe inimese haigestumise, ühe isiku välismaal viibimise ja veel ühe isiku mõjuvatel isiklikel põhjustel puudumise tõttu toimus tähtjajaelne vahetu arutamine toimkonna kahe liikme vahel. Seevastu täna hommikul me formuleerisime oma seisukoha ja arutasime läbi põhiküsimused niivõrd, kui võrd olime sellise jaotuse puhul suutelised seda tegema. See, mille ma esitan, on juba kvoorumis seisukoht ja toimkonna liikmete enamuse seisukoht – seda toetab 5, mõne küsimuse puhul 4 inimest 6-st.

Me lähtusime XI, XII ja XIII peatüki konstrueerimisel kontseptuaalse terviklikkuse huvidest. Esiteks püüdsime põhiautor härra Jüri Adamsit aidata terviku loomisel sellega, et mitte lõhkuda stiili, samal ajal aga pidasime enam silmas võimude lahususe printsiipi. Me arvestasime siit kõnetoolist esitatud professor Ilmar Rebase eksperdiarvamust, et nimetatud peatükid on käsitletavad suhteliselt iseseisvatena, ilma et põhiseaduse terviklikkus oluliselt selle all kannataks. Kõige lõpuks arvestasime ka vabariigis käivitunud, nüüd juba tõsiselt Eesti Vabariigi meelse kohtureformi esimesi samme. Mõnevõrra on see nüüd muidugi küsimus, mille puhul ligi kaheaastased või poolteiseaastased eelnenud arutelud kuigivõrd mõjutasid ka toimkonna töötulemust.

Me saime säilitada peatükkide numeratsiooni, sätete oma ilmselt mitte, sest kõne all on praktiliselt viimased peatükid, kusjuures täiesti arusaadavatel põhjustel paragrahvide numeratsioon kindlasti oluliselt muutub. Arvestasime ka seda, mida on arutatud viimase aasta ja viimaste kuude jooksul – eriti seda, et Eesti Vabariigi aegne kohtusüsteem ja õigusbaas, mis oli kohtusüsteemi käsutuses, püsis kahjuks kogu vabariigi perioodi jooksul suhteliselt mahajäänuna, väga olulisel määral Tsaari-Venemaa aegse baasi pinnal. Seevastu õigusemõistmine oli isiksuste poolt toimetatuna kahtlematult kõrgel poliitilisel alusel ja seetõttu kahtlematult kvaliteetne.

Härra Adams jäi ühe niisuguse põhiküsimuse puhul truuks kohtu-uurija institutsioonile. Viimase aja arutlustes ja hinnangutes on siiski just nimelt selle viimati osundatu pärast muret tuntud: et võib tekkida täiesti nõukogulik, ametkonnasisene ringkaitse. Võib tekkida olukord, kus õiglus satub jällegi vastuollu tsunftivaimu või võltskollegiaalsusega. On niimoodi, vähemalt me kardame seda nõukogudeaegsete kogemuste põhjal, et hakkab korduma midagi niisugust, nagu meil oli. Prokuröri on õigus loobuda süüdistusest, kui see oli tõendamata või ei vastanud seadusele. Seda õigust kasutati aga tegelikult kohtupraktikas haruharva. Isegi täiesti närust, esitajat ennast alandavat süüdistust püüti kuni viimase vindini hoida vaakumis loodetava süüdimõistva kohtuotsusega. Me näeme selles ohtu, et kohus võib niisugustes asjades, kus

uurimist viib läbi kohtu-uurija, haruharva loobuda süüdimõistmisest. See on meil liiga tugevasti mälestustes ja selles mõttes on isegi praktikute ja puht teoreetikute vahel aimata konflikti. Me püüame arvestada seda, mida viimaste aastakümnete kohtukroonika meile meelde on soovitanud. On mõned lõigud, mida ma nendest peatükkidest rõhutaksin. Riigikontrolli osas härra Adamsi seisukoht kontseptuaalselt meie toimkonna tööstusest suurt ei muutunud. Riigikontroll kontrollib riiklike ettevõtete, asutuste ja organisatsioonide majandustegevust, riigi rahaliste vahendite ning materiaalse väärtuste kasutamist ja säilitamist. Siin jääme lootma, et see hakkab oluliselt täitma senise täiesti kahtlase struktuuri, prokuratuuri üldjärelevalve funktsioone. Järgneva sättega on reguleeritud Riigikontrolli aparadi tegevus omavalitsuse tasandil ja muudes majanduselus sfäärides. Oluline on muidugi see, et üheaegselt riigieelarve aruande täitmise arutamise Riigikogus esitab riigikontrolör igal aastal Riigikogule ülevaate riigi ressursside kasutamise ja vara säilimise kohta eelmisel eelarveaastal.

Juhime tähelepanu sellele, et need peatükid on oma praeguselt kompositsioonilt üsna analoogilised, ühesõnaga süsteem on nagu pisut läbihakitud.

Kui me mäletame härra Jüri Raidla poolt juhitud töögrupi õiguskantsleri kontseptsiooni, siis selle kohaselt teostab õiguskantsler järelevalvet, kuidas riigivõimu ja valitsemisorganite õigustloovad aktid vastavad põhiseadusele ja teistele seadustele ja see oli kõik. Härra Jüri Adams nägi õiguskantslerile ette ka kodanikelt saabunud kaebuste ja avalduste lahendamise. Me arvasime esimese hooga, et õigusdokumentide või normaktide vastavuse kontrollimine võiks olla ammendav, kuid selle küsimuse puhul meenus seisukoht, mille ühes hiljutises "Eesti Juristi" numbris avaldas professor Ilmar Rebane, ainuke elusolev Eesti jurist, kellel on õiguskantsleri aparadi töökogemusi. Tema soovitas õiguskantslerile ka sellist tegevust, mis nüüd on formuleeritud niimoodi, et ta täidab kõrgeima järelevalve funktsioone inim- ja kodanike õiguste järgimisel. Arvame, et sellise laiendusega võiks soostuda. See oleks minu meelest küllaltki korralik kombinatsioon, ühendatud mudel, mis on kooskõlas nii Jüri Adamsi ideedega kui ka kõige muuga, mida sel teemal on varem arutatud.

Me ei pidanud oluliseks, et õiguskantsler nimetatakse ametisse eluaegselt. Õiguskantsleri nimetab ametisse ja vabastab ametist Riigikogu riigivanema ettepanekul. See on pisut teistsugune järjekord kui härra Jüri Adamsi eelnõus, kuid see on jälle niisugune kontseptuaalset laadi küsimus, mis laheneb tervikuna kõigi peatükkide võrdlemise tulemusena, kaasa arvatud riigivanema või presidendi pädevust puudutavad peatükid. See on juba terminoloogia küsimus. Edasi on meie esitatud mudelis pisut püütud lahti mõtestada seda, mis puutub järelevalvamise osasse. Palume siin ka kõigi teie abi, et seda formuleeringut täiendada. Arvasime esialgu niimoodi, et paljude inimeste saatust kahjustava või süstemaatilise inim- ja kodanike õiguste rikkumise korral peatab õiguskantsler vastavate ametiisikute tegevuse ja toimedokumendi toime

ning teeb esildise vastutuse küsimuses.

Me arvame, et õiguskantsler võiks ametis olla nii, nagu on pakutud härra Uluotsa täiendusettepanekutes. Kahjuks saime need nüüd, kui see mudel oli juba trükitud, kuid meie seisukohad on siiski küllaltki lähedased või isegi kattuvad. Me arvame, et seaduses võiks sätestada õiguskantsleri volituste kestuseks seitse või koguni kümme aastat, et see tsükkel oleks erinev peaministri ja riigivanema pädevuse ajalistest raamidest ega langeks nendega kokku. Kohtu puhul arvame üldiselt, et peatüki teises sättes ei pea meie ettepaneku kohaselt enam piiriks olema 65. sünnipäeva saabumine. Natuke inimlikum oleks see formuleerida nii, et ametisse nimetatud kohtuniku volitused võivad kehtida seitse aastat üle üldise pensioniea. See oleks vahest selles mõttes õige, et pensioniiga võib kõikuda olenevalt meie Eesti ühiskonna elujärjest ja paljudest muudest teguritest. See ei oleks absoluutne tingimus, kuigi sisuliselt on see kompromiss 70 ja 65 vahel, mis praegu on pakutud. Naiste võimaliku kohtunikuna töötamise viib see muidugi ajaliselt pisut allapoole, kuid siin me ei mõtle midagi halba – mõtleme seda, et naised tuleb ka selles töös hoolega kaitsta.

Need on võib-olla siis põhilised küsimused. Kohtustruktuuri, õieti kohtusüsteemi osas toetame ikkagi seda, et esimese astme kohtutena oleksid meil maa- ja linnakohtud ning halduskohtud, ringkonnakohtud, riigikohtud. See on selge lakooniline süsteem, kusjuures formuleeritud on ka nende pädevus, niivõrd-kuivõrd see üldse formuleeritav on. Kohtutegevust hakkab kahtlematult reguleerima kohtuniku staatuse seadus ja veel enam protsessinormistik, mis praegu on projektidena töös. Vaidlus käib vaid selle üle, kas see on kriminaal- ja tsiviilprotsessi puhul ühine või tuleb nad eraldi läbi kirjutada. Igal juhul tahetakse võimalikult ulatuslikult lahti saada nendest negatiivsetest kogemustest, mis on nõukogudeaegse kohtuaparaadi tööst saadud. Täna väga!

Juhataja

Aitäh! On mõned küsimused. Härra Saatpalu, palun!

V. Saatpalu

Härra Rätsep, aluseks võetud eelnõus on säte, mis määrab, kes kinnitab kohtuniku ametisse. Teie poolt pakutud eelnõus on see siin määratlemata. Või olete pannud selle mõnda teise peatükki? Täna!

J. Rätsep

Me ei ole seda mujale pannud ja me tunnistame, et selles küsimuses on tõesti peidus arutlusteema. Praegu on ta niisugusel kujul seetõttu, et kujundatav seadus reguleerib selle küsimuse. Võimalik, et see peab olema peatükk põhiseaduses ja sel juhul me ei vaidle sellele vastu. Me tahame ainult säilitada loodetavat pikka iga ega taha seepärast teda kahtlaste detailidega koormata.

A. Erm

Lugupeetud Jüri Rätsep! Ma märkasin meeldiva üllatusena, et on loobunud õiguskantsleri valimisest eluks ajaks, aga mul on siiski küsimus. Kas meie praegust juristide kaadrit ja tema ettevalmistust arvestades on mõistlik, et me valime kohtunikud eluks ajaks? Kas ei oleks mõistlik siiski praegu kehtestada mingi tähtaeg: kas siis seitse või kümme aastat? Aga ma ausalt öeldes kardan, et me järgmine aasta paneme jälle kõik kohtunikud eluks ajaks paika.

J. Rätsep

Selle küsimuse lahendamisel oleme lähtunud arenenud demokraatia kogemustest. Midagi ei ole teha, kohtunik peab olema puutumatu ja kvaliteetset kohtutööd saab loota ainult sel juhul, kui kohtunik ei ole kuigivõrd seotud täitevvõimuorgani meeleoludega. Ideaalis peaks see tagama kohtutegevuse kvaliteedi tõusu. See on lootus. Kuidas see täitub, seda on raske ennustada – see oleneb kahtlematult inimestest, kas õnnestub kohtunike kaader komplekteerida.

H. Runnel

Mul on ettekandjale keeruline küsimus. Sellepärast, et ei ole ühtegi toimkonda, kellele seda esitada. Aga teie olete asja käsitletud võib-olla kõige hierarhilisemalt: kohtud, alamkohtud ja allüksused. Kas teie toimkond ei ole pidanud otstarbekaks põhiseaduse liigendamist, ümberliigendamist selsamal hierarhilisel printsiibil? Näiteks, kui räägitakse parlamendist, siis selle juures peaks rääkima kodadest, seadusandlusest, valitsusest, siis ministrite nõukogust, riigi administratsiooni abistavatest organitest. Kuhu alla kuuluksid need pealkirjad, mis on teie toimkonna juures – "Riigikontroll", "Õiguskantsler", "Kohus"? Eemalt vaadates on ju need institutsioonid hierarhilised, võrreldes riigipea, parlamendi ja valitsusega.

J. Rätsep

Kohtu peatükk oli vist mitmes projektis see õnetu nr. 13. See on täiesti iseseisev võimkond ja sellepärast ta peaks ka selleks saama. Seda ei ole meil õiguspraktikas kahjuks olnud ja kõik mäletavad, mis sellest välja tuli. Õiguskantsler ja Riigikontroll on suhteliselt noored täitevvõimu institutsioonid. Nad on kuigivõrd analoogilised valitsuse peatükiga, aga ma arvan, et juristid on küllalt suuremeelsed ja konstitutsiooni terviku või põhiseaduse kontseptsiooni huvides valmis panema need peatükid viimaste peatükkide hulka. See küll mõnesuguse lähenemise puhul rõhutab vähest tähtsust ja vähest lootust, aga ma arvan, et see nii ei saa olema, see formaalne tunnus ei too seda kaasa. Ja veel informatsiooniks, mida ma saan öelda ka lugupeetud kolleegile nimekaim Jüri Adamsile, et me oleme ka ekspertide osas arvestanud põhiautori sooviga. Esitasime avalduse, et lisaks Märta Raskile, kes on ka töösse sekkunud, võtaks eksperdina meie tegevusest osa õiguskandidaat Ando Leps ja meie põlvkonna juristide õpetaja, õigusdoktor professor Ilmar Rebane. Nii et me tahame ka ise teie usaldust enda suhtes kontrollida.

J. Reinson

Austatud ettekandja! Ma sain aru, et teie toimkond kahtleb eeluurimise toimetamise otstarbekuses kohtu-uuriija poolt. Kas te näete selleks ette iseseisvaid struktuure?

J. Rätsep

Miks ka mitte. Iseseisev struktuur on kujunemas kohtueelse uurimise ameti näol, ehkki soovimatul vanal baasil. See amet on midagi väikese ministeeriumi taolist, aga ta on kohtuvõimust lahutatud – see on tema eelis. Kohus ei ole tema diktaadi ja tema nõopide sãraga seotud. Ta on tsiviil, ta ei kannu enam mundrit. Niisugused väikesed nihked on juba olemas. Kuigi seda ametit kritiseeritakse, et prokuratuur tahab ilmselt teataval määral säilitada oma pädevust ka sel alal, peaks selle kohtureformi mudeli puhul olema niimoodi, et prokurõri kõige kõrgem seisus istub õigusministri või justiitsministri asetõtija koha peal ja tema ametkond teostab siis järelevalvet kohtueelse uurimise ameti, samuti süüdistamise, süüdistuse toetamise funktsioonide ja niisuguste asjade üle. Ja sellele lisandub ka kohtuotsuste täitmise, kaasa arvatud karistusasutuste järelevalve. Ta on täitevvõim, ta ei ole ikkagi kohtuvõimuga seotud ja hirmsasti tahaks küll, et need kusagil ei lõikuks. Nii nagu härra Adamsil vist natuke ekslikult oli juhtunud, et kohtud on iseseisvad, aga kohtute üle järelevalvet teostab muude kõrgemalseisvate kohtuinstantside kõrval ka kohtuministeerium või justiitsministeerium.

V. Salum

Kaks väikest küsimust. Esimene on terminoloogia kohta. Te pooldate "Riigikohut", "Riigikogu", "riigivanemat". Kas teie toimkond kaalus ka kantsleri asemel nimetust "õigushoidja"? Esimese toimkonna 5 liikmest 3 pooldasid eestikeelset nimetust "õigushoidja" ja ainult 2 olid "õiguskantsleri" poolt. See on esimene küsimus.

Teine küsimus: millistele õigusaktidele peaks õiguskantsler alla kirjutama ja kas ta kuulub rohkem presidendi, tähendab, riigivanema juurde või valitsuse juurde?

J. Rätsep

Nimetus võiks minu arvates olla teie poolt nimetatud "õigushoidja", selle vastu ei ole mul midagi. See on jällegi üks küsimus, mida me stilistika probleemide lahendamise hulgas peame ära lahendama.

Kelle juurde ta kuulub? Ta peaks olema võimalikult iseseisev. Me näeme isegi, et kui need punktiirid täituvad nende isikute ametist tagandamist või kohtu alla andmist sätestavate paragrahvide numbritega, siis on selge, et ta ei tohi olla nende kellegi alluvuses. Seal tekib selline sõltuvus, et ühest küljest ta peab olema siis täiesti alandlik nende kõrgete riigiametnike suhtes, hoiakutes, normaktide hindamisel hoiduma selle poole, kes on kõvem. Teiseks on väga lihtne nendel ametiisikutel ebaseeldivad õiguskantslerid või õigushoidjad ka ametist lahti lasta, lihtsalt lõõgi alla seada jne. Selles mõttes peab ta olema kaitstud kas pikema ametisoleku ajaga või muude garantiidega.

Juhataja

Aitäh kuuendale toimkonnale! Aitäh, härra Rätsep! Sõna soovib härra Adams.

J. Adams

Mul on niisugune tunne, lugupeetud kolleegid, et selle peatüki arutamisel on rohkem kui kuskil mujal arusaamatusi sõnade ja sisu vahekorra üle. Me oleme kasutanud ühe ja sama asja nimetamisel erinevaid nimetusi või siis sama sõna all mõistnud erinevaid asju. Milles on probleem? Kui ma vaatan ennesõjaaegset Eesti Vabariigi põhiseadust, siis kohtu osa on kõige täiuslikumalt välja kirjutatud 1938. aasta põhiseaduses. Seal räägitakse kõigepealt ainult Riigikohtust, ülejäänud kohtute struktuuri elemente üldse ei mainita. Seejärel räägitakse kohtunikuks saamisest ja kohtuniku sõltumatuse garantiidest, siis on veel paar pudi-padi paragrahvi ja ongi kõik. Terve peatükk. Selles mõttes ei ole ka enamiku teiste riikide põhiseadused meile eeskujuks. Ma ei tahaks hakata põhjendama, et õiguskaitse süsteem on meil hädavajalik, me peame tegelikult selle looma algusest peale ja lähtudes reaalsest olukorrast, mis meil Eestis on seoses kaadriga, ja meie 50-aastasest kogemusest. Mujal riikides, kus tuginetakse kohtute korralduse ja üldse õiguskaitse korralduse sajandipikkustele seaduslikkuse traditsioonidele, lahendatakse need asjad tavaliselt mingite muude, mitte põhiseaduslike aktidega.

Vasturääkivused algavad meil näiteks vajadusest viia sisse kohtusüsteemi kirjeldus. Kõik on leppinud sellega, et meil on olemas kolmeastmeline kohtusüsteem. Küsimus on ainult selles, kuidas erinevaid astmeid nimetada. Minu arvates on see hääletamise küsimus. Mingisugust sisemist vastuolu ma siin ei näe. Siis tekivad aga meil kolmes olulises probleemis vastuolud, mida me peame ära lahendama – need on küsimused riiklikust süüdistusest, kohtueelsest uurimisest ja järelevalvest kohtueelse uurimise üle. Sõna "järelevalve" on näiteks täna kasutatud kolmes tähenduses. Kõigepealt on mõeldud sellist järelevalvet, mida kohtute töö hindamisel teevad kõrgemad kohtuorganid. Seda võib ka nimetada järelevalveks, kuid loobun praegu sellest. Härra Rätsep selgitas mulle sõna "järelevalve" korrektset kasutamist, arvatavasti tal oli õigus. Ma püüan seletada, et paraku jääb mingisugune järelevalve kohtuasutuste sisemise tegevuse üle alati ikka kohtuministeriumile, kes maksab nendele palgad jne. Ma ei mõtle siin järelevalvet kohtueelse uurimise üle. Siin meil tekivad arusaamatused nende asjadega.

Nüüd probleemidest, mis meil on. Kõigepealt on meil küsimus sõltumatust uurimisest. Teostab kohtueelset uurimisorganisatsioon ... Meie projekti autorid nimetasid seda institutsiooni kohtu-uurimiseks. Siin on ilmselt valesti aru saadud: me ei ole iialgi arvanud, et see peaks olema kohtutele allutatud. Me lihtsalt lähtusime eeldusest, et ta on sõltumatult kohtute juures. Teine võimalus on, et ta ei ole sõltumatu, ta ei ole kohtutega üldse seotud. Ja nimetuse üle mina ei saaks üldse vaielda. Kui assamblee otsustab, siis nii ka jääb. Ma arvan, et siin vastuolu ei ole.

Ma arvan, härra Rätsep on nõus, et on oluline lahutada prokuratuuri funktsioonid, ükskõik millised need ka oleksid, eeluurimise funktsioonidest.

Järelevalve kohtueelse uurimise üle – kes peaks seda tegema? Minu jaoks on see kõige raskem probleem. Ma ei tahaks olla lugupeetud härra Rätsepaga nõus, et see ülesanne jäetakse prokuratuurile. Seal tekib paratamatult lõhestatud lojaalsuse küsimus, kui samal ajal peavad nad esindama riiklikku süüdistajat ja jälgima kohtueelse uurimise üle teostatavat järelevalvet. Sellist prokuratuuri, nagu ta meil Nõukogude ajal oli (ma arvan, see on üldtunnustatud), ei peaks Eesti Vabariigis olema. Ometigi, milleks on üldse prokuratuuri vaja? Probleem on selles, et meil on võistluslik protsess. Tähendab, keegi peab süüdistajana esindama selles protsessis riiki, Eesti riiki. Selleks on vaja füüsilisi inimesi ja nende ametinimetus on meil traditsiooniliselt prokurör. Kui me käsitleme prokuröre ainult selles funktsioonis, et nemad on riikliku süüdistuse esindajad, siis ei ole prokuratuuri üldse vaja. Piisab ainult konkreetsetest prokuröridest, kes on konkreetsete kohtute juures. Kui me tahame prokuröride ametikohustustele lisada ka järelevalve kohtueelse uurimise üle, siis meil tekib juba arvatavasti mingisuguse prokuratuuri süsteem.

Ma püüdsin praegu välja tuua põhiprobleemid koos võimalike kasutatavate nimetustega, et see meid ei segaks. Ma arvan, et nimetused me peame lihtsalt eraldi läbi hääletama. Tänan!

Ü. Seppa

Austatud kolleegid! Täna esitas Ülo Uluots siin oma märkused põhiseaduse eelnõu kohta. Kui me jälgisime härra Rätsepa ettekannet, siis selgus, et härra Uluotsal ei ole enam põhjust väita assamblee täiskogu ees, et need küsimused on kõik ära langenud. Tegelikult tahaksin ma siiski vaielda härra Rätsepaga koostatud teksti vastu. Enamikus küsimustes olin härra Rätsepaga nõus. Ühe küsimusega ma ei saa aga nõus olla ja see on eeluurimise ameti küsimus. Kui härra Uluots ütleb, et eeluurimist ei saa teostada kohtu-uurijad, et see rikub kohtute sõltumatuse printsiipi, siis sellele ma vaidleksin täielikult vastu. Kohtute ülesandeks on mõista õigust ja riigis peab olema eraldatud kohtuvõim. Selle kohtuvõimu ülesandeks on õigusemõistmine ja kõikide asjaolude väljaselgitamine, et õigust saaks mõista. Kohus praktiliselt teostab uurimist ja tema õigusemõistmise aluseks on uurimine. Kohus võib kõiki uurimistoiminguid õiguse väljaselgitamiseks uuesti läbi võtta ja kui me eeldame seda, et kohus võib mitte õigust teha, siis see pole enam mitte mingisugune kohus. Ja ma leian, et kohtu-uurimise instituut on tingimata vajalik. Paljudes maades on kohtu-uurimise instituut olemas ja Eesti Vabariigis toimis ta täiesti heal tasemel. Ta oli õigusemõistmise juures see organ, kes suutis kohtule anda tõendeid asjade kohta. Ma olen nendes küsimustes palju konsulteerinud teadlastega ja alles üleeile viibisin ma väga autoriteetses seltskonnas, kus oli kaks professorit – Ilmar Rebane ja Herbert Lindmäe. Nende seisukoht oli, et see on täielik nonsens, et kohtu-uurijad on kohtust eraldatud. Härra Rebane spetsiaalselt palus, et teda kutsutaks siia eksperdina: ta tahab selles küsimuses oma

seisukohti selgitada. Praegu on lugu nii, et uurimine on kohtust eraldatud ja kõige tähtsamate asjade uurimisega tegeleb prokuratuur. Teadlased, kellega ma olen konsulteerinud, käsitlevad kohtu-uurimise ameti loomist ühe võimalusena säilitada prokuratuuri võimu.

Eesti Vabariigis ei olnud kuigi palju kohtu-uurijaid: oli üks tähtsate asjade uurija, 19 kohtu-uurijat ja sellega tuldi täielikult toime. Statistilised andmed on pärit Eesti Entsüklopeedia täiendusköitest, mis on välja antud 1940. aastal, kus 1939. aasta kohta märgitakse, et kokku oli 136 216 kohtuasja ja kohtu-uurijad vaatasid läbi ainult 2938 asja. Kogu uurimise tegid ära need, keda me praegu juurdlusorganitena näeme, s. t. politsei ja tuletõrje ja sellised ametkonnad.

Kohtu-uurijad tegelesid ainult erakordsete asjadega. Kui me praegu moodustaks kohtu-uurimise ameti, kusjuures inimesed hakkavad tegelema kõikide kohtuasjadega, nii nagu see praegu on, on olemas palju suuremad võimalused rikkuda seadusi ja fabritseerida kohtuprotsesse, nii nagu Nõukogude võimu ajal tehti. Nii et härra Rätsepa seisukoht selles küsimuses ei ole sugugi õige ja seda võib seletada täpselt vastupidi, et see on õigusvastane, kui see antakse mingisugusele täidesaatvale võimule. Praegu on niimoodi, et seesama täidesaatev võim, needsamad uurijad tegelevad juba enne kohut täidesaatmisega. Kui me näeme kohtuprotsesse, siis tihtipeale süüalused tulevad välja sellega, et neid on ülekuulamistel piinatud, neile on survet avaldatud. Selliseid asju on praegu võimalik sisse viia kohtuameti kaudu. Nii et mina täielikult vaidlen sellele vastu ja ei saa kuidagimoodi nõustuda § 108, Jüri Adamsi poolt esitatud paragrahvi väljajätmisega. See on väga vajalik ja see peab sisse jääma.

On tehtud hulga tööd ja on ette valmistatud kohtute seadus, mis on ülemnõukogus esimesel lugemisel. Ja nüüd me tahame selle kohtute seaduse järel hakata tegema põhiseadust, viia sisse seda, mis on kohtute seadusega läbi arutatud. See oleks nagu odavam. Tehtud tööd ei tohi visata aia taha. Minu arvates on selles kohtute seaduses väga palju paragrahve, mis ei sobi tänapäeva. Nimetaksin praegu seda kaasistujate institutsiooni, mille vastu ma vaidleksin ja palju muud. Me ei tohi võtta arvesse, et on tehtud ära üks töö ja nüüd saame odavamini läbi põhiseaduse koostamisega, kui me arvestame seda, et kohtute seaduse esimene lugemine on ülemnõukogus juba toimunud. Enne tuleb teha ikkagi põhiseadus ja enne ei tohiks ülemnõukogu vastu võtta mitte mingisugust kohtute seadust. Täna tähelepanu eest!

Juhataja

Täna, härra Seppa! Palun, härra Uluots!

Ü. Uluots

Härra Seppa võttis minu käest ära poole ütlemistest, mida ma öelda tahtsin. Asi on nimelt selles, et ma kuulasin väga tähelepanelikult härra Adamsit ja mul tuli kole tuttav tunne, et me oleme ülemnõukogus ja arutame kohtureformi seadust. Me arutame põhiseadust ja järelikult tundub, et härra Rätsepa toimikond peab tegema tõsist tööd, et ära lahutada kaks asja – kohtureform ja

põhiseadus. Täna arutlus on need täiesti segamini ja meil peab jätkuma iseloomu sellest jagu saada. Mis aga puutub nüüd kohtu-uurimisse, härra Seppa, siis vaadake hoolega teksti: seal on öeldud "eeluurimine". Me lahutame ära kaks asja – eeluurimise ja kohtu-uurimise, nii nagu see oli tõesti Eesti Vabariigis. Ma ei vaidle kohtu-uurimise vastu, kuid eeluurimist ei saa kohtu kätte anda. See on tõesti nii, nagu oli seal: oli politsei, juurdlusorganite või tuletõrje ja muude inspeksioonide käes. Nii et ärme segame ära terminoloogiat. Ja terminoloogia on praegu Adamsi tekstis vigane.

Juhataja

Täna! Me oleme lõpetanud ka kuuenda toimkonna aruande läbiarutamise. Assambleel on täna jäänud teha õige palju. Meil tuleb läbi arutada seitsmenda toimkonna aruanne ja vajaduse korral hääletada mitmeid küsimusi. On jäänud kaks päevakorrapunkti, milleni me pole veel jõudnud. Mul on palve, et me püüaksime teha, mis meist on olemas, et me ei lõpetaks siis, kui lossis on kõik tuled kustunud ja me ei leia treppe üles, et uksest välja minna. Sõna on aruande esitamiseks härra Jürgensonil, seitsmenda toimkonna esimehel. Palun!

K. Jürgenson

Lugupeetud assamblee liikmed! Lugupeetud juhataja! Kõigepealt pean ma teie ees vabandama, nii nagu eeskõneleja härra Rätsep seda tegi, sest mappide vahelt te ei leia meie komisjoni aruannet. Algselt mul ei olnudki plaanis tulla täna teile siia kõnepulti esinema. Lõunavaheajal me kogunesime ja otsustasime siiski üksmeelselt, et me esitame teile komisjonipoolse ettepaneku, mille sisu on järgmine. Me oleme arutanud oma töös, mis puudutab kohalike omavalitsuste peatükki, mitmeid põhimõttelisi küsimusi, mis puudutavad härra Adamsi teksti selles peatükis. Paljudes, võib öelda enamikus peatükkides, mis puudutavad omavalitsusi, oleme jõudnud põhimõttelisele kokkuleppele, sealhulgas valijate, eelarve- ja maksuküsimused, samuti alevi-, vallavanema ja linnaape ametite lahusus volikogu esimehest ja veel mõned. Jäänud on mõned põhimõttelised küsimused, mis meid edaspidises töös ahistavad ja terviklikku teksti teile esitada ei lasknud.

Küsimus on nimelt tasandite arvust. Võimalused on siin järgmised. Komisjonis on selgelt välja kujunenud kolm seisukohta. Komisjonil on palve Põhiseaduslikule Assambleele võtta seisukoht küsimuses, kas üldse omavalitsuse peatükis sätestada need tasandid, kus omavalitsus fikseeritakse. See tähendab, kas üldse öelda, et omavalitsus realiseerub kas valla, alevi, linna, mõne linnaosa, maakonna või veel mõnel tasandil. Selle lahenduse vooruseks on kahtlemata lühidus ja küllaltki suur üldistusaste. Selle lahenduse puuduseks on sisuliste küsimuste ja põhimõtteliste vaidluste edasilükkamine aleviseaduse, vallaseaduse, linnaseaduse ja muude omavalitsuse tööd reguleerivate normatiivaktide arutamiseni. Teine võimalus on, kui assamblee nii otsustab, et need tasemed, kus omavalitsus realiseerub, peaksid olema siiski põhiseaduses ära

nimetatud. Küsimus on järgmine: kas omavalitsus realiseerub ainult valla, alevi ja linna tasandil? Siin lähevad komisjoni seisukohad üsna jäigalt lahku ja mõlema poole esindajaid on enam-vähem ühepalju ning kahjuks ei ole me omapoolset versiooni teile esitanud. Otsustasime, et lihtsam oleks meie edasise töö aluseks võtta teie otsustus.

Küsimus omavalitsuse tasanditest on küllalt problemaatiline, sest, nagu ma ütlesin, otsustada tuleks, millisel või millistel taseme(te)l realiseerub omavalitsus. Kui te mäletate mu eelmist ettekannet, siis ma loetlesin mõningaid tunnuseid, mis on omavalitsusele iseloomulikud: see puudutab maksuõigust, eelarve moodustamist, korralduste ja määruste väljaandmise õigust, esinduskogude moodustamist jne. Valla tasandil, nagu ma ütlesin, oleme põhimõtteliselt nende asjadega jõudnud kokkuleppele. Küsimus on, kas needsamad punktid laienevad ka maakonnale või mõnele muule tasandile ehk kas omavalitsus realiseerub ühel või kahel tasandil. Sest tegelikult on olukord selline, et olenemata sellest, mitmel tasandil realiseerub omavalitsus – kas ühel või kahel tasandil, olen mina isiklikult väga sügavalt veendunud, et regionaalsete küsimuste korraldamist ka siis, kui omavalitsus realiseerub ainult valla, alevi ja linna tasandil, on võimalik korraldada ja kindlasti see tuleb korraldada. Selleks on mitmeid võimalusi valdade ja teiste omavalitsuste liitude, maakondlike liitude ja muude liitude näol. Samuti on põhimõtteliselt võimalik ka esindusorganite moodustamine maavanema juures, kui selline institutsioon sisse seatakse. See tähendab, et ka sellisel juhul on võimalik huvide esindamine maakonna tasandil. Kuid ma kordan veel kord: assamblee põhimõtteline seisukoht oleks meile vajalik. See on minu poolt kõik.

Juhataja

Tänan! On mõned küsimused. Esimesena saab küsimuse esitamiseks sõna härra Uluots. Palun!

Ü. Uluots

Lugupeetud ettekandja, mul on informatsioon, et meie omavalitsuslikud liidud tegelevad praegu väga tõsiselt põhiseaduse küsimustega. Kas teie toimkonnal on informatsiooni, millised on nende omavalitsuste deviisid ja seisukohad antud küsimuses?

K. Jürgenson

Tänan! See on väga asjakohane küsimus: kogu probleem sellest algabki, sest inimesi, kes on huvitatud selle küsimuse lahendamisest, on väga palju. Arvamusi selle kohta on komisjonile laekunud üsna arvukalt. Meil on selle kohta olemas näiteks Tartumaa valdade liidu arvamus, Eesti Vabariigi maa- ja linnavolikogude esimeeste, maavanemate ja linnapeade koosoleku avaldus. Meil on ka Tartu maavalitsuse arvamus ja lisaks sellele on esitanud arvamusi ka üks ülemnõukogu saadik, samuti on olemas valdu asutava liidu ja maaomavalitsuste liidu arvamus. Ning lisaks sellele on põhimõtteliselt kõigil komisjoni liikmetel samuti oma seisukohad nendes küsimustes tekstina formuleeritud.

P. Kask

Ma tean, et ühetasandilise omavalitsuse mudeli pooldajad seavad endale eeskujuks Soome Vabariiki ja tema kogemusi. Kas kahetasandilise mudeli pooldajatel on ka mingi konkreetne eeskuju? Tänan!

K. Jürgenson

Ma pean kõigepealt tänama sellise isikliku küsimuse pärast. Et ei oleks valesti arusaamist, mina isiklikult kaldun omavalitsuse küsimuses ühe tasandi poole. Kui rääkida eeskujudest, siis Soome süsteemiga oleme ilmselt tõesti kõige rohkem tuttavad, mina isiklikult samuti. Ei saa öelda, et ei tunta Skandinaavia maade süsteeme, aga ma ei julgeks väita (ja tahaks loota, et see tegelikult ka nii on), et me oleme sidunud nii ühe kui ka teise poole seisukohtade väljaütlemisega mingisuguse konkreetse malli. Tundes Soome süsteemi, ei ole ma sugugi lähtunud sellest kui absoluudist. Ja pealegi on soomlased ümber tegemas oma vallaseadust. Tänavu aasta alguses pandi neil kokku vallaseaduse paranduse komitee, kes peab oma töö lõpetama tuleva aasta lõpuks. Ka nemad on asunud omavalitsuse reformimise teele.

T. Velliste

Härra eesistuja! Härra ettekandja! Mul on küsimus omavalitsuslike ühikute piiride kohta. Kas teie toimkonnal on seisukoht selle kohta, kuidas määratakse ja kuidas muudetakse omavalitsuslike ühikute, nii valdade kui ka maakondade piire ja kas see on kuidagi seotud etniliste piiride küsimusega? Tänan!

K. Jürgenson

Meie ei ole esitanud küsimusi etnilistest piiridest, küll aga oli piiride muutmise punkt sees härra Adamsi tekstis. Komisjon oli seisukohal, et piiride küsimusi ei ole vaja selles peatükis käsitleda.

V. Salum

Kas kutseliste omavalitsuste osa tuleks põhiseadusest täiesti välja jätta?

K. Jürgenson

Praegu me ei ole seda käsitletud.

Juhataja

Küsimusi rohkem ei ole. Aitäh seitsmendale toimkonnale, aitäh härra Jürgensonile! Nendel teemadel soovib sõna härra Saatpalu. Palun!

V. Saatpalu

Lugupeetud juhataja ja kolleegid! Ma tahaksin oma sõnavõtuga juhtida tähelepanu vastutuse määrale, mille me endale võtame, kui me hakkame hääletama küsimust, kas me põhiseaduses määrame Eesti riigile ühe- või kahetasandilise omavalitsussüsteemi. Kui me presidendi ja parlamendi teljel siia või sinna midagi nihutades praktiliselt tegeleme siiski, ärgu keegi pangu pahaks, mõneti võimukeskuse nüanssidega, siis tasandilisuse üle hääletades me tegeleme Eesti

riigi vertikaalse võimustruktuuri olulise muutmisega ühel või teisel juhul. Ma tahan juhtida teie tähelepanu just vastutuse määrale, mille me endale võtame, kui me siin selle otsuse üle hakkame hääletama.

Minu seisukoht on, et see võiks jääda kohaliku omavalitsuse seaduse pädevusse ja seda mitte käsitleda põhiseaduses just selle tõttu, et võib-olla me ei ole piisavalt kompetentsed nendes nüanssides, mis on omavalitsusega seotud. Praeguses kogus me ei ole võib-olla niivõrd, ärgu keegi pangu pahaks, mitte nii kompetentsed. Eesti Linnade Liidu endise direktorina on mul olnud võimalus viibida kümnetel diskussioonidel, kus on otsitud sedasama tõde: kas esimene või kas ainult üks tasand või kaks tasandit. Ma võin oma kogemusele toetudes täie veendumusega öelda, et minule ei ole suudetud ei ühe ega teise poolt tõestada, et ainult üks on võimalik või et ainult kaks on võimalik. Selles kõhkluses elab ka Skandinaavia. Kord on nii, kord on naa, kuid tendentsid on praegu (ma lihtsalt konstateerin fakti, kuivõrd mind on ametlikult vastu võetud kõikides Skandinaavia maade vastavates liitudes), ametlikud tendentsid on kahetasandilisuse poole, sealhulgas ka ühetasandilises Soomes, kus on vastavad diskussioonid alanud.

Ma toetan täielikult Jüri Rätsepa seisukohta: selles mõttes me mõtted kattuvad, et põhiseadusesse peaks võimalikult vähe kirjutama nendest valdkondadest, mis tulevad lahtikirjutamisele eraldi seadustes. Põhiseaduses peaks detailselt lahti kirjutama ainult need valdkonnad, mida mujal seadustes ei käsitleta. Ma loen omavalitsuse selliseks valdkonnaks, mille kohta kirjutatakse veel mitmeid seadusi: omavalitsusseadus, vallaseadus, linnaseadus. Kui tuleb teine tasand või õieti, kui jääb teine tasand, siis ka maakonnaseadus jne. Seal, ma usun, on õige aeg esitada kõiki neid probleeme rahulikumas, Eesti riigile rahulikumas miljões. Sellepärast minu seisukoht ongi jätta see välja ja panna see küsimus hääletusele tõesti siis.

Ma tahan veel kord rõhutada seda vastutuse määra, kui me hääletame, et tasandite arvu määrab see kogu siin. Siis me võtame endale ränga vastutuse. Ma tean põhjusi, mulle on psühholoogid öelnud, miks see võitlus käib. Valla tasandil olevad inimesed, tunnetades riigivõimu, kõige kõrgema võimu paratamatust, ei taha, et seal vahel oleks veel keegi, kes tahab nende üle n.-ö. võimu. Teise tasandi mehed, kes kaitsevad põhimõtteliselt praegu rõhuvas enamuses kahe tasandi olemasolu, tunnetades ka riigivõimu paratamatust, kuid olles ise seal väga lähedal ja kahetsedes, et nendel ei ole võimalust võib-olla kedagi käsutada nagu riigivõimul, tahavad, et neil oleks seal allpool veel keegi, kelle üle võimu saada. See on psühholoogiline seletus ja seda tuleb tõsiselt arvestada.

On öeldud, et mis siis ikka, valime siin selle tasandite arvu, jänesed kaarti ei mängi. Ma võin öelda ka, et julge hundi rind on tõesti rasvane, aga ma juhin tähelepanu ka sellele, et alati tal see rind rasvane ei ole. Ja kui me siin hakkame valima, hääletama, kas jääb üks või kaks tasandit, siis pooled lähevad siit ilma rasvata rinnaga minema. Nii et kes siis vastavalt kaotavad? Ma juhin

veel kord tähelepanu sellele, et me mõistaksime seda vastutuse määra, mis meile langeb, kui me võtame tuleviku suhtes niisuguse otsuse vastu. Ma tahaksin veel öelda, et üks põhjus, miks me tahame seda otsust just siin vastu võtta, on see, et Eesti ühiskonnas on veel valdaval määral levinud üksteise kahtlustamine. Te tunnete seda ise, kõik, kes võimuorganites tegutsevad, ja see kahtlustus ilmneb ka selles, et me kahtlustame neid, kes meile järgnevad, et kui me praegu ei otsusta, ei ütle, kuidas meie seda tahame või õigeaks peame, siis tingimata tulevad nemad ja teevad niisuguse seaduse, mis ei kõlba. Mina kutsun üles uskuma neid inimesi, kes tulevad ja hakkavad tegema kohaliku omavalitsuse seadust. Sellepärast ma palun, et enne, kui te nupule vajutate, otsuse teete, kaaluge veel kord, kas te tõesti kahtlete nendes, kes tulevad ja teevad omavalitsuse seadust, linnaseadust, vallaseadust. Kas me tõesti peame neile kõigile ükshaaval ette ütleva? Mina näiteks toetan seisukohta, et põhiseaduses võiks see peatükk olla võimalikult lühike. Ja meie esimese põhiseaduse kirjutajad sellest lähtusidki. Seal on ainult kolm paragrahvi. Venelased kirjutasid oma uue põhiseaduse, kus on ainult viis paragrahvi. Mõelgem sellele! Ma tänan, et soostusite mind ära kuulama.

Juhataja

Täna teid, härra Saatpalu! Härra Arjukese, palun!

R. Arjukese

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud kolleegid! Ma ei tahaks võtta väga resoluutset seisukohta, aga ma püüan teha nii erapooletult, kui ma olen võimeline, kui hästi see välja tuleb. Tähendab, põhimõtteliselt on võimalik ühetasandiline omavalitsus, kahetasandiline omavalitsus või omavalitsusest hoopis loobumine. Printsibina on see võimalik, et mingit omavalitsust ei ole olemas. On olemas riigivalitsus ja riigiametnikud maakonnas või mingites piirkondades ja riigivalitsuse ametnikud külades. See on täiesti võimalik, kui see süsteem funktsioneerib hästi. Ainult et iga niisuguse tsentraliseeritud süsteemi kõige suuremaks puuduseks ma pean seda, et igasugune viga, mis tehakse, on totaalne. See haarab kõiki. Kui mingisugune asi kusagil valesti tehakse, siis see jõuab igasse külasse päralt.

Väidetakse, et valdades ei ole piisavalt kompetentseid inimesi. Ma arvan, et valdadesse ei saa, ei tule neid eluilmaski, kui kompetentsetel inimestel seal midagi teha ei ole – tähendab, kui seal koha peal valda ei ole. Siis jääbki see riigiametnik sinna ja sellega asi piirdub. Kõigepealt me peame selle otsustusvõimelisuse viima kõige madalamale tasandile: valla tasandile või minu pärast kas või küla tasandile. Selleks, et inimesed oleksid üldse asjast huvitatud. Nii kaua, kui seda kohapeal otsustamist ei ole, ei saa inimeste käest nõuda, et neil üldse mingit huvi oleks. Ebakompetentsusest tulenevad vead valla tasandil ei saa olla katastroofilised. Niisamuti nagu praeguses majanduslikus olukorras ühe kolhoosi kokkuvarisemine tähendab tuhande inimese leivata jäämist, ühe talu pankrotti minek tähendab niisugust katastroofi, millest naaber ja vald on

võimelised üle olema. Tähendab, see on suurte ja väikeste struktuuride vastuolu.

Nüüd sellest, mis puudutab teist tasandit. Ma lihtsalt lähtun praegu väljakujunenud olukorrast. Kui ühe ja sama asjaga tegelevad mitu instantsi või mitu tasandit, siis see on ju sama hea, kui ühel koeral on mitu peremeest – sellest koerast ei saa kunagi mingit koera. Niisamuti on ka siis, kui ühe asjaga tegeleb vald, maakond ja tuleb ka veel riigi poolt niisugune detailideni ulatuvate määruste ja eeskirjadega asjamees. Noh, siis keegi ju ei tea, millega ta peaks tegelema. Niisugune koer kipub pidevalt näljas olema.

Väidetakse, et vallad lihtsalt ei saa hakkama selle asjaga veel sellepärast, et niisugused asjad on olemas maakonnas, nagu oleks väljaspool valdade huvi. Mina niisuguseid valdkondi ei näe, sellepärast et maakonnas ei ole kunagi mingeid alasid, mis ei ole ühegi valla või linna all. Iga lapike maad, iga ... see, mis maakonnas tehakse – see on ikkagi kuidagi valla või linna piirkonda haaratud. Ma näen siin mingit kompromissvarianti ikkagi selles, et ülemaakonnaliste asjadega, mis puudutavad tervishoidu või haridussüsteemi suuremaid üksusi, tegelevad valdade liidud. Iga vald on huvitatud, et tema inimesed saaksid arstiabi, haridust. Mina räägin puht valdade seisukohalt. Kui kellelgi on teisi arvamusi, siis võiks see vaidlus muidugi edasi minna. Aitäh!

Juhataja

Täna, härra Arjukese! Härra Korrovits, kas te soovite pikemalt esineda? Poolteist tundi tööaega on läbi, me oleme sunnitud vaheaja tegema. Kui te saate hakkama paari minutiga, siis ma usun, et assamblee on nõus ära kuulama ka teie sõnavõtu.

V. Korrovits

Mul võib minna kolm minutit, sellepärast ma tuln siia pulti, aga seitse minutit ma küll ei räägi.

Juhataja

Lugupeetud assamblee liikmed, reglement ütleb, et me üle poolteise tunni järjest tööd ei tee. Poolteist tundi sai praegu täpselt täis. Kas me kuulame ära ka härra Korrovitsi või on veel sõnavõtjaid ja me teeme kohe vaheaja? (Hääled saalist.) Kena. Härra Korrovits, palun!

V. Korrovits

Lugupeetud assamblee liikmed! Selles küsimuses olen mina peaaegu täiesti erapooletu sõnavõtja, sest ma kuulun Tartu linna volikokku ja on päris kindel, et see jääb omavalitsussüsteemis ühetasandiliseks ja enam-vähem kindel on ka see, et Tartus ei tule linnarajoone, kus hakatakse ka volikogusid valima.

Põhiseaduse eesmärk on nähtavasti see, et ta töötaks välja riigi elu normid pikema aja peale, kuid väga hea, kui ta saab ka kaasa aidata päevapoliitiliste probleemide lahendamisele. Omavalitsuse süsteemis on meil praegu nõrk koht nõukogudeaegsed külanõukogud. Nendest külanõukogudest peavad saama vallad. Ja nimelt niisugused vallad, nimelt niisugused omavalitsusüksused, kes

oleksid maal kollektiivseks peremeheks. Ilma selleta ei lähe maaelu mitte kuskile ja ei aita mingisugune dotatsioon ega ka mingisugune tark ametnik maal, ei nõuandja ega spetsialist ega mitte keegi. See on elu alus.

Mida tähendab siinkohal teine tasand? Kui teine tasand mingil kujul soodustaks valdade iseseisvuse suurenemist, siis oleks tal mõtet. Tulevikupilt on nähtavasti niisugune, nagu ta on ka mujal maailmas: see teine tasand saab olema liikuv struktuur. Nii on praegu ka Skandinaavia maades. Tähendab, Soome on puht ühetasandiline, aga seal on tegemist valdade liitudega.

Teistes Skandinaavia maades on teine tasand kus tugevam, kus nõrgem. Kuid pidagem meeles, et igal pool on vallad külaelu peremehed, mida meil ei ole. Teise tasandi sisseviimine tähendab rajooni võimu jätkamist omavalitsuste süsteemis. See on puhtnõukogulik element. Ma ei taha kellelegi silti külge kleepida, kuid see on vaieldamatu tõsiasi, et see süsteem midagi ei korralda, peaaegu mitte millegi eest ei vastuta ja mitte kedagi ei kaitse. Nõukogulik arusaam oli, et kui vaene nõukogude inimene on kaitsetu, tuleb luua veel üks kontroll või mingisugune korraldav organ, siis saab inimene rohkem kaitstud. Nii loodi ka Hruštšovi ajal rahvakontrolli süsteem, mis teatavasti ei kaitsnud ei inimest ega tootmist ega mitte midagi. Sellepärast praegusel juhul teist tasandit kohustuslikus korras sisse viia nähtavasti õige ei ole. Kui ta aga formeerub valdade vabatahtlike liitude näol, siis on see igati normaalne nähtus ja seda ei tohi seadusandlus välistada. Ka põhiseadus mitte. Ja mitmedki probleemid lahendatakse ära osavalla mõistes. Siis oleks Tallinn omavalitsuse üksus ja tal oleks osavallad, linnarajoonid vms. Tänan tähelepanu eest!

Juhataja

Tänan, härra Korrovits! Me oleme nüüd lõpetanud ka seitsmenda toimkonna aruande läbiarutamise. Enne kui läheme vaheajale, on mul kaks teadet. Esiteks. Juhatus otsustas, et me kella 20-st kauem ei tööta, sest kell 20 saab täis kaheksa töötundi ja sellest peaks tänaseks aitama. Ja teine teadaanne. Vaheajal peab juhatus koosoleku ja palub tungivalt, et kõigi toimkondade esimehed võtaksid sellest koosolekust osa. Vaheaeg on 20 minutit. Me alustame tööd kell 18.30.

Vaheaeg

Juhataja

Lugupeetud kolleegid! Vaheaeg on lõppenud, palun teid istuda oma kohtadele. Kohaloleku kontroll. Kohal on 28 assamblee liiget, mis on kindlasti hea tulemus. Meil on jäänud läbi arutada ainult kaks päevakorrapunkti ja pole mingit kahtlust, et me sellega ka hästi hakkama saame. Vaheajal töötas assamblee juhatus, paludes töös osalema ka toimkondade juhte. Selle arutelu tulemused on järgmised.

1. Lugeda täna põhiseaduse projekti esimene lugemine lõppenuks.

2. Teise lugemise alustamiseks on võimalik kõigil Põhiseadusliku Assamblee liikmetel ja toimkondadel teha oma ettepanekud asjakohastele toimkondadele homme kella 12-ks. Tegemist on vaid esialgsete ettepanekutega, mille alusel algab teine lugemine. Teine lugemine venib tervele nädalale, arvestades seda, et ehk assamblee soostub töötama ka ületuleval nädalal. Ja teise lugemise lõpetamiseks ettepanekute tegemine põhiseaduse projekti kohta lõpeks sel juhul 30. oktoobril, s. o. ületuleva nädala kolmapäeval kell 10. Seega toimuks teine lugemine, mis on otsustav, kahes faasis. Selles faasis, millega me seda alustame, ja selles faasis, kuhu me oleme välja jõudnud 30. oktoobri hommikul kell 10, kukub kell nii toimkondadele kui ka assamblee liikmetele põhiseaduse projekti muutmise ettepanekute tegemiseks. Juhatuse ja enamiku toimkondade arvates võimaldaks asja selline käsitus meil rahulikult tutvuda kõigi nende parandusettepanekutega, mis esitati täna, oodata ära, mida näitab parandusettepanekute hääletamine nädala pärast, esitada oma lõplikud ettepanekud hiljemalt 30. oktoobril ja siis minna juba edasi tekstiga, kus me kolmanda lugemise käigus parandame ainult juba tehtud parandusi. Selline on juhatuse ja enamiku toimkondade juhtide ettepanek, kuidas tööd jätkata. Seda ettepanekut soovib paremaks teha härra Leisson.

E. Leisson

Lugupeetud härra eesistuja! Lugupeetud kolleegid! Mul on ettepanek, et pärast meie lõplike ettepanekute vormistamist võimaldada juhatusel kahe päeva jooksul, s. o. 30. ja 31. oktoobril ette valmistada eelnõu teiseks lugemiseks, see juhatuse poolt läbi vaadata, ja et me seega töötaksime ülejäämisel nädalal esmaspäeval ja teisipäeval ning reedel ja laupäeval. Mul on sügav kahtlus, kas me suudame nii pikka töötsükli efektiivselt kasutada. Tänan!

Juhataja

Härra Leisson, kui te lubate, siis selle ettepaneku me realiseeriksime lõplikult kolmandas, vabandust, teises päevakorrapunktis ja kuidas ka assamblee ei otsusta, ei mõjustaks see graafikut, mida ma teile tutvustasin. Härra Adams!

J. Adams

Lugupeetud kolleegid, ma arvan, et me petame iseennast ja ka Eesti rahvast, kui me loeme esimese lugemise lõpetatuks, ilma et me oleksime viinud läbi mõningaid hääletusi. Kui me neid täna ei jõua läbi viia, siis me peame seda tegema edaspidi ja alles siis lugema esimese lugemise lõpetatuks.

Teiseks, mis puutub ettepanekusse, et esialgsed ettepanekud oleksid homme kella 12-ks esitatud. Ma ütlen oma seisukoha. Isegi kui ma täna öösel silmataitki ei magaks, ei jõuaks ma tõenäoliselt oma esialgseid ettepanekuid kõigile toimkondadele, kellele ma tahan need esitada, kella 12-ks korrektselt vormistatuna esitada. Nii et ma ka sel juhul eelistaksin, et me sellist otsust vastu ei võtaks. Kuigi jah, 30. kuupäev tundub väga sümpaatne.

Juhataja

Lugupeetud kolleegid, ma pean vajalikuks korrata seda ettepanekut, mille tegi juhatus: venitada teine lugemine pikemale ajale, mille jooksul meil oleks võimalik mitmete tööpäevade jooksul arutada läbi kõik ettepanekud, viia läbi hääletamised ja lõpetada projekti muutmise ettepanekute tegemine alles 30. oktoobril. Härra Erm, palun!

A. Erm

Ma toetan siiski eespool tehtud ettepanekut katkestada praegu esimene lugemine. Seitsmenda toimkonna liikmena ma esitan oma arvamuse: kui me praegu ei tee ära neid põhimõttelisi hääletamisi, millest rääkis härra Jürgenson, ei ole meie komisjoni tööl mingisugust efektiivsust. Me ei saa nii edasi töötada. Kui me neid hääletamisi ei vii läbi ei täna ega homme, tähendab see seda, et me tegelikult nädal aega ei tööta. Aitäh!

Juhataja

Härra Vahtre, palun!

L. Vahtre

Austatud assamblee! Olenemata sellest, kas me vajutame täna nuppudele või teeme seda mõnel teisel päeval, ma väga soovitan hoiduda sellest väljendist, et me hakkame hääletama. See ei ole hääletamine, vaid see on Põhiseadusliku Assamblee arvamuse küsimine. Et ei võetaks liialt paaniliselt seda, et me nüüd hääletame, et meid on vähe, et meil on pea väsinud. Tähtsamates küsimustes on meil arvamus olemas, vähemalt nendel, kellele vastav küsimus on oluline, ja nii tuleb seda ka võtta. Ma tänan!

Juhataja

Aitäh! Härra Rumessen, palun!

V. Rumessen

Lugupeetud kolleegid, eilsel juhatuses koosolekul oli juba juttu nendest momentidest, millega ma põhjendasin, et täna tuleks esimene lugemine siiski katkestada. Ma jään oma arvamuse juurde ja toetan neid kolleege, kes ka peavad silmas vajadust praegu lugemine katkestada. Ma ei näe tõepoolest võimalust hakata täna hääletama neid ettepanekuid, mida on teinud mitmete komisjonide esimehed, kuid ma ei saa aru, miks me ei võiks seda teha homme hommikul. Kui me otsustaksime näiteks plenaaristungiga homme hommikul kokku tulla ja siiski need hääletused läbi viia, siis see oleks komisjonide jaoks äärmiselt vajalik. Teisele lugemisele läheksime juba ühe põhiseaduse projekti kui tervikuga, me saaksime vaagida ja ühtlustada neid ettepanekuid, mis praegu on sisse viidud. Vastasel korral on meil teisel lugemisel tegemist lihtsalt anarhia ja kaosega.

Juhataja

Suur tänu! Tegemist on protsessuaalküsimusega ja sellepärast on viimane, kes selles asjas sõna

saab, proua Aaskivi. Pärast seda asume otsustamise juurde. Härra Saatpalu, palun!

V. Saatpalu

Ma toetan oma toimkonnakaaslase härra Ermi seisukohta, et seitsmes toimkond palub suuna saamiseks seda nupule vajutamist küsimuses, mille meie toimkonna esimees esitas: just nimelt, kas kanda põhiseadusesse tasandite arvu küsimus, kas seda käsitleda või mitte? Meie toimkond on selles küsimuses mitte lõhki, vaid pooleks, ja see oleks meile ehk toeks. Ma toetan ka seda seisukohta, et kui seda ei saa teha täna (sümpaatne oli see härra Rumesseni esituses), võiks seda teha homme hommikul, päeva alguses. Aitäh!

Juhataja

Härra Vahtre, palun!

L. Vahtre

Toetan seda ettepanekut, et just homme korraldada täiskogu koosolek ja seal see hääletamine või arvamuse avaldamine tingimata läbi viia.

Juhataja

Proua Aaskivi, palun!

Ü. Aaskivi

Lugupeetud juhataja! Lugupeetud kolleegid! Me oleme ilmselt kõik täna õhtul juba pisut väsinud ja seetõttu oleks ehk hea jälle meelde tuletada meie vastuvõetud reglementi, mida olen korra siin saalis juba teinud ja just nimelt töökorralduse küsimustes – anda juhatusle, kes on laiendanud reglemendis ettenähtud koosseisu ka toimkondade esimeestega, anda nõupidamiseks neile siiski võimalus nende küsimuste põhjalikuks kaalumiseks. Sellepärast tahaksin praegu juhatuse pakutut toetada, sest ma kardan, et ka homme oleksid meie hääletused juhuslikud ja ma ei usu, et seitsmes toimkond oleks õnnelik, kui ta homme saaks ühe hääletustulemuse. Teise lugemise käigus, kui inimesed on saanud põhjalikumalt tutvuda nende paberitega, nende ettepanekutega, kui ka teised toimkonnad on saanud neid arutada, mitte ainult assamblee üksikliikmed, vaid terved toimkonnad, ma usun, teevad vastamisi oma ettepanekuid, nõnda nagu ka juhatuse ettepanek seda käsitleb. Ma tõesti leian, et esimese lugemise võiks ilma soovituslike hääletamisteta lugeda lõppenuks ja teise lugemise ajaline venitamine, kus me tõesti saame ühe toimkonna teemade ringi täiesti põhjalikult koos sõnavõttude, arvamustevahetuste, vajalike hääletustega ette võtta pärast seda, kui toimkonnad on juba põhjalikult kõike kaalunud, ma arvan, on märksa konstruktiivsem ja viljakam tee. Täna tähelepanu eest!

Juhataja

Suur tänu! Selleks et meil oleks kergem otsustada, panen hääletusele küsimuse esimese lugemise lõpetamisest. Ma tutvustan teile veel kord reglemendi § 6, selle kolmandat ja neljandat lõiget. Neljanda lõike järgi esineb iga toimkond pärast põhiseaduse eelnõu aluseks võtmist aruannetega

kolm korda. Pärast teist aruannet võib toimkonnale muudatusettepanekuid esitada vaid tehtud paranduste kohta. Sellest reglemendi lõikest peaks tulenema see, et esimene ja teine lugemine on sisult samased, kuid ajaliselt eristatavad. Ja veel juhin teie tähelepanu § 6 lõikele 3.

Muudatusettepanekud arutatakse esmalt läbi teematoimkonnas, kus langetatakse ka otsus ettepaneku kohta. Teematoimkonna otsust võib apelleerida täiskogus vastava teematoimkonna aruande arutamisel. Kolmandast lõikest tuleneb, et on kohustus ja võimalus vajalikud hääletamised läbi viia teise lugemise käigus, milleks juhatus ka teile ettepaneku tegi, arutades seda küsimust kollegiaalselt ja asudes seisukohale, mida ma teile tutvustasin.

Juhatus paneb hääletamisele otsuse lugeda täna esimene lugemine lõppenuks. Hääletame. 18 poolthäälega 13 vastuhääle vastu on küsimus otsustatud ja esimene lugemine lõpetatud. Ma soovin veel kord kõikidele kolleegidele selgitada, et midagi hullu ei ole juhtunud. Palun kõigil võtta teadmiseks järgmised tähtajad, ma kordan neid. Aluseks võetud põhiseaduse projekti kohta võivad nii toimkonnad kui ka assamblee liikmed esitada oma parandusettepanekuid 30.

oktoobriks, see on ületuleva nädala kolmapäevaks kella 10-ks hommikul. Selleks, et me saaksime teist lugemist alustada seisust, mis arvestab tänast arutelu ja selle arutelu baasil tehtud ettepanekuid, palun need ettepanekud esitada hiljemalt homme kell 12 teematoimkondadele.

Esimene päevakorrapunkt on lõppenud.

Sõna soovivad härrad Korrovits, Fjuk, Adams. Ma loodan, et protsessuaalsetes küsimustes või mingite muude ettepanekutega. Härra Korrovits, palun!

V. Korrovits

Head kolleegid, kui mulle keegi selgeks teeb, et me nimetame kassi koeraks ja ta hakkab haukuma, siis ma olen täiesti nõus, et esimene lugemine on läbi. Aga kuna oli selgelt välja öeldud, et on vaja hääletada seitsmenda toimkonna tõstatatud küsimuses, siis tekib küsimus, kas oleme meie reglemendi jaoks või on reglement meie jaoks. Ja mis mõtet on üldse reglementeerida, midagi üldse lõppenuks kuulutada ja mis on eesmärk, ma ei saa aru. Tänan!

Juhataja

Härra Korrovits, otsus on assamblee poolt langetatud. See on langetatud vaheajal toimunud nõupidamise tulemusel. Mul on palve, et kõik assamblee liikmed loeksid endale täitmiseks ka neid assamblee otsuseid, mis neile ei meeldi. Kui on vajalik seda otsust selgitada, tehkem seda üksikutele assamblee liikmetele pärast tööaja lõppu. Ma palun härrasid Fjuki, Adamsit ja Kaske, härra Ermi, kui on tegemist samasisuliste küsimustega, neid siiski täna mitte enam esitada. Otsus on vastu võetud. Härra Fjuk!

I. Fjuk

Lugupeetud juhataja, lähtudes otsusest, on mul pool küsimust, pool ettepanekut. Kas ma sain õigesti aru, et nüüd valmistatakse kõigi tehtud paranduste ja ettepanekute baasil uus või

täiendatud põhiseaduse variant, mida me hakkame teisel lugemisel kasutama, kus on ära toodud siis need paranduste võimalikud variandid ja kohad, kuhu neid sisse viia? Kas ma saan õigesti aru, et me võiksime selle kätte saada juba kolmapäevaks või neljapäevaks, et saaks sellega eelnevalt tööd teha, et teist lugemist alustada juba, nii-ütelda, potentsiaaliga? See oli nagu ettepaneku moodi.

Juhataja

Aitäh, härra Fjuk! Vaheajal toimunud koosolekul me leppisime kokku ja ma loodan, et juhatusel on võimalik seda kokkulepet teematoimkondadega edasi arutada, et teise lugemise alustuseks peaksid olema kõigil teematoimkondadel ette valmistatud materjalid niisugusel kujul, nagu need esitas tänaseks lugemiseks toimikond, mida juhhib Peet Kask. Teise lugemise käigus aga tõepoolest valmistatakse ette uus tekst. Ja selle teksti alusel viiakse sisse lõplikud korrektiivid. Teine lugemine kestab kauem kui üks nädal. Härra Adams, palun!

J. Adams

Härra Anton, meil siin on väga erinevate poliitiliste harjumuste ja traditsioonidega inimesed. Eesti Kongressi saadikuna mina ei ole harjunud näiteks kunagi poolikut tööd nimetama tehtud tööks. Sellega ma reserveerin ka endale õiguse teha ajakirjandusele vastav avaldus, et ma ei ole nõus sellega, et me simuleerime, et meil on esimene lugemine lõppenud. Jään oma arvamuse juurde, et ettepanekute esitamise tähtaeg homme kell 12 on absoluutselt ebareaalne. Ma arvan ka seda, et reglement on meil töö jaoks, mitte meie reglemendi jaoks. Ma teen ettepaneku praegusele juhatusel mitte sundida meid kõrvale kalduma põhiseaduse töö juurest selleks, et muuta reglementi meile vajalikuks. Vastasel juhul me oleme sunnitud mõned päevad tegelema sellega. (Paus.)

Juhataja

Lugupeetud kolleegid, juhatus on kollegiaalne organ, arutatakse protsessuaalset küsimust. Selles protsessuaalses küsimuses on otsus vastu võetud ja sõnavõetud lõpetatud. Selle päevakorrapunkti lõpetuseks ma annan veel sõna härra Lauri Vahtrele.

L. Vahtre

Austatud kõrge kogu! On täiesti selge, et see vastuvõetud otsus, mis asja tehti häälteenamusega, väga paljudele ei meeldi, ja on ka täiesti selge, et põhjused, miks ta ei meeldi, on vähemalt nii mõnelgi juhul küllaltki kaalukad. Aga selle otsuse vastuvõtmises palun ei ajakirjanduses ega ka kuskil mujal mitte süüdistada juhatus, sest otsuse võttis vastu Põhiseaduslik Assamblee. Ja niimoodi ma palun adresseerida ka oma kriitika. Ma tänan!

Juhataja

Ilmselt on süüdi kellaeg ja see, et väljas on pimedaks läinud, tuul on tõusnud ja võib-olla on sadama hakanud. Ma loodan siiski, et me saame konstruktiivselt oma tööd jätkata ja meid ei sega

ka esimeses päevakorrapunktis tehtud otsus. Kordan: ma olen veendunud ja juhatus on tervikuna veendunud, et sellel ei ole mingeid traagilisi või dramaatilisi tagajärgi.

Teine päevakorrapunkt on Eesti Vabariigi Põhiseadusliku Assamblee juhatuse otsuse eelnõu Põhiseadusliku Assamblee töökorralduse kohta. Juhatus poolt esitatud eelnõu vajab pisut selgitamist. Vastavalt plaangraafikule on kokku lepitud, et ületuleva nädala esmaspäeval ja teisipäeval, s. o. 28. ja 29. oktoobril toimub rahvusvaheline konverents eksperdiarvamuse saamiseks aluseks võetud eelnõule. Juhatus teeb ettepaneku lisaks neile kahele tööpäevale, kui on vajalik kõigi assamblee liikmete aktiivne osalus, teha assamblee tööpäevadeks ka 30. ja 31. oktoober. Vastavalt kehtivale reglemendile oleksid sellel nädalal tööpäevad samuti reede ja laupäev, kuid juhatus teeb ettepaneku leppida toimkondadega kokku selliselt, et laupäeval Põhiseadusliku Assamblee toimkondades tööd ei toimuks ja viimane tööpäev oleks meil ületuleva nädala reedene päev. See on juhatuse ettepanek, mis on läbi arutatud ka toimkondade juhtidega.

Palun, kas härra Erm soovib sõna selles päevakorralduses? Palun, härra Erm! Kas härra Runnel soovib sõna selles päevakorralduses? Sellisel juhul on palve, et te vajutaksite veel kord klahvile "sõna", siis teie soov kustutatakse. Tänan! Kas soovitakse sõna võtta teises päevakorrapunktis, millega me teeme täiendavaid tööpäevi assambleele? Härra Rumessen, palun!

V. Rumessen

Aitäh! Lugupeetud juhatus! Kuigi me arutasime juhatuses seda küsimust ja leidsime, et see on äärmiselt otstarbekas, pean ma siiski vajalikuks teha siin ettepaneku, et see küsimus oleks vaja ilmselt ka praegu assambleel läbi hääletada – lihtsalt sellel põhjusel, et väga paljudel Eesti Kongressi poolt valitud saadikutel on need tööpäevad ja kas nad kõik on suutelised töötama täie pingega nendel tööpäevadel Põhiseaduslikus Assamblees. Aitäh!

Juhataja

Loomulikult on planeeritud ka selle otsuse eelnõu hääletamine. Härra Reinson, palun!

J. Reinson

Lugupeetud juhataja, öelge palun, kuidas töötavad assamblee liikmed veel 30. oktoobril pärast kella 10, kui nad on kõik ettepanekud esitanud ja jäävad ootama lõplikku teksti.

Juhataja

Ma arvan, et Põhiseaduslik Assamblee töötab vähemalt kahes vormis: täiskoguna, nii nagu me töötame täna ja praegu, ning toimkondadena, nagu tõenäoliselt suurem osa töötab homme. Võimalikud on ka teised vormid, mille kohta meil kokkuleppeid praegu veel ei ole. Ma tahaksin loota, et 30. oktoobril pärast ettepanekute esitamist siiski kõik assamblee liikmed leiavad mahti arutada selles toimkonnas, kuhu nad kuuluvad, neidsamu ettepanekuid, mille esitamise tähtaeg

on 30. oktoober kell 10. See ongi see kõige tähtsam töö, milles minu arvates me siiski kokku leppisime. Ma palun tõepoolest seda tööd teha. Härra Runnel, palun!

H. Runnel

Kas võib, lugupeetud juhataja, veel kord küsida, millega peab tegelema meie kogu 28. ja 29. oktoobril? Kas ainult ekspertidega või sain ma valesti aru?

Juhataja

Härra Runnel, teematoimkondade juhtidele on tutvustatud nimetatud kahe päeva esialgset programmi. Selles programmis on ette nähtud üpris tõsine töö nii teematoimkondadele kui ka assambleele tervikuna. Esialgse programmi järgi toimub 28. oktoobril kell 12 assamblee täiskogu istung, kus kuulatakse ära kutsutud välisekspertide esialgsed hinnangud aluseks võetud eelnõu kohta. Samal päeval kell 16 toimub kuni neljatunniline kohtumine nimetatud välisekspertidega toimkondades. Teisipäeval kell 10 algab ekspertide töö eelnõu autoritega ja kell 12 kuni kahetunniline kohtumine veel kord toimkondadega. 29. oktoobril kell 16 on planeeritud kuni neljatunniline üldkogu istung selleks, et teha kokkuvõtteid ekspertkonverentsi tulemustest. Sellised oleksid esialgsete plaanide järgi nimetatud kaks tööpäeva. Nende kahe päeva selline töö tuleneb ka meie kalenderplaanist, millele ma juba juhtisin tähelepanu. Härra Runnel, palun!

H. Runnel

Ma palun veel kord vabandust! Kes need eksperdid on? Kas on võimalik ka nimekiri ette lugeda või nende päritolu meile juba täna teatavaks teha?

Juhataja

Need eksperdid komplekteerib Euroopa Nõukogu, kelle egiidi all üritus toimub. Vahetult tegeleb selle küsimusega Euroopa Nõukogu õigusosakond. Esialgsete kokkulepete järgi on neid eksperte vähemalt seitse ja nad esindavad nii Põhjamaid, Kesk-Euroopat kui ka Hispaaniat. Nende ekspertide nimesid ma praegu teile ette lugeda ei saa. Palun, kas me saame asuda otsuse projekti hääletamise juurde? Härra Leisson, palun!

E. Leisson

Ma julgen veel kord teha ettepaneku hääletada iga kuupäev eraldi. Täna!

Juhataja

Pärast seda, kui juhatuse poolt toimkondadega kokkulepitud otsuse projekt pole saanud vajalikul määral häält, hääletame esimesena härra Leissoni ettepanekut. Proua Pärnaste, palun!

E. Pärnaste

Lugupeetud juhatus, seoses äsja vastuvõetud otsusega, et viimased ettepanekud saab esitada 30. oktoobriks, on üsna loogiline, et toimkonnad teeksid tööd ka 28. ja 29. oktoobril just nimelt nende ettepanekute vormistamise asjus, sest elu on näidanud, et kahe päevaga pole toimkonnad

niikuinii piirdunud. Seega, kui 28. ja 29. oktoobril on meil tegemist põhiliselt ekspertidega, peaks assamblee hääletama veel mingisugused päevad tööpäevadeks, muidu ei jõua kuidagi ajagraafikus püsida. Tänan!

Juhataja

Ma palun saalilt veel kord tähelepanu ja selgitan veel kord, et nimetatud konverentsiga on assamblee liikmed seotud järgmise ajagraafiku järgi: esmaspäeval alates kell 12-st kuni kella 14-ni. Ma loodan, et toimkonnad ei alusta oma väsitavat päeva mitte kell 12, vaid mõnevõrra varem. Kell 16 algavad kohtumised töögruppides ja ma tahaksin loota, et mitte kõigil ei ole lõuna kaks tundi, s. t. kella 14-st kella 16-ni, vaid et vajaduse korral on võimalik ka seda kahte tundi kasutada arupidamiseks toimkondades. Teisipäeval algab ekspertide kohtumine toimkondadega samuti kell 12 ja ma tahaksin jällegi loota, et ka see väsitav tööpäev algab toimkondades varem kui kell 12. Tänan! Härra Kork!

T. Kork

Lugupeetud juhataja, kas juhatus arutas ka sellist varianti, et anda ettepanekute esitamise tähtajaks selline aeg, mis oleks päev või paar pärast ekspertidega kohtumist, mis lõpeb 29. oktoobril kell 20? Ma loodan, et me saame ekspertide käest väärtuslikke näpunäiteid, mille vormistamine võtab natuke rohkem aega kui teisipäeva kella 20-st kolmapäeva kella 10-ni. Aitäh!

Juhataja

Kui teil on võimalik võtta ette Põhiseadusliku Assamblee töö kalenderplaan (see on kõigile välja jagatud, me võtsime selles küsimuses vastu ka otsuse), siis te näete, et siia on planeeritud eraldi istung eksperdiarvamuste saamiseks korraldatud rahvusvahelise konverentsi tulemuste läbiarutamiseks. Tänan! Härra Talve!

J. K. Talve

[...]

Juhataja

Härra Salum!

V. Salum

30. oktoober kell 10 on natukene liiga varane aeg. Sellega me eeldame, et tuleb kõvasti öötööd teha. See ettepaneku esitamise tähtaeg võiks olla natukene hilisemal kellaajal.

Juhataja

Lugupeetud kolleegid, lubage panna hääletamisele teile juhatuselt esitatud projekt, mille sisuks on ületuleval nädalal täiendavate tööpäevade tegemine. Palun hääletame! Lugupeetud assamblee liikmed, tänan teid toetuse eest! 22 poolthäälega 6 vastuhääle vastu on võetud vastu otsus teha ületuleval nädalal lisatööpäevi Põhiseadusliku Assamblee ülesande täitmiseks. Tänan

teid!

Ja kolmas päevakorrapunkt: ekspertide kinnitamine teematoimkondadele. Selles küsimuses on samuti otsuse projekt, mis toetub nii reglemendile, mis näeb ette projektide kinnitamise assamblee poolt, kui ka esitatud kirjalikele ettepanekutele. Viienda toimkonna osas palus toimkonna juht sisse viia korrektiivi. Selle korrektiivi esitab teile kohe härra Tarto. Palun, härra Tarto!

E. Tarto

Aitäh! Meile teatas täna härra Eenok Kornel, et ta ei pea võimalikuks osaleda eksperdina meie toimkonna juures ja sellepärast ma palun tema nime ekspertide nimekirjast välja arvata.

Juhataja

Lisaks nimetatud kahele toimkonnale on laekunud mõnedelt toimkondadelt veel soov kinnitada tänasel istungil nende poolt valitud eksperdid. Kui te lubate, siis ma loen toimkondade taotlused selles küsimuses ette ja juhatus peab võimalikuks, kui te nii otsustate, ka nende taotluste alusel ekspertide kinnitamise tänasel istungil. Teise teematoimkonna poolt on ettepanek lülitada eksperdiks härra Ilmar Rebane, keda ilmselt tutvustada pole vaja. Kuues toimkond palub kinnitada ekspertideks esiteks härra Ilmar Rebase, teiseks härra Ando Lepsi. Palun, kas on küsimusi? Härra Uluots, palun!

Ü. Uluots

Ma ei tea, kes mulle sellele vastab. Mind huvitab, milline on härra Elleri sõjaväeline haridus, milline on tema sõjaväeline auaste ja kes on talle selle auastme andnud. Ilma nende andmeteta ma ei saa hääletada. Ta on minu jaoks tundmatu inimene, teisi inimesi ma tunnen.

Juhataja

Mul on palve, et sellele küsimusele vastaks viienda toimkonna esimees härra Tarto. Palun!

E. Tarto

Lugupeetud juhataja! Austatud kolleegid! Me puutume siin kokku ühe väga põhimõttelise probleemiga. Millised auastmed ja millised diplomid ja millised kraadid kehtivad? Meie keskel viibib lugupeetud härra Jüri Adams ja temal ei ole nõukogulikult mõttes samuti mingisuguseid diplomeid ega kraade juriidilisel alal. Ometi härra Adams on töötanud meiega ja meie oleme tema juhitud kollektiivi esitatud eelnõu võtnud aluseks. Nüüd me oleme väga keerulises olukorras selles suhtes, milliseid inimesi usaldada sõjanduse alal, politseis, riiklikus julgeolekuteenistuses jne. Näiteks meie toimkonna puhul on eksperdiks härra Elvo Priks, kes on meid okupeerinud riigi poolt saanud alampolkovniku auastme, ta on lõpetanud meid okupeerinud riigi Insenerivägede Akadeemia Moskvast. Me suhtume temasse mõistvalt, ta on ülemnõukogu riigikaitsekomisjoni ekspert ja ennast seal hästi näidanud.

Mis puutub Kalle Ellersisse, siis ta on teatavasti praeguse Kaitseliidu taasasutaja. Kaitseliit

taasasutati juba ülemöödunud aastal. Tema on samuti üks nendest, kes pikkadel stagnaaegadel ei viinud Eestis ellu saksa täpsusega Moskva korraldusi, vaid tegeles iseõppijana kogu aeg Eesti riigikaitse küsimustega. Mina teda tunnen. Mina ja Valdur Raudvassar, Võru muinsuskaitse president, arutasime neid küsimusi ja üks põhimõte oli, et kui võimalik, tuleb kõigepealt taastada Kaitseliit jne. Kui meie toimkond pakkus teda eksperdik, siis ta lähtus põhimõttest, et ühelt poolt on härra Priks, miks siis mitte Kalle Eller. Miks ei või oma arvamust avaldada inimene, kes ei ole sugugi rumalam kui kes tahes okupatsiooniar mee polkovnik? Ja ma ütlen ka tuleviku suhtes ette, et riikliku julgeoleku küsimustes mina isiklikult ei ole rumalam ühestki siin olevast julgeoleku polkovnikust või kindralist, pluss veel meelsus. Aitäh!

Juhataja

... Enn Tarto ja kindlasti on assambleel hea meel näha oma ridades sellist spetsialisti. Härra Uluots paraku soovib oma küsimust jätkata ja kuivõrd see on härra Uluotsal teine küsimus, siis ehk on võimalik kokku leppida, et ka viimane selles küsimuses. Tänan! Palun!

Ü. Uluots

Härra Tarto, te ei vastanud minu küsimustele. Ma küsisin, milline on härra Elleri sõjaväeline haridus, milline on tema auaste ja kes on talle selle auastme andnud. Te laskusite praegu poliitikasse, te rääkisite siin Nõukogude armeest ja iseõppijatest. Saage aru, me võtame tööle eksperdi. Tähendab, eksperdil peab olema ka mingisugune teaduslik potentsiaal, et ta võib anda eksperdihinnangut ja sellepärast ma küsin, milline on selle inimese haridus.

E. Tarto

Ma ütlesin juba, et ka tema on teeninud aega Nõukogude armee, ja mis puutub tema aukraadi, siis eksiilvalitsuse poolt on talle omistatud koloneli aukraad. Aga kui te küsite, kas tal on okupatsioonivõimude poolt antud aukraadi, siis ma ei tea, milline aukraad on talle antud okupatsioonivõimude poolt ja kas talle on seda üldse antud.

Juhataja

Suur tänu, härra Tarto, konkreetse vastuse eest! Härra Rätsep, palun!

J. Rätsep

Mul on palve täpsustada kuuenda komisjoni taotlust. Meil on juba töökomisjoni istungitel eksperdina tegutsenud Mär t Rask. Temale lisaks palusime professor Ilmar Rebase ja õiguskandidaat Ando Lepsi.

Juhataja

Just nii, härra Rätsep, on mõistnud teie taotlust juhatus. Kuuenda toimkonna eksperdid jagunevad selles mõttes kaheks, et Mär t Raski kohta on ette valmistatud otsuse projekt, sest tema kandidatuur esitati juhatusle tähtaegselt. Kahe kohta esitati täiendavalt taotlus ja need ma kandsin assambleele ette. Palun, härra Korrovits!

V. Korrovits

Lugupeetud assamblee liikmed! Küsimus on aukraadidest ja ekspertidest. Nimelt peetakse eksperdiksi ikka isikut, kes võib esitada asjatundlikku arvamust. Ma olen isiklikult suhelnud 1988. aastast kümnete Nõukogude sõjaväe polkovnikute, alampolkovnikute ja isegi kindralitega, kuid arvestagem seda, et nad on selle sõjaväe kõrged ohvitserid, kelle võidud on olnud Pyrrhose võidud ja kellega suheldes on väga tihti tekkinud küsimus, kas nendel inimestel on keskharidus. Tänan!

Juhataja

Aitäh, härra Korrovits! Ma ei tea, millisele seaduspärasusele see allub, kuid mida edasi, seda põhjalikumaks ja teravamaks me läheme. On hea, et me leppisime kokku, et meie töö lõpeb täna kell kaheksa, muidu võiks see lõppeda pisut pärast kaheksat.

Ma loen siiski ette selle otsuse projekti, mille kohta juhatus palub, et te oma arvamust avaldaksite. Kuivõrd ainult osa on esitatud kirjalikult, siis palun teie tähelepanu. See on ka viimane päevakorraküsimus, me saame kohe lõpetada. Niisiis, teine toimkond: Ilmar Rebane; viies toimkond: Kalle Eller ja Elvo Priks; kuues toimkond: Märt Rask, Ilmar Rebane, Ando Leps. Selline on projekt, mille ma panen nüüd hääletamisele. (Hääl saalist: "Ükshaaval.") Lepime kokku, et juhatuse projekt pannakse hääletamisele niisugusel kujul, nagu ta on esitatud. Seoses härra Uluotsa märkusega teen teatavaks selle, et juhatuse hääled jagunesid juhatuse koosolekul 2 : 1. Niisiis, panen projekti hääletusele sellisel kujul, nagu ma teile ette lugesin. Hääletame. 26 poolthäälega 3 vastuhääle vastu on seegi küsimus otsustatud. Toimkondadele on kinnitatud need eksperdid, kelle nad ise valisid. Lisaks teen teile teatavaks juhatuse ja toimkondade juhtide vahelise kokkuleppe, et toimkonnad saavad kaasata kuni kolm eksperti. See piir on kuuendal toimkonnal käes.

Meil oli täna väga väsitav tööpäev. Ma tahan kõiki assamblee liikmeid südamest tänada, et neil jätkus siiski kannatust ja tahtmist tänast tööd lõpuni teha. Suur-suur tänu teile kõigile! Head õhtut! Loodan, et me kohtume heas meeleolus nädala pärast. Homme töötavad toimkonnad. Kõige paremat!